

Lönebildnings rapporten

2015

Lönebildningsrapporten 2015

Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet. Vi gör prognoser som används som beslutsunderlag för den ekonomiska politiken i Sverige. Vi analyserar också den ekonomiska utvecklingen samt bedriver tillämpad forskning inom nationalekonomi.

I Konjunkturbarometern publicerar vi varje månad statistik över företagens och hushållens syn på den ekonomiska utvecklingen. Undersökningar liknande Konjunkturbarometern görs i alla EU-länder.

Rapporten **Konjunkturläget** är främst en prognos för svensk och internationell ekonomi, men innehåller också djupare analyser av aktuella makroekonomiska frågor. Konjunkturläget publiceras fyra gånger per år. **The Swedish Economy** är den engelska översättningen av delar av rapporten.

I **Lönebildningsrapporten** analyserar vi varje år de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen.

Den årliga rapporten **Miljö, ekonomi och politik** är en översyn och analys av miljöpolitiken ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Vi publicerar också resultat av utredningar, uppdrag och forskning i serierna **Specialstudier**, **Working paper**, **PM** och som remissvar.

Du kan ladda ner samtliga rapporter från vår webbplats, www.konj.se. Den senaste statistiken hittar du under www.konj.se/statistik.

Förord

Regeringen har gett Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning). Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning och löneförhandlingar.

Kapitel 1 sammanfattar rapporten. Kapitel 2 analyserar de makroekonomiska förutsättningarna inför avtalsrörelsen 2016. Kapitel 3 analyserar hur snabbt arbetskostnaderna kan öka när ekonomin är konjunkturellt balanserad. Kapitel 4 belyser arbetsmarknadens funktionssätt med fokus på arbetslöshet, lägstalöner och den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Till kapitlen hör ett antal fördjupningar, som behandlar Konjunkturinstitutets bedömning av lönsamhetsläget och produktivitetsutvecklingen i näringslivet samt en översikt över lärarnas löneutveckling.

Prognosen i denna lönebildningsrapport är en uppdatering av den prognos som publicerades i Konjunkturläget, augusti 2015. Beräkningarna avslutades den 18 september 2015. På Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se, finns fullständiga data från uppdateringen.

Arbetet med årets rapport har letts av enhetschef Åsa Olli Segendorf.

Stockholm i oktober 2015

Mats Dillén
Generaldirektör

Rättelser

Följande ändringar av betydelse har gjorts i denna version jämfört med den tryckta upplagan:

- Sidan 9, andra stycket: Texten ”För perioden 2016–2019 bedöms produktivitetstillväxten i näringslivet i genomsnitt uppgå till 1,5 procent per år” löd tidigare felaktigt ”[...] 1,6 procent per år”.
- Sidan 11: Avsnittsrubriken ”1.2 Strukturella arbetskostnadsökningar” hade tidigare felaktigt nummer 1.3.
- Sidan 12: Avsnittsrubriken ”1.3 Strukturella arbetskostnadsökningar” hade tidigare felaktigt nummer 1.4.

Innehåll

1 Sammanfattning.....	7
1.1 Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2016	7
1.2 Strukturella arbetskostnadsökningar	11
1.3 Arbetslöshetens sammansättning och lönestrukturen.....	12
2 Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2016	15
2.1 Centrala faktorer för den ekonomiska utvecklingen och lönebildningen 2016–2019	16
2.2 Kortsiktig samvariation mellan löner och sysselsättning	22
2.3 Konjunkturinstitutets huvudscenario för perioden 2015–2019	25
2.4 Alternativa scenarier för löner, penningpolitik och sysselsättning	30
3 Strukturell arbetskostnadsutveckling.....	37
3.1 Bestämningsfaktorer för den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna.....	37
3.2 Strukturell arbetskostnadsutveckling 2016–2019	43
3.3 Scenarier för 2016–2019 med alternativ produktivitetsutveckling	45
4 Arbetslöshetens sammansättning, lägstalöner och aktiv arbetsmarknadspolitik	51
4.1 Situationen på arbetsmarknaden	51
4.2 Förutsättningarna på arbetsmarknaden	60

RUTOR

Är arbetskostnadsandelen konstant på lång sikt?.....	38
Nyanlända i AKU	57
Yrkesintroduktionsanställningar: Ny anställningsform med statligt stöd.....	66

FÖRDJUPNINGAR

Produktivitetsutvecklingen i Sverige.....	73
Lönsamheten i det svenska näringslivet.....	87
Lönebildningen för lärare.....	99

1 Sammanfattning

En stor avtalsrörelse står för dörren och ca 3 miljoner arbetstgare ska få sina kollektivavtal omförhandlade under första halvåret 2016. De kommande åren kännetecknas av stort utbud av arbetskraft och svag produktivitetsutveckling. Arbetsmarknadens parter kan skynda på en anpassning mot lägre arbetslöshet men det underlättas av stöd från en expansiv penningpolitik. Penningpolitiken är dock begränsad den närmaste tiden. Återhållsamma löneökningar kan därför endast i mindre utsträckning mötas med en mer expansiv penningpolitik. Mycket låga löneökningar kan i detta läge leda till högre arbetslöshet. Lönespridningen i Sverige är låg jämfört med andra länder och lägstalönerna är höga. Det innebär att personer med låg utbildningsnivå och liten relevant arbetslivserfarenhet har svårt att få fotfäste på arbetsmarknaden. Arbetsmarknadens parter kan bidra till att sänka trösklarna för inträde på arbetsmarknaden genom att anpassa lägstalönerna.

Lönebildningsrapporten beskriver de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen och den kommande avtalsrörelsen. Rapporten syftar till att bistå arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet med ett kvalificerat underlag. Konjunkturinstitutet uttrycker inte någon uppfattning om hur löner bör utvecklas.¹

Årets rapport inleds med ett kapitel som analyserar de makroekonomiska förutsättningarna inför avtalsrörelsen 2016. Därefter följer ett kapitel som analyserar hur snabbt arbetskostnaderna kan öka när ekonomin är konjunktorellt balanserad. Det sista kapitlet belyser arbetsmarknadens funktionssätt med fokus på arbetslöshet, lägstalöner och den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Till kapitlen hör ett antal fördjupningar, som behandlar Konjunkturinstitutets bedömning av lönsamhetsläget och produktivitetsutvecklingen i näringslivet samt en översikt över lärarnas löneutveckling. Den senare är ett exempel på hur en övergång till mer decentraliserad lönesättning kan påverka lönerna.

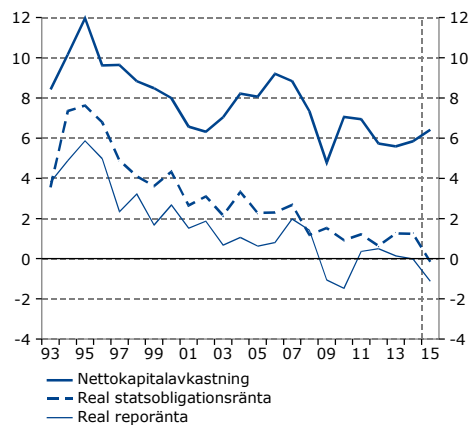
1.1 Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2016

Arbetsmarknadens parter sluter vanligtvis avtal som gäller flera år framåt. Därför är såväl nuläget i ekonomin som den förväntade utvecklingen framöver av betydelse i avtalsrörelsen.

¹ Det är arbetskostnaden och inte lönen som är det centrala begreppet för lönebildningen (se exempelvis fördjupningen "Från avtalsrörelse till arbetskostnad", Lönebildningsrapporten 2010). Arbetskostnaden inkluderar förutom timlönen även andra kostnader, framför allt arbetsgivaravgifter. I denna rapport används ofta "löner" synonymt med "arbetskostnader".

Diagram 1 Kapitalavkastning och realränta

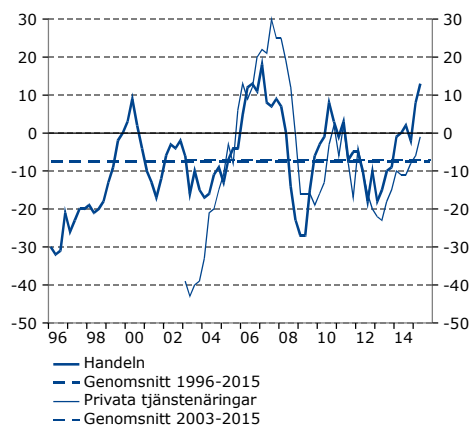
Procent, nettodriftsöverskott som andel av realkapitalstocken samt 10-årig statsobligation minus samtida KPIF-inflation

Källor: SCB, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Lönsamheten i handeln och privata tjänstenäringsar

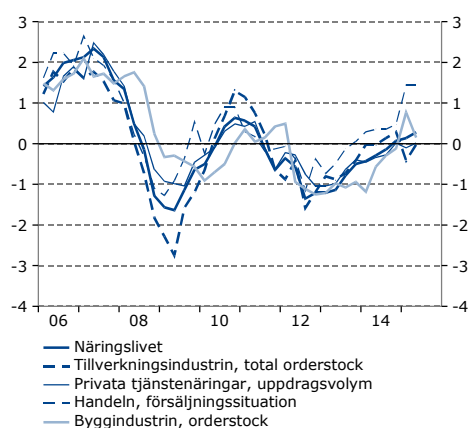
Netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Efterfrågeläget, nulägesomdöme

Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongrensade kvartalsvärden

Anm. Serierna representerar en bedömning av efterfrågans nivå i nuläget. Beräkningarna startar 1996, privata tjänstenäringsar 2003.

Källa: Konjunkturinstitutet.

I kapitel 2 analyseras nuläget bland annat genom att studera företagens egen bedömning av sin efterfrågan och sin lönsamhet. Konjunkturinstitutets huvudscenario för perioden 2015–2019 presenteras med särskilt fokus på utvecklingen av produktivitet och inflation. I ett antal alternativa scenarier beräknas hur arbetslösheten utvecklas under olika antaganden kring löneutvecklingen och penningpolitiken.

LÖNSAMHETEN ÄR NORMAL ENLIGT FÖRETAGEN

En viktig faktor när arbetsmarknadens parter förhandlar om löner är företagens lönsamhet i nuläget. Kapitalavkastningen enligt nationalräkenskaperna är ett användbart mått och har i princip varit oförändrad sedan 2012 men fallit tillbaka sedan mitten på 1990-talet (se diagram 1). Det skulle kunna indikera att lönsamheten i nuläget är på en för låg nivå. Det är dock viktigt att komma ihåg att den avkastning som kapitalägarna begär är summan av en riskfri ränta och en riskpremie. Som framgår i diagram 1 så har den riskfria räntan fallit tillbaka i ännu större utsträckning än kapitalavkastningen. Mot denna bakgrund är den lägre kapitalavkastningen inte anmärkningsvärd. Flera stora svenska företag har också under senare år sänkt sina avkastningskrav vilket är i linje med utvecklingen av den riskfria räntan.

I Konjunkturbarometern tillfrågas företagen om sin syn på lönsamheten. Av diagram 2 framgår att företagen inom handeln är betydligt nöjdare med lönsamheten än normalt medan omdömet om lönsamheten i de privata tjänstenäringsarna är ungefär i linje med ett historiskt genomsnitt. Det senare gäller även för tillverkningsindustrin.

Sammantaget bedömer Konjunkturinstitutet att det inte föreligger några betydande avvikelser från en normal lönsamhet i näringslivet som helhet inför den kommande avtalsperioden.

EFTERFRÅGAN ÄR PÅ EN NORMAL NIVÅ ENLIGT FÖRETAGEN

Företagens syn på efterfrågeläget har förbättrats trendmässigt sedan 2012 (se diagram 3). I näringslivet som helhet är efterfrågan enligt företagen normal i dagsläget. Efterfrågeläget är högre än normalt inom handeln medan det är i det närmaste normalt i byggsektorn, de privata tjänstenäringsarna och tillverkningsindustrin.

När förväntningar om utvecklingen den närmsta tiden hos såväl företag som hushåll vägs ihop till den så kallade barometerindikatorn indikerar denna en något starkare tillväxt än normalt de kommande kvartalen.

Konjunkturinstitutet bedömer att det fortfarande finns lediga resurser på arbetsmarknaden vilket bidrar till att BNP-gapet är negativt det andra halvåret 2015. Den internationella konjunkturen förstärks framöver och efterfrågan på svensk export stiger. Särskilt viktig för exporten är den väntade cykliska uppgången i

investeringar i euroområdet. Tillsammans med en stark inhemsk efterfrågan bidrar det till en BNP-tillväxt på i genomsnitt nästan 3 procent per år 2015–2017. Det medför att arbetslösheten faller tillbaka ner mot sin jämviktsnivå på strax under 7 procent (se diagram 4).

SVAG PRODUKTIVITETSUTVECKLING DE KOMMANDE ÅREN

Produktivitetsutvecklingen i Sverige har i likhet med många andra OECD-länder varit mycket svag sedan 2007 (se diagram 5). Även om produktivitetstillväxten trendmässigt stiger något framöver bedöms utvecklingen, återigen i likhet med många andra OECD-länder, bli jämförelsevis svag de kommande åren. För perioden 2016–2019 bedöms produktivitetstillväxten i näringslivet i genomsnitt uppgå till 1,5 procent per år, vilket kan jämföras med i genomsnitt 2,7 procent per år under perioden 1980–2006. Den svaga produktivitetstillväxten innebär en restriktion för hur reallönerna kan utvecklas framöver.

INFLATIONSMÅLET BÖR FÖRBLI DET NOMINELLA ANKARET FÖR LÖNEBILDNINGEN TROTS LÅG KPI-INFLATION DE SENASTE ÅREN

Inflationsmålet som ankare för prisbildningen är viktigt för hur arbetskostnaderna kan utvecklas. Inflationsmålet påverkar alla priser i ekonomin. Det relevanta prismåttet vid bedömningar av hur snabbt arbetskostnaderna kan öka är förädlingsvärdepriset, det vill säga priserna på näringslivets produktion (justerat för priserna för insatsförbrukningen). Som framgår i kapitel 3 ökar förädlingsvärdepriset med 1,6 procent när ekonomin är i balans och inflationen är 2 procent.

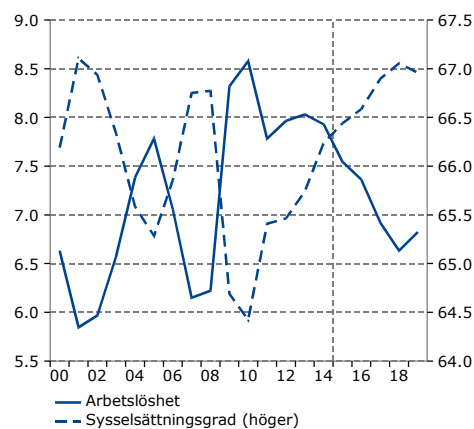
Inflationen, mätt med både KPI och KPIF, har understigit målet såväl under senare år som i genomsnitt sedan 1997 (se diagram 6). Inflationen är dock på väg upp och KPIF bedöms öka med nära 2 procent per år i genomsnitt 2016–2019. Förädlingsvärdepriserna väntas också öka något snabbare framöver. Det beror både på starkare konjunktur och på att Riksbanken sedan april 2014 tydligt har kommunicerat att inflationsmålet har högsta prioritet. Riksbanken är redo att snabbt agera med en mer expansiv penningpolitik om inflationen blir oväntat låg. Konjunkturen blir starkare framöver och enhetsarbetskostnaderna kommer att öka snabbare som följd. Företagen använder också det starkare konjunkturläget till att höja marginalerna. Dessutom bidrar förändrad beskattning av drivmedel och reducerat rot-avdrag till den högre inflationen 2016.

LÖNERNA, PENNINGPOLITIKEN OCH SYSSELSÄTTNINGEN SAMVERKAR

Det finns tre huvudsakliga kanaler genom vilka lönerna påverkar sysselsättningen. För det första påverkas företagens kostnader direkt genom löneutgifterna. För det andra påverkas hushållens

Diagram 4 Arbetslöshet och sysselsättningsgrad

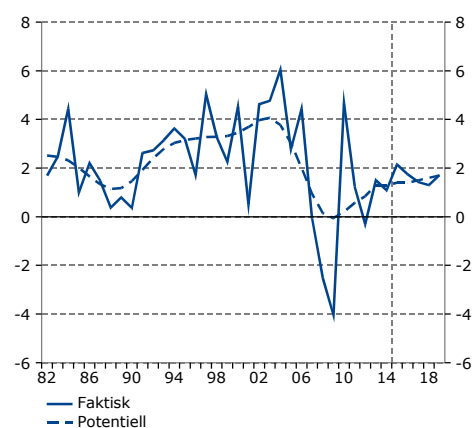
Procent av arbetskraften respektive procent av befolkningen, 15–74 år

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 5 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

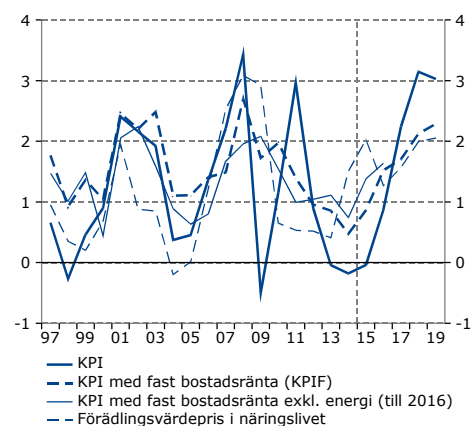
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Inflation och förädlingsvärdepris i näringslivet

Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

inkomster och för det tredje påverkas hushåll och företag indirekt via penningpolitiken när Riksbanken försöker upprätthålla inflationsmålet. Ofta antas att den direkta kostnadskanalen och den indirekta kanalen via penningpolitiken dominerar den direkta effekten som högre löner har på efterfrågan. Detta innebär att högre löner normalt antas leda till en sämre sysselsättningsutveckling på kort sikt.

En lägre jämviktsarbetslöshet kan normalt uppnås genom att parterna under ett antal år verkar för en återhållsam aggregerad löneutveckling i ekonomin som helhet. Det medför en successivt högre efterfrågan på arbetskraft hos företagen som, med en långsammare löneutveckling och mer expansiv penningpolitik, investerar och bygger ut produktionskapaciteten. För att arbetslösheten varaktigt ska bli lägre krävs att löneökningstakten inte överstiger den strukturella ökningstakten när den nya, lägre arbetslöshetsnivån har uppnåtts.

Penningpolitiken är dock begränsad den närmaste framtiden. Reporäntan är negativ och det är oklart hur mycket mer expansiv penningpolitiken kan bli även då så kallade extraordinära åtgärder beaktas. Det innebär att mycket låga löneökningar för tillfället endast i begränsad omfattning kan mötas med en mer expansiv penningpolitik.

MYCKET LÅGA LÖNEÖKNINGAR KAN GE HÖGRE ARBETSLÖSHET NÄR PENNINGPOLITIKEN HAR BEGRÄNSNINGAR

I kapitel 2 presenteras modellberäkningar som illustrerar att sambandet mellan löner och sysselsättning i stor utsträckning påverkas av den förda penningpolitiken. För att få stabila spelregler i förhandlingarna är därför en slutsats att det är viktigt att Riksbanken tydligt kommunicerar hur penningpolitiken kan komma att utformas vid olika utvecklingar av löner och inflation, inte minst när reporäntan är negativ i utgångsläget. En annan slutsats är att det i nuvarande penningpolitiska läge är mindre sannolikt än normalt att en mycket låg löneökningstakt ger lägre arbetslöshet.

Modellberäkningarna visar också att trots att effekterna av olika löneökningstakter är relativt små på arbetslösheten kan effekterna på inflationen vara betydande. Med en lägre löneökningstakt än i huvudscenariot och en oförändrad penningpolitik skulle inflationstakten i genomsnitt bli betydligt lägre under perioden 2016–2019. Det kan medföra att de redan låga inflationsförväntningarna faller ytterligare och inflationsmålet trovärdighet urholkas.

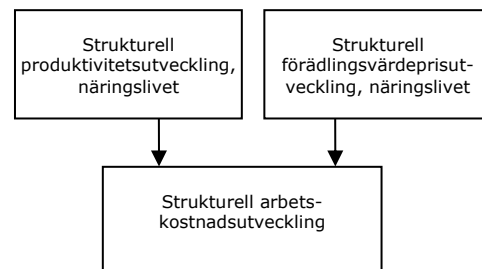
1.2 Strukturella arbetskostnadsökningar

Den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna visar hur snabbt arbetskostnaderna kan öka när ekonomin är konjunkturrellt balanserad. Konjunkturrell balans avser ett läge där arbetslösheten är i linje med jämviktsarbetslösheten, efterfrågeläget är normalt, inflationsmålet är trovärdigt och uppfyllt så att inflationen är 2 procent, ränteläget är normalt och vinsterna i näringslivet är normala. Den strukturella utvecklingen kan variera över tiden. Till exempel påverkas den strukturella tillväxten i produktiviteten av den globala teknologiska utvecklingen och förändringar i sammansättningen av arbetskraften.

Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen bestäms av den strukturella utvecklingen av arbetsproduktiviteten och förädlingsvärdepriset i näringslivet (se figur 1). KPI är inte ett relevant prismått i sammanhanget eftersom det inte är representativt för produktionen i näringslivet, vilket förädlingsvärdepriset är.

Den faktiska utvecklingen av arbetskostnaden kan avvika från den strukturella bland annat till följd av konjunkturrella variationer.

Figur 1 Bestämningsfaktorer för den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna

PRODUKTIVITETEN UTVECKLAS STRUKTURELLT SVAGT 2016–2019

En av de två hörnstenarna för hur arbetskostnaderna kan öka strukturellt är således hur produktiviteten utvecklas. Bedömningar av hur snabbt produktiviteten kommer att öka är till sin natur osäkra.

Konjunkturinstitutets bedömning av den framtida strukturella utvecklingen av produktiviteten baseras på den historiska utvecklingen. Det innebär att produktiviteten i näringslivet på lång sikt, från 2024 och framåt, antas öka lika mycket som det historiska genomsnittet på 2,1 procent per år. De närmaste åren väntas dock den strukturella produktiviteten i näringslivet växa långsammare. För näringslivet som helhet bedöms den strukturella produktivitetstillväxten under perioden 2016–2019 uppgå till i genomsnitt 1,6 procent per år.

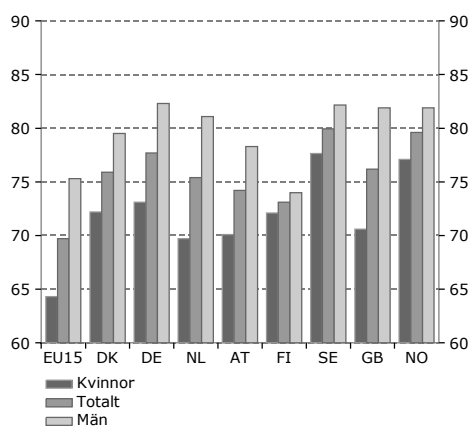
Den jämförelsevis låga produktivitetstillväxten i näringslivet de närmaste åren beror på kvardröjande effekter av låga investeringar och långsam teknikutveckling sedan 2007.

FÖRÄDLINGSVÄRDEPRISET ÖKAR I NORMAL TAKT 2016–2019

Den andra hörnstenen för hur arbetskostnaderna kan öka är hur förädlingsvärdepriset i näringslivet ökar. Förädlingsvärdepriset mäter hur förädlingsvärdet i löpande pris per producerad enhet utvecklas. Förädlingsvärdet i löpande pris kan delas upp i två delar, hur många enheter som produceras (förädlingsvärdevoly-men) och vad en enhet kostar (förädlingsvärdepriset). Förädlingsvärdepriset för näringslivet ökar i genomsnitt med

Diagram 7 Sysselsättningsgrad i EU och Norge 2014, 20–64 år

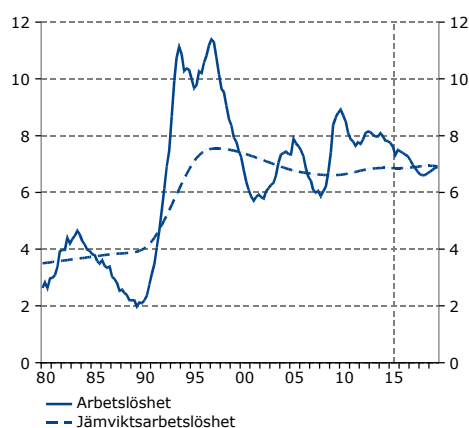
Procent av befolkningen

Källor: Eurostat, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 8 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

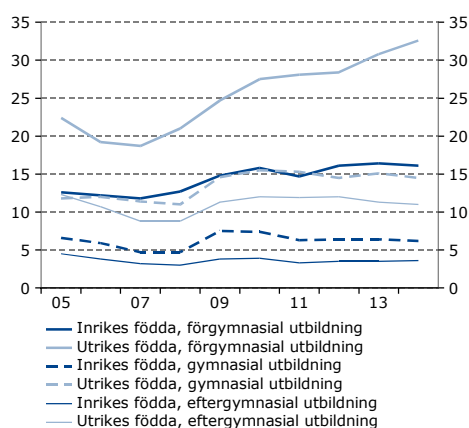

Anm. Avser 15–74 år. Data före 2001 är länkade av Konjunkturinstitutet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Arbetslöshet fördelad efter utbildning, 15–74 år

Procent av arbetskraften

Källa: SCB.

1,6 procent per år 2016–2019 (se diagram 6).² Det är samma ökning som vid konjunkturrell balans.

ARBETSKOSTNADERNA ÖKAR I GENOMSNITT MED DRYGT TRE PROCENT PER ÅR 2016–2019

Konjunkturinstitutet bedömer således att arbetskostnaderna åren 2016–2019 strukturellt sett ökar med i genomsnitt 3,2 procent per år. Detta är jämförelsevis långsamt i ett historiskt perspektiv. Anledningen är att den strukturella produktivitetstillväxten för närvarande är svag och att uppgången till mer normala utvecklingstal tar lång tid.

1.3 Arbetslöshetens sammansättning och lönestrukturen

HÖG SYSSELSÄTTNINGSGRAD MEN OCKSÅ HÖG ARBETSLÖSHET

Sysselsättningsgraden, det vill säga antalet sysselsatta som andel av befolkningen i åldern 15–74 år, är på en hög nivå i Sverige relativt andra länder (se diagram 7). Samtidigt är arbetslösheten också hög (se diagram 8). Detta gäller i synnerhet bland vissa grupper med låg utbildningsnivå och liten relevant arbetslivserfarenhet (se diagram 9). Det har varit stora tillskott till arbetskraften under senare år, vilket är positivt för sysselsättningen på sikt. När det sker ett stort inflöde till arbetskraften ökar dock normalt arbetslösheten på kort sikt då det tar tid för de nya i arbetskraften att få ett arbete. Anpassningen tar längre tid eftersom de nya i arbetskraften har lägre jobbchans än normalt. Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten för närvarande uppgår till nästan 7 procent (se diagram 8).

LÖNESTRUKTUREN ÄR SAMMANPRESSAD I SVERIGE

Det finns tecken på att lönebildningen inte underlättar för dem som har en låg sannolikhet att få ett arbete och som därmed har svag ställning på arbetsmarknaden.

Lägstalönerna bestäms i förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter och fastställs i kollektivavtalen. Kollektivavtalens sammanlagda täckningsgrad uppgår till nästan 90 procent av de anställda, men det är en liten andel av de arbetslösa som kan antas vara representerade i förhandlingarna. De kollektivavtalade lägstalönerna i Sverige är internationellt sett relativt höga och lönestrukturen är sammanpressad (se diagram 10).

Arbetslösheten är betydligt högre bland dem utan gymnasieutbildning. En anpassning av lägstalönerna skulle sannolikt

² Exklusive branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, till exempel råvaruproducerande branscher samt branschen "småhus och fritidshus" där det inte sker någon egentlig produktion i näringslivet.

kunna höja sysselsättningen bland grupper med låg utbildning och liten relevant arbetslivserfarenhet. I en period med ett stort inflöde av personer i arbetskraften med inledningsvis låg faktisk eller förväntad produktivitet, kan de relativt höga lägstalönerna vara extra problematiska.

DEN AKTIVA ARBETSMARKNADSPOLITIKEN HAR BEGRÄNSADE EFFEKTER

Den aktiva arbetsmarknadspolitiken, i form av olika arbetsmarknadspolitiska insatser vid Arbetsförmedlingen och generella anställningsstöd, används sedan lång tid tillbaka för att rusta arbetssökande och sänka trösklarna in på arbetsmarknaden. Den aktiva arbetsmarknadspolitiken förefaller dock ha begränsade effekter. Det är inte troligt att nu kända arbetsmarknadspolitiska åtgärder på egen hand kan sänka arbetslösheten och höja sysselsättningen i någon större omfattning.

ÅTGÄRDER KRÄVS FÖR ATT MÖTA UTMANINGARNA

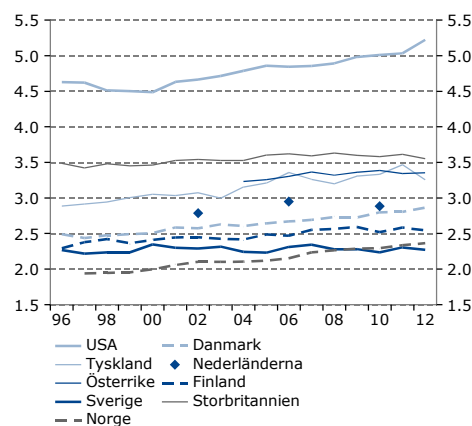
Med rådande förutsättningar på arbetsmarknaden är det många arbetslösa som har en låg sannolikhet att få ett arbete. För att en betydande andel av dem ska kunna få ett arbete är det Konjunkturinstitutets bedömning att det krävs olika strukturella åtgärder från både parternas och politikens sida.

Arbetslösheten är betydligt högre bland dem utan gymnasieutbildning. Kollektivavtalen täcker en stor andel av den svenska arbetsmarknaden och har därför en avgörande betydelse för lönebildningen. En anpassning av lägstalönerna skulle sannolikt kunna höja sysselsättningen bland grupper med låg utbildning och/eller liten relevant arbetslivserfarenhet.

Den aktiva arbetsmarknadspolitiken behövs men utvärderingar visar att den politik som hittills förts sammantaget har begränsade varaktiga effekter på sysselsättningen. Anställningsstöd kan, om de riktas till rätt individer, höja den totala sysselsättningen.

Diagram 10 Inkomstspridning, P90/P10

Percentilkvoter

Anm. Avser inkomst och inte lön.

Källa: OECD.

2 Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2016

Konjunkturinstitutet bedömer att lönsamheten i näringslivet som helhet är normal. Konjunkturen förbättras de kommande åren och inflationen, mätt med KPIF, bedöms ligga nära 2 procent under perioden 2016–2019. Samtidigt är produktivitetsutvecklingen svag i ett historiskt perspektiv. I normalfallet bidrar en återhållsam löneökningstakt till högre sysselsättning. Möjligheten för Riksbanken att bedriva en mer expansiv penningpolitik är i dagsläget dock begränsad. Det innebär att mycket låga löneökningar inte leder till lägre arbetslöshet. I den kommande avtalsrörelsen finns risker med både för höga och för låga löneökningar. Riksbankens kommunikation kring penningpolitikens utformning är central.

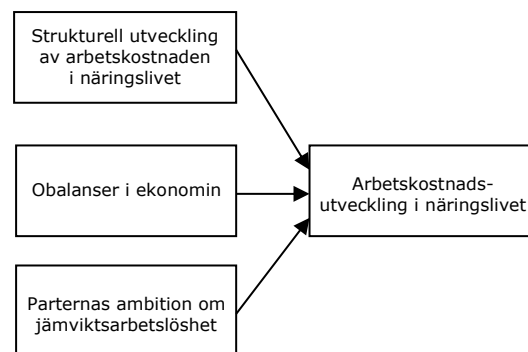
Inför den kommande avtalsrörelsen analyserar arbetsmarknadens parter både nuläget i svensk ekonomi och den mest sannolika utvecklingen de närmaste åren. Syftet med detta och nästkommande kapitel är att utgöra ett makroekonomiskt underlag till parternas analys.

Figur 2 visar de faktorer som påverkar arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet.³ Den strukturella utvecklingen avser arbetskostnaden när ekonomin är i konjunkturrell balans. De obalanser som avses i figur 2 är av konjunkturell natur, exempelvis att arbetslösheten eller kapitalavkastningen i näringslivet skiljer sig från vad som är att betrakta som en balanserad nivå. Därutöver har arbetsmarknadens parter på lokal och central nivå en viktig roll för utvecklingen av arbetskostnaden och kan påverka arbetslösheten både på kort och på lång sikt.

Detta kapitel behandlar framför allt obalanser i ekonomin samt parternas ambition att via den aggregerade löneutvecklingen i näringslivet som helhet påverka arbetslösheten på kort sikt.⁴ Den strukturella utvecklingen beskrivs ingående i kapitel 3 och sammanfattas därför endast kortfattat i detta kapitel.

Kapitlet inleds med två avsnitt som beskriver ett antal centrala faktorer som är av särskild betydelse för arbetsmarknadens parter att beakta i den förestående avtalsrörelsen. Därefter presenteras Konjunkturinstitutets huvudscenario för perioden 2015–2019 inklusive en diskussion om vilken osäkerhet som omgärdar bedömningen. Till sist analyseras ett antal modellbaserade scenarier för löner, penningpolitik och sysselsättning. Kapitlet avslutas med de viktigaste slutsatserna.

Figur 2 Tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet

³ Se kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2012) för en utförlig beskrivning av Konjunkturinstitutets tankeram för lönebildningen i Sverige.

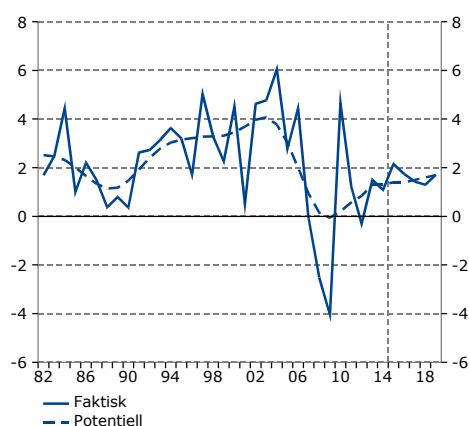
⁴ I kapitel 4 diskuteras hur lönestruktur, arbetskraftens sammansättning och arbetsmarknadspolitik varaktigt kan påverka arbetslösheten.

2.1 Centrala faktorer för den ekonomiska utvecklingen och lönebildningen 2016–2019

Den ekonomiska utvecklingen och lönebildningen påverkas av många faktorer. Vissa av dessa är av konjunkturrell natur, exempelvis hur investeringsutsikterna ser ut i euroområdet eller vad det senaste årets växelkursförsvagning innebär för inflationen det kommande året. Eftersom de centrala avtalen ofta löper över en längre tid är det nödvändigt att även ta hänsyn till strukturella faktorer, vilka är av betydelse för ekonomins trendmässiga utveckling. I detta avsnitt diskuteras faktorer som Konjunkturinstitutet bedömer är speciellt viktiga för parterna att beakta i den kommande avtalsrörelsen. Bedömningen tar sin utgångspunkt i en uppdatering av den prognos som beskrivs i Konjunkturinstitutet (2015a).⁵

Diagram 11 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

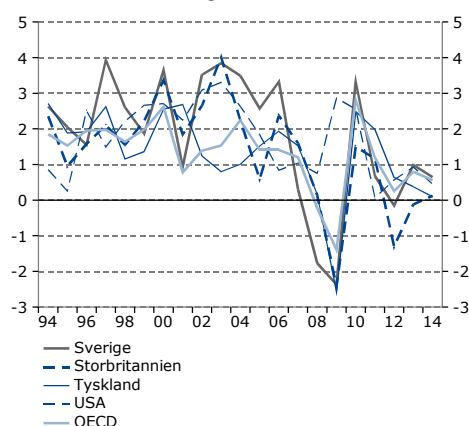
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Anm. Strukturell produktivitetstillväxt är synonymt med potentiell produktivitetstillväxt. Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Produktivitet i hela ekonomin

Procentuell förändring

Källa: The Conference Board.

SVAG PRODUKTIVITETSUTVECKLING UNDER LÅNG TID

För den ekonomiska utvecklingen och lönebildningen är produktivitetsutvecklingen av stor betydelse.

Produktivitetsutvecklingen har varit mycket svag sedan finanskrisens utbrott 2008, såväl i Sverige som i många andra OECD-länder (se diagram 11 och diagram 12). Som framgår i fördjupningen ”Produktivitetsutvecklingen i Sverige” beror den svaga utvecklingen framför allt på att bidraget från så kallad total faktorproduktivitet varit negativt, i genomsnitt $-0,4$ procent per år 2007–2014.⁶ Det kan jämföras med ett positivt bidrag på i genomsnitt 2 procent per år 1994–2006. Den historiskt svaga utvecklingen i total faktorproduktivitet har, tillsammans med låg efterfrågan och stor osäkerhet kring framför allt euroområdets konjunktur, bidragit till låga investeringar under perioden 2007–2014. Kapitalfördjupningens bidrag till produktivitetstillväxten har därför minskat betydligt jämfört med innan krisen. Därutöver har även arbetskraftens kompetens och förmåga förbättrats i en långsammare takt än tidigare.

I linje med flera internationella bedömare tror Konjunkturinstitutet på en stigande, men samtidigt historiskt låg, strukturell produktivitetstillväxt de kommande åren.⁷ Sammantaget bedöms den strukturella produktivitetsutvecklingen i näringslivet uppgå till i genomsnitt 1,6 procent per år 2016–2019 (se diagram 11). Det kan jämföras med medelvärdet av den faktiska produktivitetstillväxten sedan 1980 på 2,1 procent, vilket också är den tillväxt i produktiviteten Konjunkturinstitutet antar på längre sikt.

⁵ Beräkningarna avslutades den 18 september. Budgetpropositionen för 2016 beaktades alltså inte till fullo, men de viktigaste förslagen var kända sedan tidigare.

⁶ Total faktorproduktivitet (TFP) förknippas ofta med teknologiska framsteg och en effektivare organisation. När tillväxten i produktiviteten dekomponeras beräknas bidraget från TFP som den restpost som uppstår när hänsyn tagits till ökad kapitalfördjupning och förbättrad kompetens och förmåga hos arbetskraften. Kapitalfördjupning mäts som mängden kapitaltjänster per arbetad timme.

⁷ Se till exempel IMF (2015) och OECD (2014).

Denna bedömning är osäker och arbetsmarknadens parter kan göra en annan bedömning. I kapitel 3 beräknas hur olika alternativa antaganden för den strukturella produktivitetstillväxten påverkar den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

MINSKAD NETTOEXPORT OCH STARKARE KRONA

Industriavtalet föreskriver att industrin ska ha en lönenormerande roll och arbetsmarknadens parter brukar särskilt intressera sig för exportindustrins utveckling och Sveriges handel med omvärlden. Redan åren före finanskrisens utbrott skedde ett trendbrott som innebär att Sveriges överskott i utrikeshandeln successivt faller tillbaka. Som framgår nedan är det en naturlig utveckling som också påverkar utvecklingen av den strukturella arbetskostnaden något.

När hushållssparandet steg kraftigt 1990–1991, samtidigt som priser och löner fortsatte att öka snabbt, blev den reala växelkursen kraftigt övervärderad. Ökningen i sparandet drev ner ekonomin i en djup lågkonjunktur och nödvändiggjorde en försvagning av den reala växelkursen. Det skedde i slutet av 1992 då kronan tilläts börja flyta fritt och tappade över 20 procent i värde på kort tid (se diagram 13). Försvagningen av kronan stärkte kraftigt exportsektorns konkurrenskraft och blev startskottet för ett stort och långvarigt överskott i bytesbalansen och nettoexporten (se diagram 14).⁸ Det innebär att Sverige som land, liksom till exempel Kina och Tyskland, har sparat och därmed varit nettoexportör av kapital till omvärlden. Spegelbilden till denna utveckling är att många länder har haft en negativ bytesbalans och därmed ett negativt finansiellt sparande.

Den trendmässiga uppgången i nettoexporten och bytesbalansen höll i sig fram till 2006 och sedan dess har trenden vänt. Sverige sparar fortfarande gentemot omvärlden men sparandet har minskat, bland annat som en följd av den demografiska utvecklingen. Sedan 2008 har andelen av befolkningen utanför arbetsför ålder ökat och den trenden fortsätter många år framöver (se diagram 15). Samtidigt har skuldtynnga stater i omvärlden ett behov av att öka sitt sparande gentemot utlandet. Konjunkturinstitutet bedömer därför att den nedåtgående trenden i bytesbalansen och nettoexporten fortsätter. Den svenska exportsektorns tidigare starka konkurrenssituation kommer därmed gradvis att försvagas, vilket tar sig uttryck i en trendmässig förstärkning av den reala växelkursen (se diagram 13).

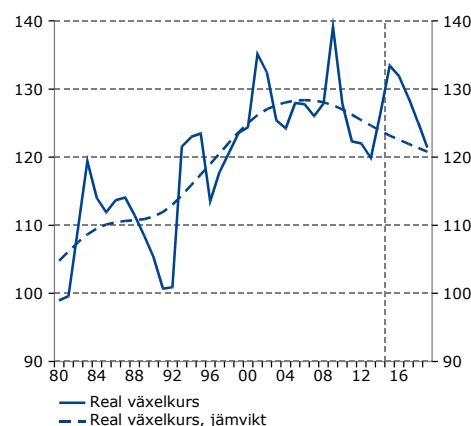
INFLATIONSMÅLET BÖR FORTFARANDE VARA ETT ANKARE FÖR LÖNEBILDNINGEN TROTS LÅG KPI-INFLATION

Industriavtalet slöts 1997 och sedan dess har inflationsmålet varit ett ankare för lönebildningen. Det innebär inte med nödvändighet att parterna alltid utgått ifrån att inflationsmålet i ge-

⁸ Skillnaden mellan bytesbalansen och nettoexporten utgörs av faktorinkomster och löpande transfereringar. Bytesbalansen är approximativt lika med finansiellt sparande gentemot omvärlden.

Diagram 13 Kronans reala effektiva växelkurs - KIX

Index 1992-11-18=100

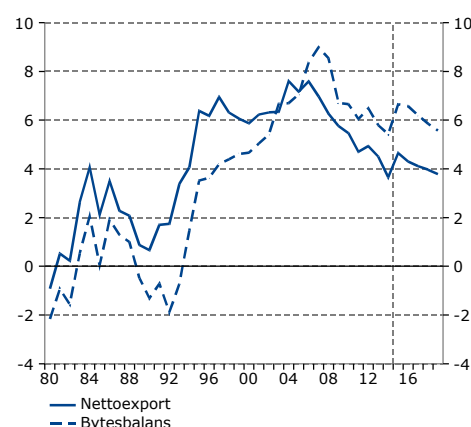

Anm. Ett högre index motsvarar en svagare krona. 16 länder ingår.

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 14 Nettoexport och bytesbalans

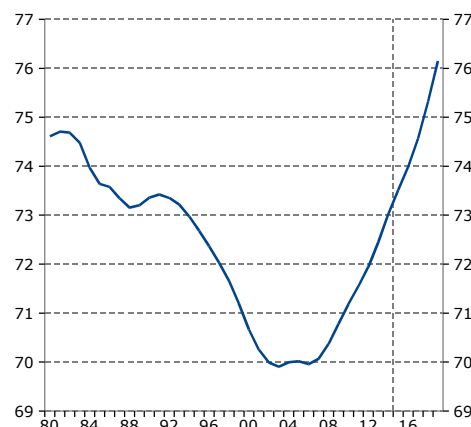
Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Demografisk försörjningskvot

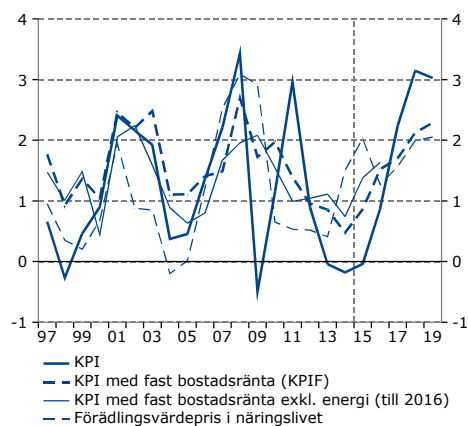
Befolkning utanför arbetsför ålder som andel av befolkningen i arbetsför ålder (20–64 år)

Källa: SCB.

Diagram 16 Inflation och förädlingsvärdepris i näringslivet

Procentuell förändring

Anm. Se förklaring av begreppet förädlingsvärdepris i marginalen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Förädlingsvärdepris

Förädlingsvärdets utveckling beror både på hur produktionsvolymen och förädlingsvärdepriset utvecklas. Förädlingsvärdepriset beräknas utifrån hur produktpriserna utvecklas med avdrag för förbrukningspriserna. Förädlingsvärdepriset stiger snabbare ju mer priserna på de tillverkade produkterna stiger i förhållande till priserna på de produkter som förbrukas i tillverkningen. Ett högre förädlingsvärdepris skapar utrymme för högre arbetskostnader och/eller bruttodriftsöverskott.

nomsnitt skulle uppfyllas under respektive avtalsperiod. En lågkonjunktur innebär exempelvis att det är rimligt att förvänta sig att inflationen, trots expansiv penningpolitik, i genomsnitt är lägre än målet.

Inflationen har varit lägre än inflationsmålet sedan 2011. Det finns flera orsaker till denna utveckling (se diagram 16). Den internationella lågkonjunkturen, inte minst inom euroområdet, har medfört en svag utveckling av omvärldens priser och därmed priserna på svenska importvaror. Det svaga efterfrågeläget i Sverige har vidare inneburit svårigheter för företag att föra över ökade enhetsarbetskostnader till konsumenterna via högre priser. Därutöver har både energi- och livsmedelspriserna i genomsnitt utvecklats svagt.⁹

Under en tid har en debatt förts bland arbetsmarknadens parter kring inflationsmålet roll i lönebildningen.¹⁰ Arbetsgivarna har, mot bakgrund av flera år av låg inflation, uttryckt oro att inflationen inte kommer att nå inflationsmålet. Även nationalekonomer inom akademien har uttryckt en sådan oro.¹¹ Det finns ett antal argument till varför denna oro, enligt Konjunkturinstitutets bedömning, inte ska överdrivas. Det är viktigt att påminna om att det är utvecklingen av företagens så kallade förädlingsvärdepriser som är av betydelse för företagens möjligheter att bära ökade arbetskostnader, inte konsumentpriserna mätt med KPI.¹² Som framgår i kapitel 3 ökar förädlingsvärdepriset trendmässigt långsammare än KPI. Det finns dock ett relativt starkt samband över konjunkturcykeln mellan KPI med fast bostadsränta (KPIF) och övriga priser i ekonomin, däribland förädlingsvärdepriset. Samtidigt kan det vara stora skillnader i utvecklingen av olika priser enskilda år. Medan inflationen mätt med KPI bedöms vara ungefär noll i år uppgår inflationen mätt med KPIF till ca 1 procent medan förädlingsvärdepriserna väntas stiga med ca 2 procent (se diagram 16).

Ökningstakterna i såväl KPI och KPIF har i genomsnitt understigit 2 procent under åren då Industriavtalet varit i bruk, det vill säga 1997–2014 (se tabell 1).¹³ Som framgår i kapitel 3 ökar näringslivets förädlingsvärdepris långsammare än KPI/KPIF när ekonomin är i balans. Det så kallade referensvärdet, det vill säga den ökningstakt som långsiktigt är förenlig med inflationsmålet, innebär en ökningstakt på 1,6 procent per år. Noterbart är att till skillnad från KPI och KPIF har förädlingsvärdepriset ökat unge-

⁹ Se Riksbanken (2014) för en analys.

¹⁰ Se till exempel Ferbe m.fl. (2015) och Hidesten m.fl. (2015).

¹¹ Se Domeij och Ellingsen (2015).

¹² Se förklaring av förädlingsvärdepris i rutan i marginalen samt kapitel 3 för en utförlig beskrivning.

¹³ Den relativt stora skillnaden mellan KPI och KPIF beror på att räntorna i Sverige följt den trendmässiga nedgången i räntor på säkra tillgångar som skett i världen under perioden, se fördjupningen "Historiskt låga realräntor det kommande decenniet" i Konjunkturinstitutet (2014). Nedgången i den genomsnittliga bolåneräntan såsom den mäts i KPI har därmed bidragit till att utvecklingen i KPI i genomsnitt understigit inflationsmålet med 0,4 procentenheter mer än KPIF.

fär i linje med referensvärdet sedan finanskrisen, det vill säga under åren 2008–2014.

Tabell 1 Genomsnittlig prisutveckling

Procent

	1997– 2014	1997– 2007	2008– 2014	2016– 2019	Referens- värde
KPI	1,1	1,1	1,1	2,3	2,0
KPIF	1,5	1,6	1,4	1,9	2,0
Förädlingsvärdepris	1,1	0,9	1,4	1,7	1,6

Anm. Referensvärdena för KPI och KPIF ges av Riksbankens inflationsmål. Referensvärdet för förädlingsvärdepriset i näringslivet baseras på referensvärdet för KPI men justeras bland annat med avseende på skillnaden i vad som konsumeras respektive produceras i Sverige, se kapitel 3 för en beskrivning. Referensvärdet för förädlingsvärdepriset avser här hela näringslivet. Det ökar något snabbare än i de för arbetskostnaderna relevanta delarna av näringslivet som analyseras i kapitel 3.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

KPIF-inflationen har alltså understigit målet, såväl under senare år som i genomsnitt sedan 1997. Trots detta finns, enligt Konjunkturinstitutets uppfattning, flera skäl att tro att ökningstakten i såväl KPIF som förädlingsvärdepriserna i genomsnitt kommer att vara i linje med sina respektive referensvärden under perioden 2016–2019. Det beror både på konjunkturförstärkningen och på att Riksbanken sedan april 2014 har bytt fokus i penningpolitiken och tydligt kommunicerat att inflationsmålet har högsta prioritet. Reporäntan har sänkts från 0,75 procent i april 2014 till –0,35 procent i juli 2015. Därutöver började Riksbanken med obligationsköp i februari 2015 i syfte att pressa ner räntor med längre löptider. Riksbanken har också kommunicerat att den kan komma att använda valutainterventioner om det anses nödvändigt för att uppnå inflationsmålet. Till detta har Riksbanken kommunicerat en asymmetrisk handlingsregel som innebär att den inte nödvändigtvis kommer att reagera med högre reporänta om inflationen blir oväntat hög.¹⁴ Däremot är man redo att snabbt agera med en mer expansiv penningpolitik om inflationen blir oväntat låg. Sammantaget har Riksbankens åtgärder och kommunikation bidragit till en betydande försvagning av kronan mot både dollarn och euron sedan andra kvartalet 2014.

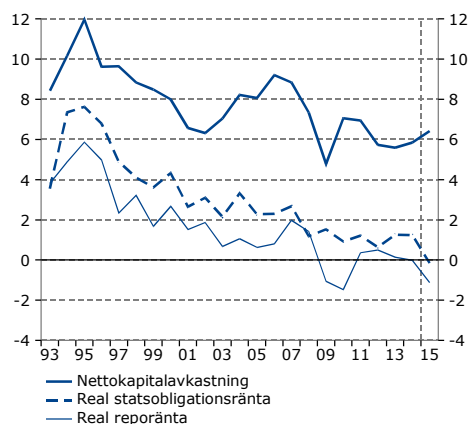
Samtantaget är det Konjunkturinstitutets bedömning att den oro som uttryckts för att inflationen kraftigt kommer att understrida inflationsmålet 2016–2019 är överdriven. Det är rimligt att arbetsmarknadens parter utgår ifrån att såväl KPIF som ökningstakten i förädlingsvärdepriserna är i linje med sina respektive referensvärden under perioden 2016–2019.

I kombination med den strukturella produktivitetstillväxten innebär det att den strukturella arbetskostnaden ökar med i genomsnitt 3,2 procent per år 2016–2019 i Konjunkturinstitutets

¹⁴ Riksbanken (2015a, b).

Diagram 17 Kapitalavkastning och realränta

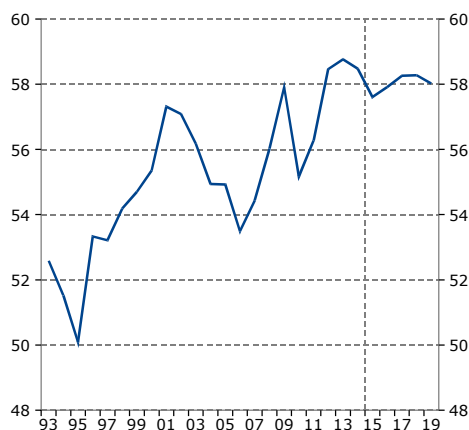
Procent

Anm. Kapitalavkastning mäts med netto-driftsoverskott som andel av realkapitalstocken. Real ränta beräknas med samtida KPIF-inflation. Källor: SCB, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 18 Arbetskostnadsandel i näringslivet som helhet

Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

huvudscenario. Det kan jämföras med 3,6 procent per år på längre sikt.¹⁵

LÅG KAPITALAVKASTNING ENLIGT NATIONALRÄKENSKAPERNA MEN NORMAL LÖNSAMHET ENLIGT FÖRETAGEN

Företagens lönsamhet i nuläget är en viktig faktor när arbetsmarknadens parter förhandlar om löner. Eftersom det vanligtvis förflöter flera år mellan avtalsrörelser kan lönsamhetsläget vara ett annat i slutet av en avtalsperiod än vad som prognostiserades i inledningen av densamma. Det kan bero på att arbetskostnader, priser och produktivitet har utvecklats annorlunda än vad som förutsågs. Det kan också bero på andra faktorer som påverkar företagets lönsamhet, såsom ränteläget och därmed kapitalkostnaden.

Som framgår i fördjupningen "Lönsamheten i det svenska näringslivet" kan kapitalavkastning beräknas med hjälp av nationalräkenskaperna. Kapitalavkastningen har fallit tillbaka från mitten på 1990-talet, men har i stort sett varit oförändrad sedan 2012 (se diagram 17). Kapitalavkastningen kan delas upp i en riskfri ränta plus en riskpremie. Fallande riskfria realräntor är ett internationellt fenomen sedan mer än två decennier tillbaka.¹⁶ I avsaknad av en stigande riskpremie bör en lägre riskfri ränta innebära att kapitalavkastningen faller tillbaka.¹⁷ En bidragande förklaring till detta är sannolikt globaliseringen där en ökad konkurrens pressar ner kapitalavkastningen. Som framgår i fördjupningen "Lönsamheten i det svenska näringslivet" finns flera exempel på att företagets avkastningskrav har sänkts på senare år, vilket är i linje med de fallande riskfria räntorna och den ökande konkurrensen.

Denna utveckling sammanfaller i Sverige med en uppgång i arbetskostnadsandelen (se diagram 18). Det finns flera förklaringar till utvecklingen av arbetskostnadsandelen de senaste 20 åren. Uppgången under perioden 1993–2000 berodde främst på förskjutningar i branschstrukturen, det vill säga branscher med jämförelsevis hög arbetskostnadsandel ökade produktionen relativt branscher med låg arbetskostnadsandel. Därutöver kan ett fallande kapitalavkastningskrav leda till en stigande arbetskostnadsandel.¹⁸

¹⁵ Som jämförelse bedömdes den strukturella arbetskostnadsutvecklingen 2015–2020 uppgå till i genomsnitt 3,6 procent respektive 3,8 procent i Lönebildningsrapporterna 2011 respektive 2008, se Konjunkturinstitutet (2011) och Konjunkturinstitutet (2008).

¹⁶ Se fördjupningen "Historiskt låga realräntor det kommande decenniet" i Konjunkturinstitutet (2014).

¹⁷ Avkastningen på eget kapital gynnas dock allt annat lika av lägre räntor då kostnaden för lånat kapital minskar. Den nuvarande nedgången i kapitalavkastning behöver därför inte fullt ut motsvaras av en nedgång i avkastning på eget kapital.

¹⁸ Om produktionsfunktionen är av så kallad CES-karaktär (constant elasticity of substitution) och substitutionselasticiteten mellan kapital och arbete är mindre än ett innebär ett lägre kapitalavkastningskrav att arbetskostnadsandelen stiger. På kort och medellång sikt är det ett rimligt antagande.

Konjunkturinstitutet använder flera indikatorer när lönsamheten i företagen analyseras. I Konjunkturbarometern tillfrågas företagen om sin syn på lönsamheten. I diagram 19 och diagram 20 framgår att lönsamheten inom handeln är betydligt högre än normalt, medan lönsamheten i de privata tjänstenäringarna och i tillverkningsindustrin är mer i linje med ett historiskt genomsnitt. Det är värt att notera att dessa relativt positiva omdömen sammanfaller med både den, i ett historiskt perspektiv, låga kapitalavkastningen och den höga arbetskostnadsandelen ovan. Det låga ränteläget är sannolikt en viktig förklaring till detta. En annan förklaring är sannolikt den något stigande kapitalavkastningen och fallande arbetskostnadsandelen under 2015 som delvis beror på det senaste årets försvagning av växelkursen.

Som framgått ovan finns det flera mått och indikatorer på lönsamheten i näringslivet och bilden är inte helt entydig. Sammantaget bedömer dock Konjunkturinstitutet att det inte föreligger någon betydande generell obalans beträffande lönsamheten inför den kommande avtalsperioden.

KAN PARTERNA MINSKA ARBETSLÖSHETEN VIA EN ÅTERHÅLLSAM LÖNEÖKNINGSTAKT?

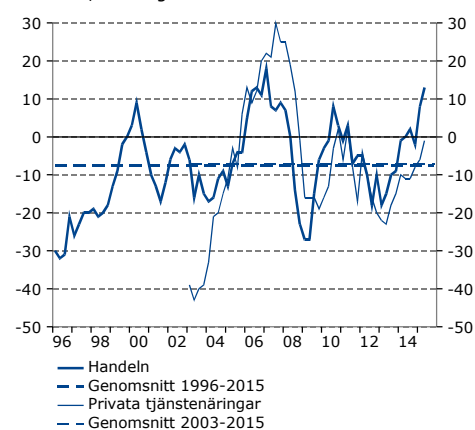
Det finns flera skäl till varför parterna kan välja att avvika från utvecklingen av den strukturella arbetskostnaden som beskrivits ovan. Ett skäl är om parterna har en annorlunda syn än Konjunkturinstitutet på den strukturella utvecklingen av produktiviteten, priser och växelkurs. I kapitel 3 visas hur alternativa bedömningar av dessa variabler påverkar utvecklingen av den strukturella arbetskostnaden. Vidare kan parterna göra en annorlunda bedömning av den konjunkturella utvecklingen inklusive konjunkturella obalanser i nuläget. I kommande avsnitt diskuteras vilka effekter olika löneökningstakter kan ha för den konjunkturella utvecklingen den kommande avtalsperioden.

I tidigare rapporter har Konjunkturinstitutet analyserat hur arbetsmarknadens parter, via den aggregerade löneökningstakten, kan påverka jämviktsarbetslösheten.¹⁹ En lägre jämviktsarbetslöshet kan uppnås genom att parterna under ett antal år verkar för en återhållsam aggregerad löneutveckling i ekonomin som helhet. Det medför en successivt högre efterfrågan på arbetskraft hos företagen som, i ljuset av en långsammare löneutveckling och mer expansiv penningpolitik, investerar och bygger ut produktionskapaciteten. För att arbetslösheten varaktigt ska bli lägre krävs att löneökningstakten inte överstiger den strukturella ökningstakten när den nya, lägre arbetslöshetsnivån har uppnåtts.

Som diskuteras i kommande avsnitt är dock penningpolitiken begränsad de kommande åren. En återhållsam lönebildning kan därför endast i begränsad omfattning mötas med en mer expan-

Diagram 19 Lönsamheten i handeln och privata tjänstenäringar

Nettotal, säsongsrensade månadsvärden

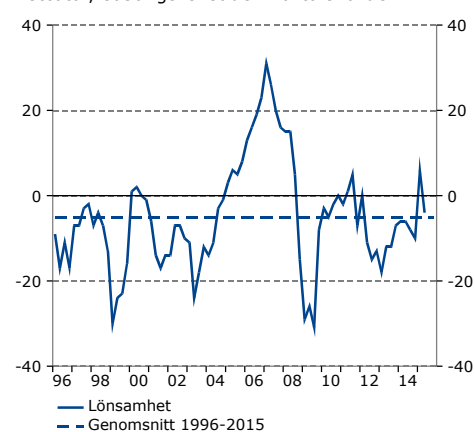

Anm. De två linjerna med genomsnitt har ungefär samma värde och ligger ovanpå varandra.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 20 Lönsamhet i tillverkningsindustrin

Nettotal, säsongsrensade kvartalsvärden

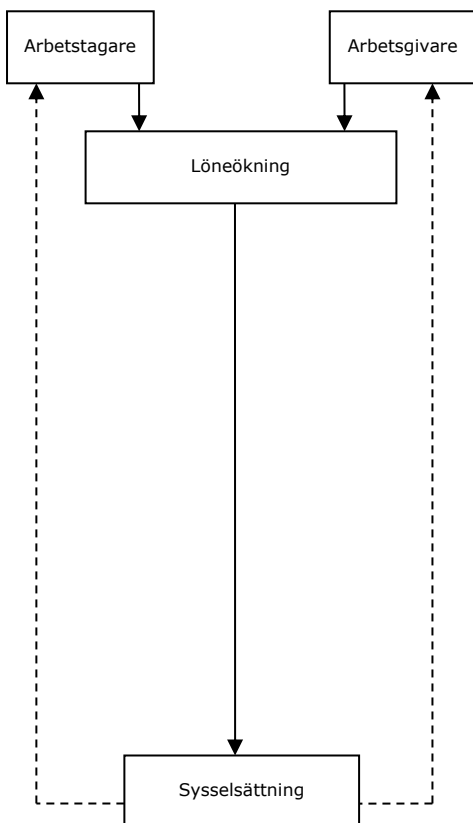
Källa: Konjunkturinstitutet.

¹⁹ Se till exempel Konjunkturinstitutet (2006). I dessa beräkningar förutsätts inga förändringar i lönestrukturen, till exempel inga förändringar i lägstalönernas nivå relativt andra löner. Den finns andra kanaler via vilka parterna kan påverka arbetslösheten på lång sikt, se kapitel 4 för en diskussion.

siv penningpolitik. Det innebär att den ovan beskrivna processen med ökade investeringar och ökad efterfrågan på arbetskraft inte nödvändigtvis får fullt stöd av penningpolitiken. Anpassningen mot en lägre arbetslöshet riskerar därmed att ta mycket lång tid.

2.2 Kortsiktig samvariation mellan löner och sysselsättning

Figur 3 Direkt samband mellan löner och sysselsättning på kort sikt

Sambandet mellan löner och sysselsättning påverkas av flera faktorer och genom flera kanaler. Hur löner och sysselsättning samvarierar på kort sikt beror på vilka kanaler som gör sig mest gällande. I detta avsnitt diskuteras tre olika kanaler som kan påverka sambandet mellan löner och sysselsättning samt överväganden som kan vara av särskild vikt för detta samband under den kommande avtalsrörelsen.

HÖGRE LÖNER KAN GÖRA ATT FÖRETAGEN EFTERFRÅGAR MINDRE ARBETSKRAFT

En första kanal som är viktig när det gäller hur löner och sysselsättning utvecklas på kortare sikt är en *direkt kostnadskanal* som beskriver hur lönerna påverkar företagens kostnader och därmed deras anställningsbeslut. En vanlig utgångspunkt är att företagen fattar anställningsbeslut på ett sådant sätt att det bidrag som en ytterligare anställd har till produktionen ska vara lika med den lön som den anställda får. Om bidraget av fler anställda till produktionen är avtagande, exempelvis på grund av att de maskiner som används i produktionen blir en flaskhals, så innebär högre löner att företagen minskar antalet anställda och att sysselsättningen därmed sjunker.²⁰ Detta direkta samband mellan löner och sysselsättning återges i figur 3.

HÖGRE LÖNER KAN GE HÖGRE INKOMST OCH ÖKAD EFTERFRÅGAN

Men sambandet mellan sysselsättning och löner kan också analyseras mot bakgrund av en andra kanal som utgår ifrån *direkta efterfrågeeffekter*. Kanalen baserar sig på det faktum att löner som betalas ut av företagen är inkomster för de anställda. Den direkta efterfrågeeffekten gör att högre löner ökar löntagarnas konsumtion och därmed efterfrågan på varor och tjänster som produceras för den inhemska ekonomin. Detta leder till positiv effekt på sysselsättningen. Ökningen i löner innebär dock, allt annat lika, lägre inkomster i form av avkastning på investerat kapital, vilket minskar den konsumtion som beror på denna typ av inkom-

²⁰ Se till exempel Burda och Wyplosz (2005) för en diskussion av denna mekanism.

ter.²¹ Dessutom kan investeringarna hållas tillbaka om den minskade avkastningen på kapital också påverkar förväntningarna om den framtida kapitalavkastningen och därmed leder till en lägre investeringsvilja. Till detta kommer att en viss del av den ökade efterfrågan uppkommer för importerade varor samt att den internationella konkurrenskraften kan försämrats av de högre lönerna då den svenska exporten blir dyrare. Detta kan medföra högre import och lägre export. I vilken utsträckning som de ökade lönerna sammantaget ger upphov till en ökning eller en minskning av produktion och sysselsättning beror på de olika effekternas relativa storlek.²² Lönernas direkta effekt på efterfrågan och sysselsättning illustreras i figur 4.

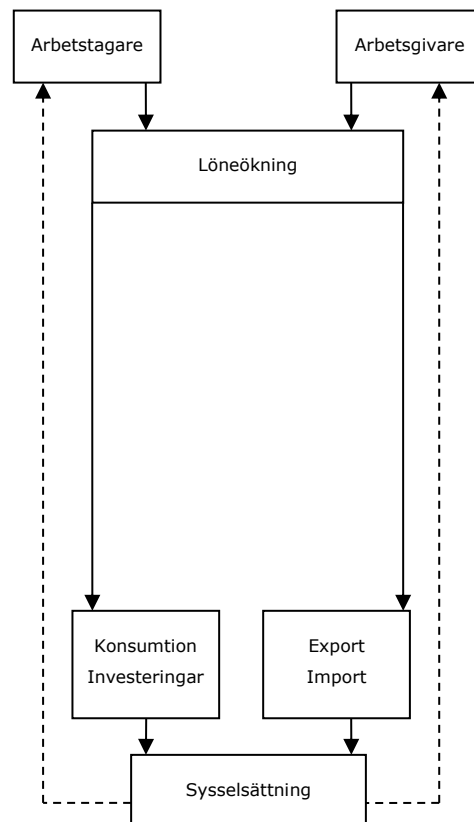
PENNINGPOLITIKEN SPELAR EN VIKTIG ROLL FÖR HUR LÖNER OCH SYSSELSÄTTNING SAMVARIERAR ÖVER KONJUNKTURCYKELN

Sambandet mellan löner och sysselsättning påverkas också genom en tredje kanal. Denna kanal verkar *indirekt via penningpolitiken* (se figur 5). Det är således viktigt att beakta hur inflation, styrränta och därmed realräntor utvecklas under olika lönescenarier.

En utgångspunkt i denna analys är att högre löneökningar bidrar till högre inflation och högre inflationsförväntningar (se figur 5). För att stabilisera prisutvecklingen krävs det i ett sådant läge en höjning av styrräntan som är så stor att realräntan ökar och därmed motverkar inflationsuppgången. Den högre styrräntan innebär att det blir mer förmånligt för hushållen att skjuta upp sin konsumtion, det vill säga det blir mer förmånligt för hushållen att spara. Dessutom minskar företagens investeringar eftersom fler investeringsprojekt blir olönsamma när räntor, och därmed finansieringskostnader, ökar. Även den svenska kronans växelkurs påverkas genom att den högre räntan ger ett kapitalinflöde och därmed en större efterfrågan på kronor och en starkare växelkurs. Sammantaget bidrar dessa effekter till att minska produktion och sysselsättning. De indirekta effekterna verkar således för att de högre lönerna orsakar en nedgång i sysselsättningen.

Sammantaget antas det ofta att den *direkta kostnadskanalen* (figur 3) och den *indirekta kanalen via penningpolitiken* (figur 5) dominerar den eventuella *direkta effekten som högre löner har på efterfrågan* (figur 4). Detta gör att högre löner på kort sikt normalt antas leda till en sämre sysselsättningsutveckling.²³

Figur 4 Direkt samband mellan löner, efterfrågan och sysselsättning på kort sikt

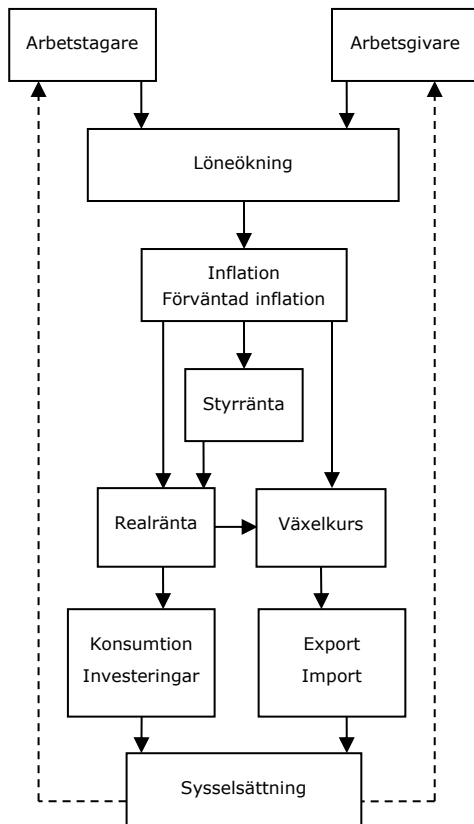

²¹ Konsumtionsbenägenheten från kapitalinkomster antas ofta vara lägre än konsumtionsbenägenheten från arbetsinkomster varför konsumtionen totalt sett, allt annat lika, ofta antas öka som en följd av högre löner.

²² Se exempelvis Stockhammer och Ederer (2008) och Walsh (2014) för ytterligare diskussion av dessa kanaler.

²³ Se till exempel Gottfries (2010), Konjunkturinstitutet (2012) och Riksbanken (2014).

Figur 5 Penningpolitik och indirekt samband mellan löner och sysselsättning på kort sikt

BEGRÄNSAT PENNINGPOLITISKT HANDLINGSUTRYMME KOMPLICERAR ANALYSEN

Även om analysramen för det kortsiktiga sambandet mellan löner och sysselsättning ger vid handen att lägre löner medför en högre sysselsättning finns det för närvarande ett antal omständigheter som komplicerar analysen.

För det första är de slutliga effekter som högre eller lägre löner har på sysselsättningen beroende av i vilken utsträckning som penningpolitiken ändras när inflationen blir högre eller lägre.²⁴ I en situation där inflationen under en tid i genomsnitt hamnat något under målet är det möjligt att Riksbanken reagerar något mindre än vanligt på en högre inflationstakt som uppkommer som en följd av högre löneökningar.²⁵ Detta för att inte riskera att hamna i en situation där inflationen även fortsättningsvis ligger under inflationsmålet och på så sätt minskar förtroendet för det penningpolitiska målet. Sysselsättningseffekterna av högre löner skulle under dessa omständigheter bli mindre negativa än vad som hade varit fallet vid en mer normal penningpolitisk respons.

En andra omständighet som för närvarande komplicerar analysen av hur löner och sysselsättning samvarierar är det begränsade penningpolitiska handlingsutrymmet. I ett hypotetiskt läge där det penningpolitiska handlingsutrymmet är strikt begränsat, och inga fler expansiva åtgärder kan vidtas, kan det kortsiktiga sambandet mellan löner och sysselsättning kastas om och bli det motsatta jämfört med vad som normalt antas vara fallet i analysramen. Detta beror på att alltför låga löneökningar i en sådan situation medför en lägre inflation som i sin tur leder till en högre realränta på grund av att inga ytterligare expansiva penningpolitiska åtgärder är möjliga. Som en följd av detta blir den ekonomiska aktiviteten lägre och de låga löneökningarna leder till en situation där sysselsättningen minskar.²⁶

I dagsläget är emellertid inte det penningpolitiska handlingsutrymmet strikt begränsat. Dels kan reporäntan sänkas ytterligare, dels kan ytterligare extraordinära penningpolitiska åtgärder vidtas. Trots detta kan sambandet mellan löner och sysselsättning se lite annorlunda ut än vad som skulle gälla om det penningpolitiska handlingsutrymmet varit mer normalt. Detta beror på att det i dagsläget kan råda osäkerhet om i vilken utsträckning extraordinära penningpolitiska åtgärder kan motverka en lägre inflation som kan uppkomma vid alltför låga löneökningar. Om osäkerheten är stor kan den lägre inflationen också leda till förväntningar om lägre framtida prisökningar. De lägre förväntade framtida priserna kan medföra att företagen i större utsträckning

²⁴ Se exempelvis Galí (2013).

²⁵ Riksbanken har kommunicerat en sådan asymmetrisk handlingsregel, det vill säga man avser att reagera mer om inflationen skulle bli oväntat låg än om inflationen skulle bli oväntat hög (se Riksbanken, 2015a,b).

²⁶ Se även Konjunkturinstitutet (2009) och Gottfries (2010). En liknande situation, där styrräntan inte ändras, diskuteras också i Riksbanken (2014).

skjuter upp sina investeringar och att konsumenter i större utsträckning sparar mer nu för att öka sin konsumtion senare. Det sämre efterfrågeläget som följer riskerar i sin tur att leda till än lägre inflationsförväntningar. Den slutliga effekten kan bli att de positiva sysselsättningseffekterna av låga löneökningar bli mindre än vad som hade varit fallet om det penningpolitiska handlingsutrymmet varit mera normalt.

I avsnitt 2.4 analyseras sambandet mellan löner och sysselsättning vid olika antaganden om penningpolitiken i mer detalj.

2.3 Konjunkturinstitutets huvudscenario för perioden 2015–2019

I detta avsnitt beskrivs först Konjunkturinstitutets huvudscenarioscenario för perioden 2015–2019. Därefter diskuteras faktorer som bidrar till osäkerhet i bedömningen.

EFTERFRÅGAN OCH LÖNSAMHETEN ÄR PÅ EN NORMAL NIVÅ ENLIGT FÖRETAGEN

Företagens uppfattning om efterfrågeläget har uppvisat en stigande trend sedan 2012 (se diagram 21). I näringslivet som helhet är bedömningen av efterfrågeläget normal i dagsläget. Efterfrågeläget är bättre än normalt inom handeln medan det är nära normalt i byggsektorn, de privata tjänstenäringarna och i tillverkningsindustrin.

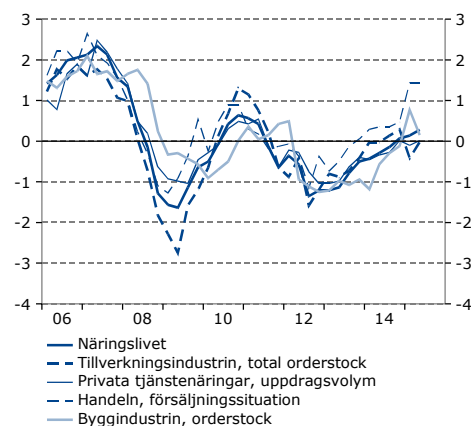
Konjunkturinstitutet bedömer att det fortfarande finns lediga resurser på arbetsmarknaden motsvarande knappt 70 000 personer, vilket bidrar till att BNP-gapet uppgår till ca –1,5 procent andra halvåret 2015. Resursutnyttjandet inom företagen, mätt med produktivitetsgapet, bedöms vara i det närmaste normalt.²⁷ Som diskuterades i avsnitt 2.1 ovan bedöms ingen betydande obalans råda i nuläget beträffande lönsamheten i näringslivet som helhet.

FÖRETAGENS FÖRVÄNTNINGAR INDIKERAR OPTIMISM

Företagens förväntningar kring produktionsutvecklingen den närmaste tiden framgår i diagram 22. Byggsektorn är mest optimistisk om hur efterfrågan kommer att utvecklas framöver följt av handeln. Förväntningarna bland de privata tjänstenäringarna och inom tillverkningsindustrin är i linje med historiskt genomsnitt. När förväntningar hos såväl företag som hushåll vägs ihop till den så kallade Barometerindikatorn indikerar denna en något starkare tillväxt än normalt i slutet av 2015 (se diagram 23).

Diagram 21 Efterfrågeläget, nulägesomdöme

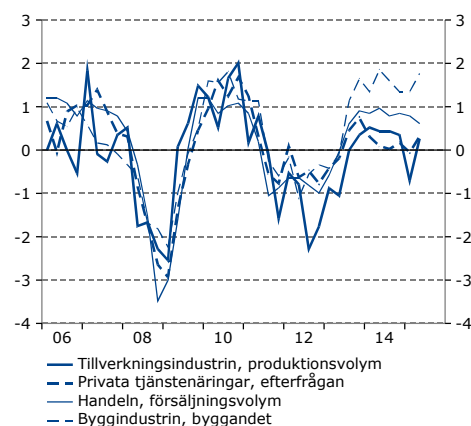
Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Serierna representerar en bedömning av efterfrågans nivå i nuläget. Beräkningarna startar 1996 (Privata tjänstenäringar, 2003). Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 22 Förväntad produktion

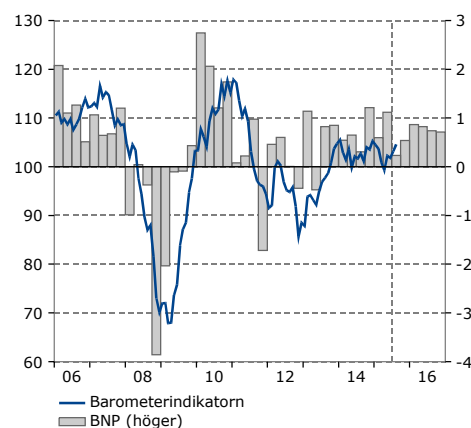
Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Serierna representerar en bedömning av efterfrågans utveckling framöver. Beräkningarna startar 1996 (Privata tjänstenäringar, 2003). Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 23 Barometerindikatorn och BNP

Index medelvärde=100, månadsvärden respektive procentuell förändring, säsongsrensade kvartalsvärden

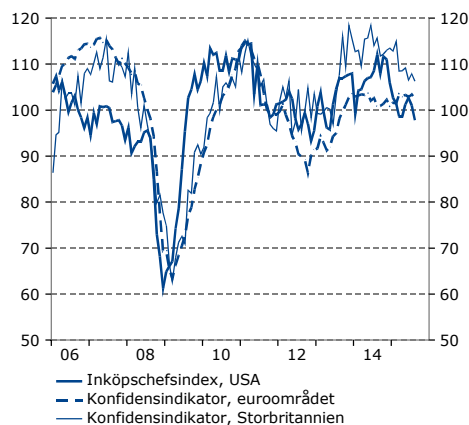

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²⁷ När produktivitetsgapet är noll bedöms graden av så kallad labour hoarding vara normal i näringslivet som helhet. Se Konjunkturinstitutet (2015b) för en beskrivning av Konjunkturinstitutets olika mått på resursutnyttjandet.

Diagram 24 Förtroendeindikatorer för tillverkningsindustrin i USA, euroområdet och Storbritannien

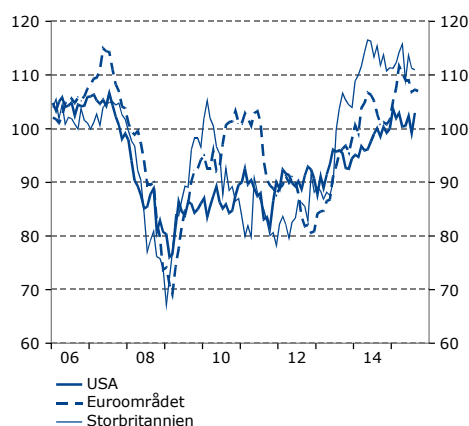
Index medelvärde=100, säsongrensade månadsvärden

Källor: Institute for Supply Management och Europeiska kommissionen.

Diagram 25 Konsumentförtroende i USA, euroområdet och Storbritannien

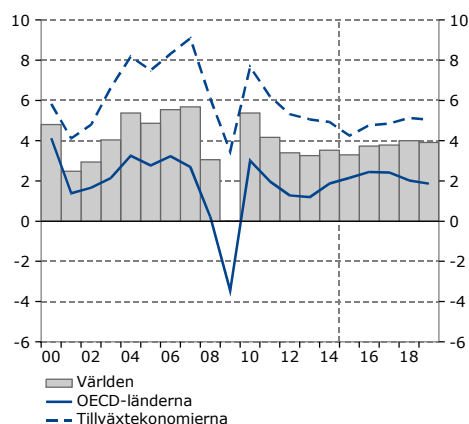
Index medelvärde=100, säsongrensade månadsvärden

Källor: Conference Board och Europeiska kommissionen.

Diagram 26 BNP i världen, OECD-länderna och tillväxtekonomierna

Procentuell förändring

Anm. Tillväxtekonomierna avser här alla länder som inte är medlemmar av OECD.

Källor: OECD, IMF och Konjunkturinstitutet.

STABIL ÅTERHÄMTNING INOM OECD – STÖRRE OSÄKERHET BLAND TILLVÄXTEKONOMIERNAS

Den ofta volatila kvartalsvisa utvecklingen kan ibland skymma sikten för den mer trendmässiga utvecklingen. Viktiga ekonomier såsom USA, euroområdet och Storbritannien har i genomsnitt utvecklats positivt sedan 2013. Det gäller framför allt i USA och Storbritannien där resursutnyttjandet stigit och arbetslösheten fallit tillbaka betydligt. Även om euroområdets utveckling är klart svagare än den i USA och Storbritannien har en ökad tillväxt kunnat skönjas, inte minst i Sydeuropa. Förtroendeindikatorer från både företag och hushåll har det senaste året legat på eller över sina historiska genomsnitt i USA, euroområdet och Storbritannien (se diagram 24 och diagram 25).

Samtidigt har tillväxten bromsats in och osäkerheten ökat det senaste året i flera stora tillväxtekonier. Utvecklingen på de finansiella marknaderna i Kina har präglats av stora börsfall trots statliga interventioner. Tillväxten hamnar under 7 procent i år och övergången till en mer konsumtionsdriven ekonomi kommer minska tillväxten ytterligare. Utvecklingen i Brasilien och Ryssland är mycket svag. BNP krymper i båda länderna och den politiska osäkerheten är betydande. Tillväxttakten i de så kallade tillväxtekonomierna har fallit tillbaka betydligt jämfört med åren innan finanskrisen (se diagram 26 och tabell 2). De kommande åren ökar tillväxttakten något och hamnar på i genomsnitt ca 5 procent per år 2016–2019.

Sammantaget innebär denna utveckling att tillväxten på den svenska exportmarknaden, trots en konjunkturuppgång i euroområdet, blir jämförelsevis långsam de kommande åren (se diagram 27). De närmaste åren växer svensk export relativt starkt tack vare den cykliska uppgången i investeringarna i euroområdet. Sverige bedöms dock trendmässigt tappa marknadsandelar, om än i begränsad omfattning. Som diskuterades i avsnitt 2.1 utvecklas inhemsk efterfrågan relativt starkt, vilket bidrar till en starkare växelkurs.

Tabell 2 Huvudscenario för den internationella ekonomin

Procentuell förändring respektive procent

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BNP i OECD	1,2	1,9	2,1	2,4	2,4	2,0	1,9
BNP i euroområdet	-0,3	0,8	1,5	1,8	1,9	1,7	1,6
BNP i USA	1,5	2,4	2,5	2,7	2,8	2,8	2,3
BNP i tillväxtländer	5,1	4,9	4,2	4,8	4,8	5,1	5,0
BNP i världen	3,3	3,5	3,3	3,7	3,8	4,0	3,9
KPI i euroområdet	1,4	0,4	0,1	1,2	1,6	1,8	1,9
KPI i USA	1,5	1,6	0,2	1,7	2,2	2,2	2,3
Styrränta i euroområdet	0,25	0,05	0,05	0,05	0,30	0,50	1,25
Styrränta i USA	0,25	0,25	0,50	1,25	2,25	2,75	3,25

Anm. Aggregaten beräknas med hjälp av köpkraftskorrigerade BNP-vikter från IMF. Styrräntan i euroområdet och USA avser styrräntan i slutet av året. Tillväxtekonomierna avser här alla länder som inte är medlemmar av OECD.

Källor: IMF, OECD och Konjunkturinstitutet.

FULLT RESURSUTNYTTJANDE 2016–2019

Även inhemsk efterfrågan förstärks de kommande åren, inte minst i bygg- och tjänstesektorn. Det sker bland annat genom att hushållen minskar sitt historiskt höga sparande. Dessutom blir tillväxten i offentlig konsumtion hög, bland annat på grund av den åldrande befolkningen vilken ger ett ökat utgiftstryck (se tabell 3). Tillsammans med den förbättrade internationella konjunkturen bidrar en stark inhemsk efterfrågan till att fullt resursutnyttjande i ekonomin nås 2017 (se diagram 28 och tabell 4).

Tabell 3 Huvudscenario för BNP och efterfrågan

Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Hushållens konsumtionsutgifter	1,9	2,3	2,4	3,0	2,8	2,5	1,9
Offentliga konsumtionsutgifter	1,3	1,8	1,9	2,2	2,1	1,9	1,8
Fasta bruttoinvesteringar	0,6	7,8	3,9	4,9	4,0	2,3	1,6
<i>Inhemsk efterfrågan exkl. lager</i>	1,4	3,4	2,6	3,3	2,9	2,3	1,8
Lagerinvesteringar ¹	0,2	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>Total inhemsk efterfrågan</i>	1,6	3,5	2,5	3,3	2,9	2,3	1,8
Export	-0,8	3,7	3,8	4,1	4,4	4,1	3,7
<i>Total efterfrågan</i>	0,8	3,6	2,9	3,5	3,4	2,9	2,4
Import	-0,1	6,5	2,7	5,2	5,0	4,6	4,3
<i>Nettoexport¹</i>	-0,3	-1,0	0,6	-0,3	-0,1	-0,1	-0,1
BNP	1,2	2,5	2,9	2,9	2,7	2,1	1,6

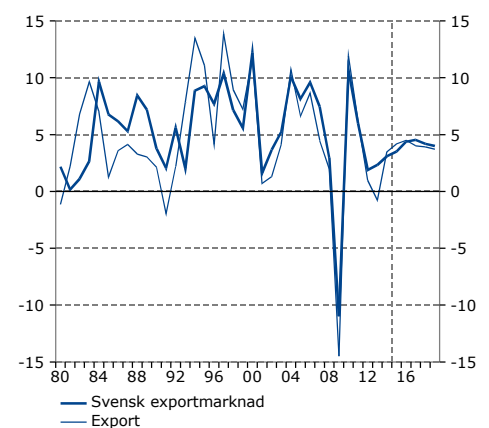
¹ Förändring i procent av BNP föregående år.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Arbetslösheten minskade oväntat mycket under sommaren. Nedgången bedöms dock delvis bero på tillfälliga effekter och arbetslösheten väntas uppgå till 7,5 procent under fjärde kvarta-

Diagram 27 Svensk exportmarknad och export

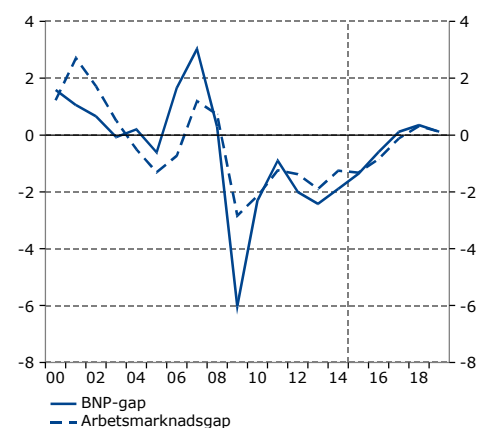
Procentuell förändring

Källor: OECD, IMF och Konjunkturinstitutet.

Diagram 28 BNP-gap och arbetsmarknadsgap i Sverige

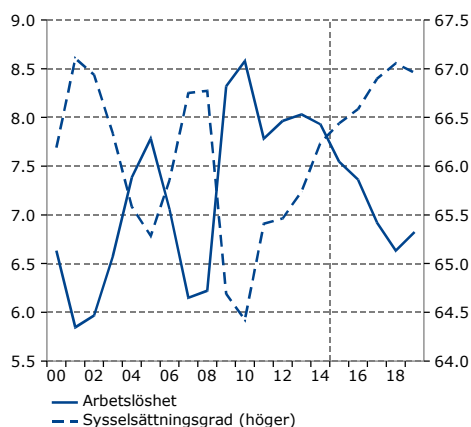
Procent av potentiell BNP respektive potentiellt arbetade timmar

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 29 Arbetslöshet och sysselsättningsgrad

Procent av arbetskraften respektive procent av befolkningen, 15–74 år

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

let 2015. Därefter faller arbetslösheten successivt mot jämviktsarbetslösheten på ca 7 procent och sysselsättningsgraden når ca 67 procent 2019 (se diagram 29).²⁸

Tabell 4 Huvudscenario för svensk ekonomi

Procentuell förändring om inget annat anges

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BNP ¹	1,2	2,5	2,9	2,9	2,7	2,1	1,6
BNP per invånare ¹	0,4	1,4	1,7	1,4	1,2	0,8	0,5
Potentiell BNP	1,7	1,9	2,4	2,1	2,0	1,9	1,9
BNP-gap ²	-2,4	-1,9	-1,4	-0,6	0,1	0,4	0,1
Arbetade timmar ¹	0,4	1,8	1,2	1,6	1,7	1,2	0,4
Produktivitet ¹	0,9	0,6	1,7	1,3	1,1	1,0	1,2
Arbetskraft	1,1	1,3	0,8	1,2	1,1	0,8	0,7
Sysselsättning	1,0	1,4	1,2	1,4	1,6	1,1	0,4
Arbetslöshet ³	8,0	7,9	7,5	7,4	6,9	6,6	6,8
Timlön ⁴	2,5	2,8	2,5	3,1	3,2	3,2	3,3
Enhetsarbetskostnad ^{1,5}	1,5	1,2	1,2	2,5	2,3	2,2	2,1
KPI	0,0	-0,2	0,0	0,9	2,2	3,1	3,0
KPIF	0,9	0,5	0,9	1,5	1,7	2,1	2,3
Reporänta ⁶	0,75	0,00	-0,45	-0,25	0,75	1,25	1,75
Statsobligationsränta ⁷	2,1	1,7	0,7	1,3	2,2	3,0	3,8
Kronindex (KIX) ⁸	103,0	106,8	112,7	110,4	107,6	104,7	101,9
Offentligt finansiellt sparande ⁹	-1,4	-1,7	-1,1	-0,8	-0,3	0,2	0,6
Strukturellt sparande ²	-0,8	-1,0	-0,5	-0,3	-0,3	-0,1	0,4

¹ Kalenderkorrigerade värden. ² Procent av potentiell BNP. ³ Procent av arbetskraften. ⁴ Enligt konjunkturlönestatistiken. ⁵ För hela ekonomin. ⁶ Vid slutet av året. ⁷ Tio års löptid, årsgenomsnitt. ⁸ Index 1992-11-18=100. ⁹ Procent av BNP.

Källor: Medlingsinstitutet, Riksbanken, SCB och Konjunkturinstitutet.

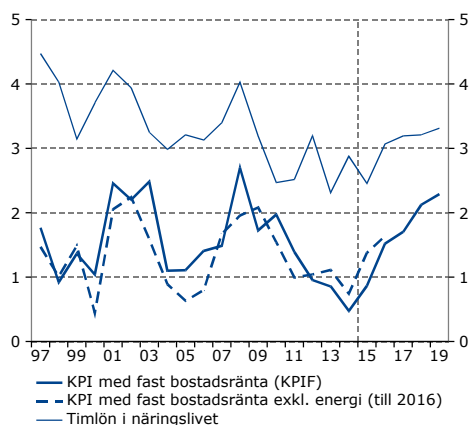
INFLATIONSMÅLET NÅS I GENOMSNITT 2016–2019

Inflationen bottnade i början av 2014 och har sedan dess stigit gradvis (se diagram 30). Det gäller inte minst om effekter av förändrade energipriser, vilka har fallit det senaste året, exkluderas. KPIF-inflationen växlar upp relativt kraftigt 2016 och landar på 1,5 procent jämfört med 0,9 procent 2015. Det beror framför allt på att konjunktoren blir starkare med ökade enhetsarbetskostnader som följd. Den högre inflationen 2016 beror dessutom på att rot-avdraget begränsas och bensinskatten höjs, vilket tillsammans bidrar med 0,3 procentenheter högre inflation.

KPIF-inflationen fortsätter därefter att stiga och blir i genomsnitt 1,9 procent under perioden 2016–2019, vilket är i linje med inflationsmålet. Effekterna av den svagare växelkursen har då klingat av men företagen använder det starkare konjunkturläget till att höja marginalerna. Lönerna ökar med drygt 3 procent

Diagram 30 Konsumentpriser och löner

Procentuell förändring respektive procent

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

²⁸ Jämviktsarbetslösheten är den nivå på arbetslösheten som vid nuvarande regler och funktionssätt på arbetsmarknaden, och med hänsyn tagen till arbetskraftens sammansättning, bedöms vara varaktigt förenlig med Riksbankens inflationsmål. Se kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2013) för Konjunkturinstitutets definition av jämviktsarbetslöshet och dess implikationer för ekonomisk politik.

per år 2016–2019.²⁹ Det bidrar till att enhetsarbetskostnaden i näringslivet stiger med i genomsnitt 1,7 procent per år under samma period. Företagen bedöms höja priserna i motsvarande grad och förädlingsvärdepriset i näringslivet stiger med i genomsnitt 1,7 procent per år 2016–2019. Det är högre än referensvärdet på 1,6 procent (se diagram 31).

FLERA KÄLLOR TILL OSÄKERHET I HUVUDSCENARIOT

Konjunkturinstitutet bedömer att det är mer sannolikt att konjunkturutvecklingen blir sämre än att den blir bättre jämfört med huvudscenariot ovan. Denna bedömning beror framför allt på en negativ riskbild av den konjunkturella utvecklingen i omvärlden.³⁰

Utvecklingen i tillväxtekonominer såsom Kina, Ryssland och Brasilien är mer osäker än vanligt. Risker har ökat att tillväxten i den investeringsdrivna kinesiska ekonomin saktar in mer än väntat. Brasilien och Ryssland har sedan en tid fallande BNP och det finns ännu inga tecken på att utvecklingen ska vända. Sammantaget har risken för en sämre utveckling i tillväxtekonominer ökat under det senaste året.

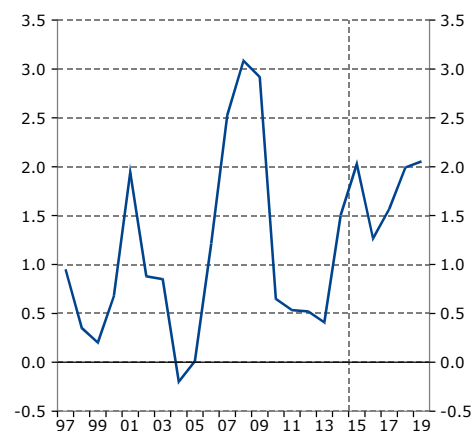
Också utvecklingen inom OECD präglas av en negativ riskbild, även om den successivt minskat under senare år. För svenskt vidkommande är det utvecklingen inom euroområdet som är av störst betydelse. Där har nu investeringarna ökat under ett par års tid, om än från en mycket låg nivå. Den låga inflationen kan dock komma att innebära att de i dag redan låga inflationsförväntningarna blir ännu lägre. Det finns då en uppenbar risk att realräntan i euroområdet inte blir låg nog för att öka resursutnyttjandet lika snabbt som i huvudscenariot ovan.

Sammantaget innebär den negativa internationella riskbilden att risken för en långsammare utveckling av BNP, produktivitet och inflation i Sverige dominerar. Samtidigt ska den negativa internationella riskbilden inte överdrivas. Jämfört med de senaste åren är riskerna mindre, framför allt genom att både USA:s och euroområdets ekonomi står på en stabilare grund.

Utöver osäkerhet i den internationella utvecklingen utgör den starka prisuppgången på bostäder, inte minst under de senaste 18 månaderna, en risk för den svenska ekonomin (se diagram 32). Det finns en risk att denna uppgång kommer att korrigeras och påverka den ekonomiska utvecklingen negativt i Sverige.³¹

Diagram 31 Förädlingsvärdepris i näringslivet

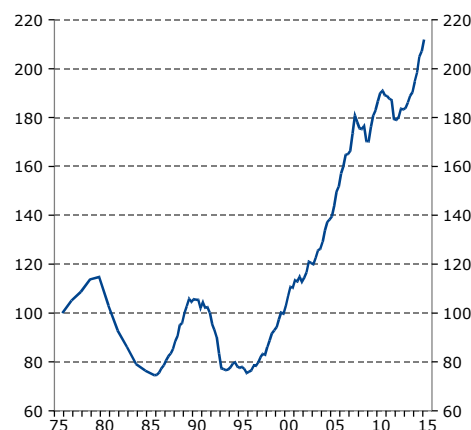
Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 32 Reala småhuspriser

Fastighetsprisindex deflaterat med KPI, index 1975 kvartal 1=100, kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²⁹ Det bör betonas att Konjunkturinstitutet inte uttrycker någon normativ uppfattning om löner. Utvecklingen 2016–2019 ska betraktas som Konjunkturinstitutets bästa prognos vilken bland annat underbyggs av den modell för löneutveckling som beskrivs i fördjupningen "Modell för löneökningar", se Konjunkturinstitutet (2013). Makroekonomiska effekter av olika löneökningstakter 2016–2019 framgår i avsnitt 2.4.

³⁰ Se Konjunkturinstitutet (2015a) för en mer utförlig diskussion kring osäkerhet.

³¹ Se Gustafsson m.fl. (2015) för en analys av de makroekonomiska effekterna av ett bostadsprisfall i Sverige.

2.4 Alternativa scenarier för löner, penningpolitik och sysselsättning

I detta avsnitt presenteras alternativa scenarier för löner, penningpolitik och sysselsättning, beräknade med hjälp av Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD.³² Scenarierna beskriver effekterna av temporärt högre reallöner och syftar till att illustrera de mekanismer som beskrevs i avsnitt 2.2 ovan. Som framgick där spelar penningpolitiken en central roll för hur löneutvecklingen påverkar sysselsättningen på kort sikt. Nuvarande unika situation med negativ reporänta gör det svårare än normalt att förutsäga både hur penningpolitiken kommer att utformas vid olika löneökningstakter och vilka de makroekonomiska effekterna blir.

OSÄKERHET KRING PENNINGPOLITIKENS UTFORMNING OCH DESS EFFEKTER PÅ EKONOMIN

Riksbanken har kommunicerat att penningpolitiken kommer göras mer expansiv om inflationen, till exempel på grund av en låg löneökningstakt, blir lägre än väntat. Det finns dock flera faktorer som försvårar bedömningen av hur ekonomin påverkas i ett sådant scenario. Först och främst är det oklart hur mycket ytterligare Riksbanken kan och vill sänka reporäntan. När det gäller möjligheten till utökade obligationsköp så råder en större osäkerhet kring dess makroekonomiska effekter jämfört med förändringar i reporäntan. Riksbanken har därutöver kommunicerat att den är redo att vid behov intervensera på valutamarknaden. Då sådana åtgärder är sällsynta råder också här större osäkerhet kring de makroekonomiska effekterna jämfört med förändringar i reporäntan.

Riksbanken har också kommunicerat att den kan agera asymmetriskt framöver i bemärkelsen att den kan komma att vara försiktig med att höja reporäntan även om inflationen blir oväntat hög.³³ Det är därför möjligt att penningpolitiken inte stramas åt på samma sätt som vanligen antas om löneökningstakten blir högre än väntat. Trots denna kommunikation från Riksbanken är det svårt att med någon stor säkerhet bedöma hur penningpolitiken kommer att utformas i en sådan situation. I scenarierna nedan visas därför modellberäkningar där penningpolitiken utformas på olika sätt.

Modellberäkningar ger i normalfallet en förenklad bild av hur ekonomin fungerar och deras resultat beror både på historiska samband och antaganden. Av skäl som beskrivits ovan är det osäkert hur penningpolitiken kommer att utformas vid olika utveckling av löner och inflation. Därutöver är det svårt att fånga effekter av extraordinära penningpolitiska åtgärder.

³² För en beskrivning av KIMOD, se Bergvall m.fl. (2007). I scenarierna antas att den procentuella utvecklingen är den samma för löner och arbetskostnader.

³³ Se Riksbanken (2015a, b).

I modellberäkningarna beskrivs Riksbankens penningpolitik endast med förändringar i reporäntan. Därför ska modellberäkningarna främst ses som en illustration av makroekonomiska samband och penningpolitikens centrala betydelse. Analysen understryker också vikten av att Riksbanken är tydlig i sin kommunikation så att parterna kan fatta välgrundade beslut.

SCENARIO 1: LÄGRE LÖNEÖKNINGAR GER LÄGRE ARBETSLÖSHET OM PENNINGPOLITIKEN BLIR MER EXPANSIV

Den årliga tillväxten av timlönerna antas i genomsnitt vara 1 procentenhet lägre i scenario 1 jämfört med Konjunkturinstitutets huvudscenario 2016–2018 (se diagram 33).³⁴ Penningpolitiken antas inte vara begränsad av någon undre gräns för reporäntan.

En långsammare ökning av lönerna innebär att företagens arbetskostnader blir lägre jämfört med i huvudscenariot och de blir mer benägna att anställa ny personal. Den lägre löneökningstakten bidrar också till en lägre förväntad inflation. Penningpolitiken agerar via reporäntan som sänks till ca –1,5 procent i syfte att, via en lägre realränta, öka efterfrågan och därmed inflations-takten i ekonomin (se diagram 34 och diagram 35). En så pass låg reporänta är sannolikt inte realistisk. Det är också osäkert om extraordinära penningpolitiska åtgärder har så stora effekter att de skulle kunna approximeras med räntebanan i scenario 1.

Som beskrevs i avsnitt 2.2 är realräntans utveckling central (se diagram 36). Den lägre realräntan leder till att hushållens och företagens sparbenägenhet minskar, det vill säga att konsumtion och investeringar ökar snabbare på kort sikt. Växelkursen försvagas dessutom när realräntan blir lägre vilket ökar exporttillväxten.

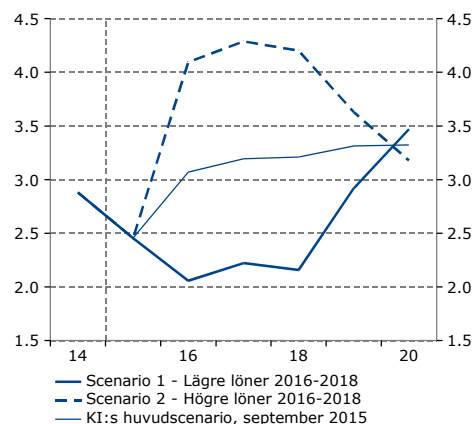
Den högre efterfrågan bidrar till att arbetslösheten faller tillbaka snabbare på kort sikt (se diagram 37). I avsnitt 2.2 ovan diskuterades tre kanaler genom vilka löneutvecklingen påverkar sysselsättningen på kort sikt. Vid en långsammare löneutveckling dominerar i modellberäkningen den indirekta penningpolitiska kanalen (lägre realränta) tillsammans med kostnadskanalen (lägre lönekostnader) över den direkta efterfrågekanalen (lägre disponibelinkomst för hushållen). Det är i linje med andra modellresultat.³⁵

SCENARIO 2: HÖGRE LÖNEÖKNINGAR GER HÖGRE ARBETSLÖSHET OM PENNINGPOLITIKEN STRAMAS ÅT

Omvänt resultat mot scenario 1 fås i scenario 2 då timlöneutvecklingen i stället är 1 procentenhet högre än i huvudscenariot

Diagram 33 Timlön, näringslivet

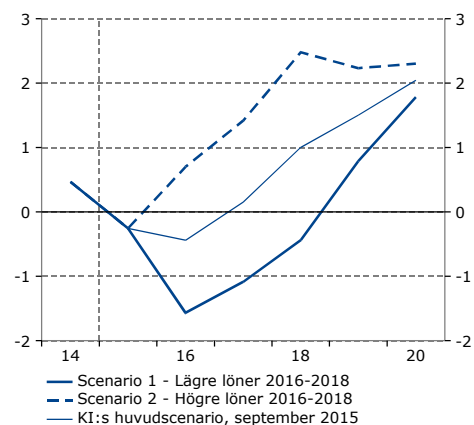
Årlig procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 34 Reporänta

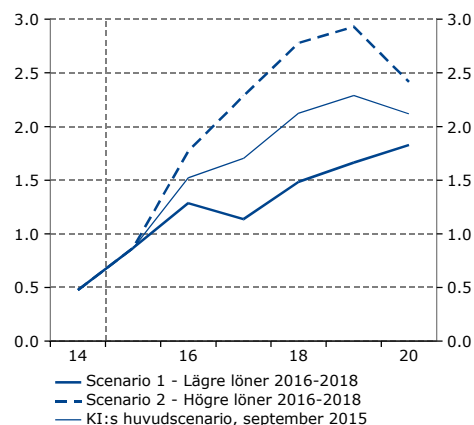
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 KPIF

Årlig procentuell förändring

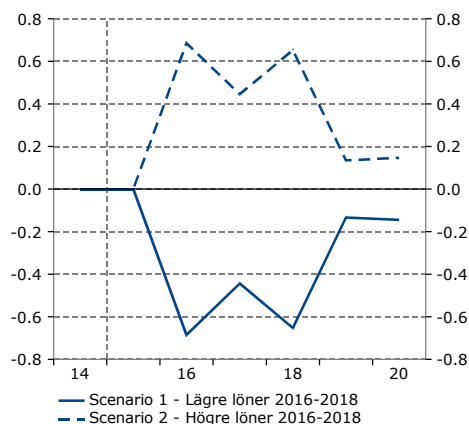
Källa: Konjunkturinstitutet.

³⁴ I samtliga scenarier antas att inga långsiktiga effekter på ekonomin uppstår. På sikt återgår arbetslösheten och reallönen mot sina jämviktsnivåer och nominell lönetillväxt konvergerar mot utvecklingen i huvudscenariot.

³⁵ Se till exempel Riksbanken (2014).

Diagram 36 Real reporänta

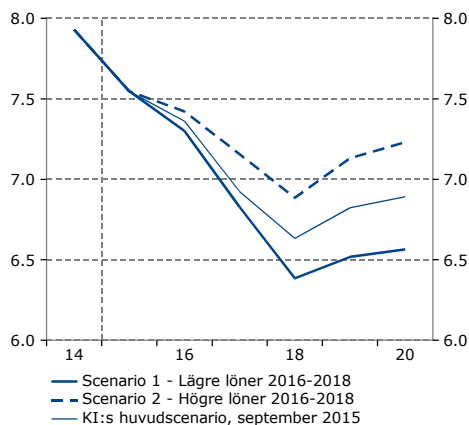
Procent, avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 37 Arbetslöshet, 15–74 år

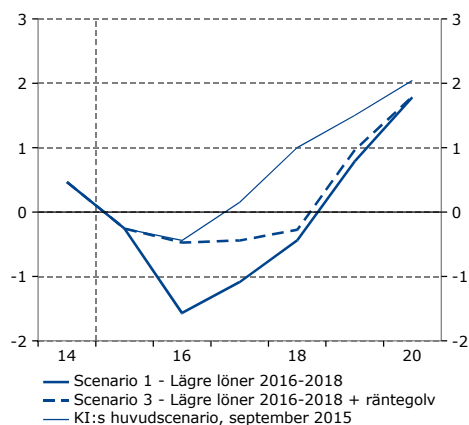
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 38 Reporänta

Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

(se diagram 33). Skillnaderna i arbetslöshet mot huvudscenariot blir liksom i scenario 1 dock begränsade eftersom reallönerna på längre sikt återgår till huvudscenariot. I genomsnitt för perioden 2016–2020 blir arbetslösheten endast ca 0,2 procentenheter högre än i huvudscenariot när timlönerna ökar med 1 procentenhet mer per år 2016–2018 (se diagram 37). Skillnaderna i inflationstakt blir dock större. I scenario 2 med en högre löneökningstakt överstiger inflationen 2 procent samtliga år 2017–2020 och når nästan 3 procent 2019 (se diagram 35).

SCENARIO 3: LÄGRE LÖNEÖKNINGAR UTAN MER EXPANSIV PENNINGPOLITIK KAN GE HÖGRE ARBETSLÖSHET

Om de lägre löneökningarna 2016–2018 i scenario 1 inte besvaras med en mer expansiv penningpolitik blir arbetslösheten i modellberäkningarna i stället något högre jämfört med huvudscenariot. I scenario 3 illustreras detta genom att Riksbanken inte sänker reporäntan ytterligare (se diagram 38). Huvudscenariots lägsta nivå på reporäntan på –0,45 procent antas med andra ord motsvara ett nedre golv för den samlade penningpolitiken.

Den lägre löneökningstakten och räntegolvet innebär tillsammans att realräntan blir högre. I motsats till scenario 1 minskar därför hushållens och företagens konsumtions- och investeringsvilja. Dessutom förstärks den reala växelkursen och exporten hämmas. Skillnaderna mot huvudscenariot är dock relativt små. I scenario 3 dominerar den indirekta kanalen via penningpolitiken (högre realränta) tillsammans med den direkta efterfrågekanalen (lägre disponibelinkomst) något över den direkta effekten på företagens kostnader (lägre lönekostnader) som de lägre löneökningarna medför. Efterfrågan blir sammantaget lägre och arbetslösheten något högre än i huvudscenariot (se diagram 39).

De nominella effekterna blir dock större. Den lägre löneökningstakten bidrar tillsammans med det svagare resursutnyttjandet och lägre importpriser till att dämpa inflationen. KPIF stiger i genomsnitt 0,7 procentenheter långsammare per år än i huvudscenariot 2016–2019 (se diagram 40). Det innebär att inflationen hamnar under 1 procent 2017 vilket ytterligare riskerar att minska trovärdigheten för Riksbankens inflationsmål.

SCENARIO 4: EN MINDRE ÅTSTRAMANDE PENNINGPOLITIK INNEBÄR ATT ARBETSLÖSHETEN PÅVERKAS I MINDRE UTSTRÄCKNING AV HÖGRE LÖNEÖKNINGAR

Som nämndes ovan har Riksbanken kommunicerat att den kan komma att vara försiktig med att höja reporäntan om inflationen blir högre än den förväntar sig. Det kan innebära att penningpolitiken inte kommer att stramas åt så mycket som i scenario 2 om löneökningstakten och inflationen blir högre. I scenario 4 åskådliggörs effekten av högre löneökningstakt 2016–2018 om penningpolitiken stramas åt i mindre utsträckning jämfört med sce-

nario 2 (se diagram 41). Utvecklingen av efterfrågan och arbetslösheten blir då lik den i huvudscenariot men starkare än i scenario 2 tack vare mindre åtstramande penningpolitik (se diagram 42).

Effekterna på inflationen blir dock relativt betydande (se diagram 43). De högre lönerna tillsammans med den mildare penningpolitiska åtstramningen innebär att inflationen stiger till 2,5–3 procent 2017–2020 vilket kan jämföras med i genomsnitt ca 2 procent per år i huvudscenariot.

RISKER MED BÅDE FÖR LÅGA OCH FÖR HÖGA LÖNEÖKNINGAR I DEN KOMMANDE AVTALSRÖRELSEN

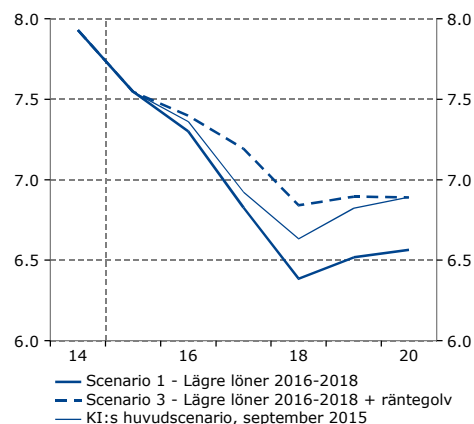
Modellberäkningarna visar i linje med analysen i avsnitt 2.2 att sambandet mellan löner och sysselsättning i stor utsträckning beror på utformningen av penningpolitiken. En slutsats är därför att det är viktigt att Riksbanken tydligt kommunicerar hur penningpolitiken kan komma att utformas vid olika utvecklingar av löner och inflation, inte minst när reporäntan är negativ i utgångsläget. En annan slutsats är att det i nuvarande penningpolitiska läge är mindre sannolikt än normalt att en låg löneökningstakt ger lägre arbetslöshet.

Modellberäkningarna visar också att medan effekterna av olika löneökningstakter är förhållandevis små på arbetslösheten kan effekterna på inflationen vara betydande. En låg löneökningstakt som inte möts med en mer expansiv penningpolitik (scenario 3) innebär att inflationstakten i genomsnitt blir ca 0,7 procentenheter lägre 2016–2019 jämfört med huvudscenariot. Inflationen uppgår då endast till 1,3 procent 2018 vilket kan jämföras med huvudscenariots dryga 2 procent. Om en sådan utveckling skulle bli verklighet riskerar inflationsförväntningarna att förbli låga, vilket kan innebära att Riksbanken inte förmår att styra inflationen till 2 procent inom rimlig tid. Det riskerar att ytterligare minska inflationsmålets trovärdighet.

Det finns också risker med en hög löneökningstakt (scenario 2 och 4). Då kan inflationstakten stiga betydligt och under flera år hamna mellan 2,5–3 procent. En sådan utveckling skulle kunna höja inflationsförväntningarna betydligt och riskera att påverka löneanspråken framöver, både inom och utöver de centrala avtalen.

Diagram 39 Arbetslöshet, 15–74 år

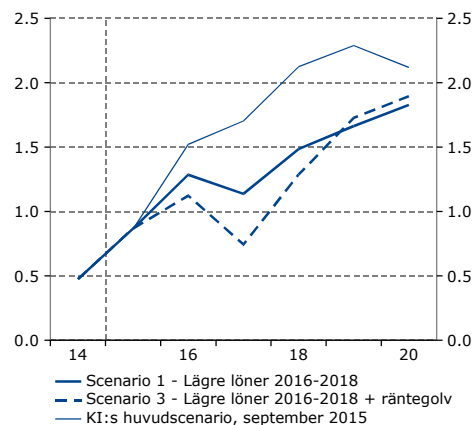
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 40 KPIF

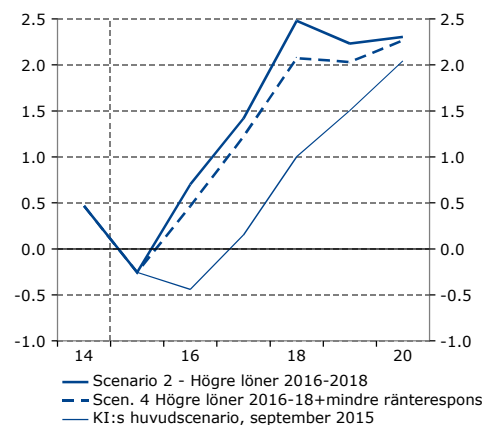
Årlig procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 Reporänta

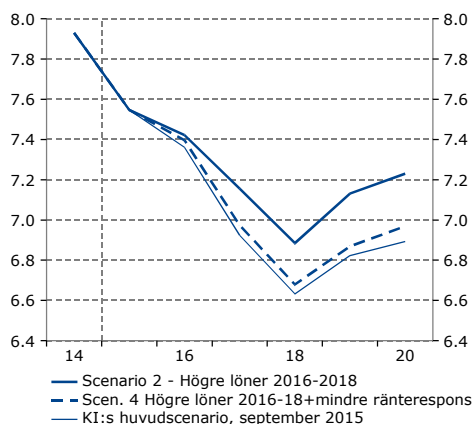
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 42 Arbetslöshet, 15–74 år

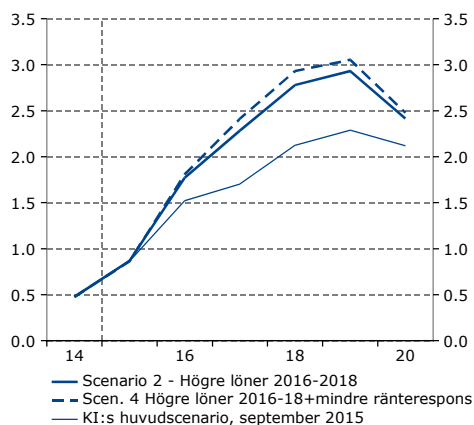
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 43 KPIF

Årlig procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

Kapitlet i korthet

- Den strukturella produktivitetstillväxten blir svagare jämfört med den genomsnittliga utvecklingen de senaste 40 åren. Den bedöms i genomsnitt uppgå till 1,6 procent under perioden 2016–2019.
- Det är rimligt att parterna utgår ifrån att inflationsmålet i genomsnitt uppnås under perioden 2016–2019. Det beror på att konjunkturen förstärks, att tillfälliga faktorer som bidragit till den låga inflationen sedan 2011 inte väntas återkomma, samt att Riksbanken i ord och handling visat att allt fokus ligger på att inflationsmålet ska nås.
- Det föreligger i nuläget inte någon betydande obalans beträffande lönsamheten i näringslivet som helhet.
- Det är i dagsläget inte troligt att en löneökningstakt som ligger betydligt under den prognostiserade leder till lägre arbetslöshet.
- I nuvarande penningpolitiska situation riskerar både en för låg och en för hög löneökningstakt leda till en inflation som avviker betydligt från inflationsmålet under flera år.
- En sämre utveckling i tillväxtekonomierna som sprider sig till euroområdet och fallande bostadspriser i Sverige utgör de främsta riskerna för den ekonomiska utvecklingen de kommande åren.

Referenser

- Bergvall, A., T. Forsfält, G. Hjelm, J. Nilsson och J. Vartiainen (2007), ”KIMOD 1.0 Documentation of NIER’s dynamic macroeconomic general equilibrium model of the Swedish economy”, Working paper nr. 100, Konjunkturinstitutet.
- Burda, M. och C. Wyplosz (2005), *Macroeconomics*, 4:e upplagan, Oxford University Press.
- Domeij, D. och T. Ellingsen (2015), ”Låt alla svenska få en rejäl utbetalning”, *Dagens Nyheter*, 27 september.
- Ferbe, A., C. Fahlberg, H.-O. Nilsson, P.-O. Sjö och U. Bengtsson (2015), ”Vi ändrar oss inte om inflationsmålet”, *Dagens Industri*, 23 juni.
- Galí, J. (2013), ”Notes for a new guide to Keynes (I): Wages, aggregate demand, and employment”, *Journal of the European Economic Association*, 11(5), sid. 973–1003.
- Gottfries, N. (2010), ”Fungerar den svenska lönebildningen?”, bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011, SOU 2011:11, *Att skapa arbeten – löner, anställningsskydd och konkurrens*, SOU 2010:93.
- Gustafsson, P., P. Stockhammar och P. Österholm (2015), ”Macroeconomic effects of a decline in housing prices in Sweden”, Working paper nr. 138, Konjunkturinstitutet.
- Hidesten, P., K. Johansson, P. Jeppsson, J. Milton, O. Månsson och Å. Svensson (2015), ”Inflationsmålet ska inte vara grunden i avtalsrörelsen”, *Dagens Industri*, 15 juni.
- IMF (2015), ”Where are we headed? Perspectives on potential output”, kapitel 3 i *World Economic Outlook*, april 2015.
- Konjunkturinstitutet (2006), *Lönebildningsrapporten*, 2006.
- Konjunkturinstitutet (2008), *Lönebildningsrapporten*, 2008.
- Konjunkturinstitutet (2009), *Lönebildningsrapporten*, 2009.
- Konjunkturinstitutet (2011), *Lönebildningsrapporten*, 2011.
- Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.
- Konjunkturinstitutet (2014), *Konjunkturläget*, december 2014.
- Konjunkturinstitutet (2015a), *Konjunkturläget*, augusti 2015.
- Konjunkturinstitutet (2015b), ”En beskrivning av hur Konjunkturinstitutet beräknar potentiell BNP”, promemoria, <http://www.konj.se/potentiellbnp>.
- OECD (2014), ”Growth prospects and fiscal requirements over the long term”, kapitel 4 i *OECD Economic Outlook*, 2014/1.
- Riksbanken (2014), *Penningpolitisk rapport*, juli 2014.
- Riksbanken (2015a), *Penningpolitisk rapport*, februari 2015.
- Riksbanken (2015b), *Penningpolitisk rapport*, april 2015.
- Stockhammer, E. och S. Ederer (2008), ”Demand effects of the falling wage share in Austria”, *Empirica*, 35, sid. 481–502.
- Walsh, C. E. (2014), ”Workers, capitalists, wages and employment”, manuskript, september.

3 Strukturell arbetskostnadsutveckling

Den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna visar hur snabbt arbetskostnaderna kan öka när ekonomin är konjunkturrellt balanserad i alla avseenden. Inflationen uppgår då till 2 procent i enlighet med Riksbankens mål. Inflationsmålet är det nominella ankaret i ekonomin och det är därmed gränssättande för pris- och lönebildningen. Tillsammans med den strukturella produktivitetsutvecklingen i näringslivet är inflationsmålet avgörande för hur snabbt arbetskostnaderna ökar strukturellt. Konjunkturinstitutet bedömer att arbetskostnaderna åren 2016–2019 strukturellt sett ökar med ca 3 procent per år. Detta är jämförelsevis långsamt i ett historiskt perspektiv. Anledningen är att den strukturella produktivitetstillväxten för närvarande är svag och att uppgången till mer normala utvecklingstal tar lång tid.

Syftet med detta kapitel är att ge parterna på arbetsmarknaden en relevant utgångspunkt för hur mycket arbetskostnaderna skulle kunna öka åren 2016–2019 om den svenska ekonomin är i konjunkturrell balans under perioden. Som framgår i kapitel 2 innebär Konjunkturinstitutets prognos att den svenska ekonomin sammantaget är nära konjunkturrell balans under perioden med en KPIF-inflation på i genomsnitt 1,9 procent. Liksom prognoserna för den faktiska utvecklingen av arbetskostnaderna är bedömningen av den så kallade strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna osäker. Därför redovisas också ett antal alternativa scenarier där den strukturella produktivitetstillväxten i olika delar av näringslivet varierar.

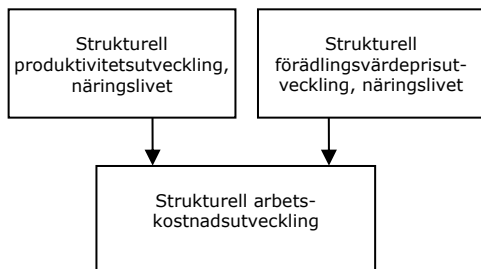
3.1 Bestämningsfaktorer för den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna

Sverige har en penningpolitisk regim med ett inflationsmål på 2 procent och rörlig växelkurs. Detta innebär att inflationsmålet är det nominella ankaret i ekonomin. Givet att inflationsmålet uppfattas som trovärdigt är det avgörande för prisbildningen i hela ekonomin. Ju högre inflationsmål, desto snabbare kan priser och arbetskostnader öka, men utvecklingen av reallönerna påverkas inte av nivån på inflationsmålet.

Den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna definieras som den arbetskostnadsutveckling som är förenlig med att ekonomin är konjunkturrellt balanserad i alla avseenden.³⁶ Den strukturella utvecklingen avser alltså ett läge där arbetslösheten är i

³⁶ Se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2011) samt kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2012) för en detaljerad genomgång av Konjunkturinstitutets analys av vad som bestämmer arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet.

Figur 6 Bestämningsfaktorer för den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna

linje med jämviktsarbetslösheten, efterfrågeläget är normalt, inflationsmålet är trovärdigt och uppfyllt så att inflationen är 2 procent, ränteläget är normalt, produktiviteten i näringslivet är på sin strukturella nivå³⁷, vinsterna i näringslivet är normala liksom arbetskostnaderna. Den strukturella utvecklingen kan variera över tiden. Till exempel påverkas den strukturella tillväxten i produktiviteten av den globala teknologiska utvecklingen och förändringar i sammansättningen av arbetskraften.

Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen bestäms av den strukturella utvecklingen av arbetsproduktiviteten och förädlingsvärdepriset i näringslivet (se figur 6). KPI är inte ett relevant prismått i sammanhaget eftersom det inte är representativt för produktionen i näringslivet. Förädlingsvärdet är ett mått på det mervärde som skapas i produktionen och förädlingsvärdepriset speglar hur förädlingsvärdet per producerad enhet utvecklas i löpande pris.³⁸ Därmed är det också det relevanta prismåttet vid bedömningar av hur snabbt arbetskostnaderna i näringslivet kan öka strukturellt.

Under antagandet att arbetskostnaden utgör en konstant andel av förädlingsvärdet i löpande pris summerar den strukturella produktivitetstillväxten och den strukturella utvecklingen av förädlingsvärdepriset till den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna.

Är arbetskostnadsandelen konstant på lång sikt?

I dynamiska makroekonomiska modeller är det standardmässiga antaganden att den teknologiska utvecklingen är av arbetsbesparande karaktär och att arbetskostnadsandelen på lång sikt utgör en konstant andel av förädlingsvärdet.

I praktiken är det dock troligt att den teknologiska utvecklingen inte enbart är av arbetsbesparande karaktär utan också av kapitalbesparande karaktär. Utvecklingen de senaste decennierna med allt bättre datorer till lägre priser är ett exempel på detta. Förändringar i relativpriset på kapitalvaror kan då påverka hur mycket kapitalvaror som används i produktionen, liksom trendmässiga förändringar i avkastningskravet på kapital (realräntan). Det är därför möjligt att arbetskostnadsandelen i praktiken förändras trendmässigt över tiden.

Data antyder dock att så inte har varit fallet i vare sig USA eller Storbritannien sedan 1920-talet. Arbetskostnadsandelen i ekonomin som helhet har i båda länderna stadigt pendlat kring 70 procent sedan dess.³⁹

³⁷ Strukturell produktivitetstillväxt används synonymt med tillväxt i potentiell produktivitet.

³⁸ Förädlingsvärdet i löpande pris beräknas genom att värdet av insatsförbrukningen räknas av från produktionsvärdet, båda uttryckt i löpande priser. Kvoten mellan förädlingsvärdet i löpande pris och förädlingsvärdet i fast pris (volym) är det implicitprisindex som benämns förädlingsvärdepris. För en utförligare beskrivning, se fördjupningen "Förädlingsvärdepris i nationalräkenskaperna", Konjunkturinstitutet (2004).

³⁹ Se León-Ledesma och Satchi (2015).

I diagram 44 redovisas den justerade arbetskostnadsandelen i det svenska näringslivet exklusive småhus och fritidshus för perioden 1980–2014.⁴⁰ Arbetskostnadsandelen har varierat kraftigt över åren och var mycket hög i samband med kostnadskriserna i början på 1980-talet och i början på 1990-talet. Några år efter den kraftiga devalueringen i samband med att kronan tilläts börja flyta fritt 1992 var i stället arbetskostnadsandelen mycket låg. De stora svängningarna i arbetskostnadsandelen i samband med kostnadskriserna gör det svårt att bedöma den trendmässiga utvecklingen av arbetskostnadsandelen, men sedan senare delen av 1990-talet förefaller det inte finnas någon tydlig trend vare sig uppåt eller nedåt. År 2014 var den justerade arbetskostnadsandelen 65,8 procent, vilket är något högre än medelvärdet sedan 1997 på 64,7 procent. Sammantaget framstår det som rimligt att utgå ifrån att arbetskostnadsandelen i det svenska näringslivet framöver fortsätter att pendla kring ett någorlunda stabilt värde (se även fördjupningen ”Lönsamheten i det svenska näringslivet” i kapitel 2).

Konjunkturinstitutets beräkningar av den strukturella utvecklingen av arbetskostnaderna genomförs med hjälp av en modell där det svenska näringslivet delas upp i ett stort antal branscher.⁴¹ Beräkningarna baseras på antagandet att arbetskostnadsandelen är konstant på branschnivå. Undantag görs dock för branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, exempelvis vid produktionen av skog, järnmalm, energi och jordbruksvaror. I sådana branscher tillåts trendmässiga förändringar i arbetskostnadsandelen, vilket kan tolkas som att ersättningen till produktionsfaktorn land (jordräntan) kan förändras över tiden.

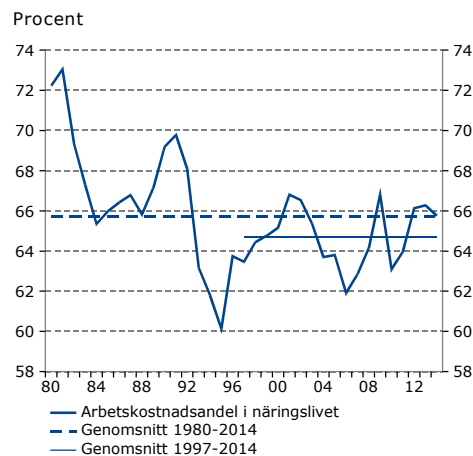
PRODUKTIVITETENS STRUKTURELLA UTVECKLING

Bedömningar av hur snabbt produktiviteten kommer att öka, såväl faktiskt som strukturellt, är till sin natur väldigt osäkra. Produktivitetstillväxten beror framför allt på den teknologiska utvecklingen och på hur arbetskraftens kompetens och förmåga utvecklas. Dessutom svänger den kraftigt över konjunkturcykeln. I ett bakåtblickande perspektiv kan den strukturella utvecklingen approximeras med den trendmässiga utvecklingen. Sedan 1981 har den trendmässiga produktivitetstillväxten i näringslivet varierat rejält (se diagram 45). Under 1980-talet och början av 1990-talet utvecklades produktiviteten trendmässigt relativt svagt. Därpå följde en mycket stark period fram till 2006. Under denna period ökade produktiviteten mycket snabbt inom IKT-

⁴⁰ Med justerad arbetskostnadsandel menas att imputerade arbetskostnader för egenföretagare inkluderas i beräkningarna.

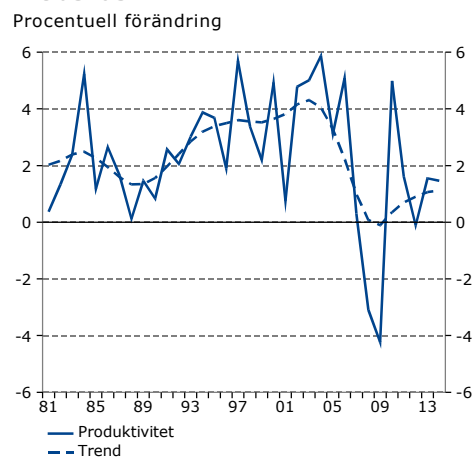
⁴¹ Se Markowski, m.fl. (2011).

Diagram 44 Justerad arbetskostnadsandel i näringslivet exklusive småhus och fritidshus

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

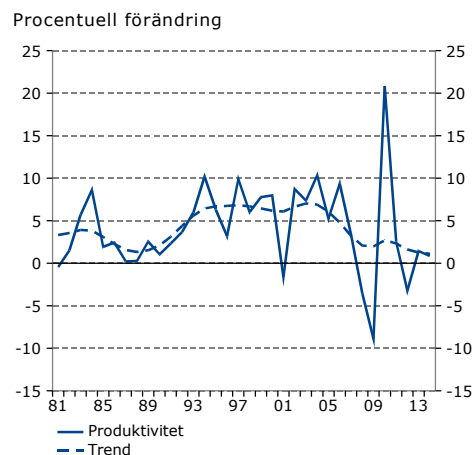
Diagram 45 Produktivitetstillväxt, näringslivet exklusive småhus och fritidshus

Anm. Trend beräknad med HP-filtrer.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 46 Produktivitetstillväxt, industrin

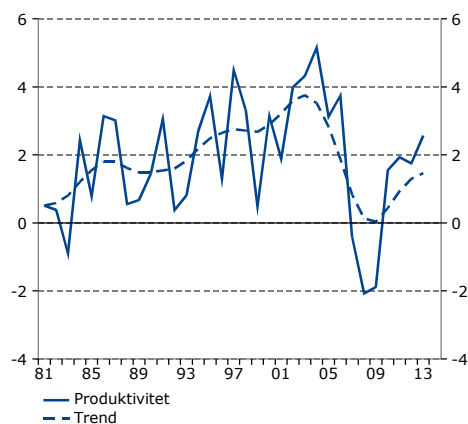

Anm. Trend beräknad med HP-filtrer.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 47 Produktivitetstillväxt, tjänstebranscher

Procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filter.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 48 Produktivitetstillväxt, bygg

Procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filter.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Produktivitetstillväxt i ekonomin som helhet och i näringslivet

Konjunkturinstitutet antar att produktivitetstillväxten i näringslivet på lång sikt kommer att uppgå till 2,1 procent per år. Detta är i linje med genomsnittet under perioden 1980–2014. Produktivitetstillväxten i offentlig produktion och hushållens ideella organisationer antas vara noll. Denna produktion bidrar därmed inte till produktivitetstillväxten i ekonomin som helhet. Konjunkturinstitutets bedömning är att den strukturella produktivitetstillväxten i ekonomin som helhet på lång sikt uppgår till 1,6 procent per år. Under den närmaste tioårsperioden håller en stigande andel offentlig produktion dock tillbaka produktivitetstillväxten i ekonomin som helhet.

branscherna (informations- och kommunikationsteknik), vilket också gav spridningseffekter till andra delar av näringslivet. Uppgången var mest accentuerad inom industrin, men även inom tjänstebranscherna växlade produktivitetstillväxten upp markant under denna period (se diagram 46 respektive diagram 47). I byggbranschen har utvecklingen varit annorlunda och produktivitetstillväxten har försvagats trendmässigt sedan början av 1990-talet (se diagram 48).

Den faktiska produktiviteten föll i stora delar av näringslivet 2007 och fallet accentuerades i samband med den internationella finanskrisen 2008–2009. Nedgången var till stor del konjunkturrellt betingad, men även den trendmässiga utvecklingen har fallit tillbaka rejält sedan krisen. Utvecklingen har varit snarlik i stora delar av omvärlden (se fördjupningen ”Produktivitetsutvecklingen i Sverige”).

Konjunkturinstitutets bedömning av den framtida strukturella utvecklingen av produktiviteten baseras på den historiska utvecklingen. För näringslivet som helhet bedöms den strukturella produktivitetstillväxten på lång sikt uppgå till 2,1 procent per år. Detta är samma tillväxttakt som den genomsnittliga faktiska produktivitetstillväxten under perioden 1980–2014. För ekonomin som helhet (det vill säga inklusive den offentliga sektorn) innebär detta att produktiviteten på lång sikt stiger strukturellt med ca 1,6 procent per år (se förklaringen ”Produktivitetstillväxt i ekonomin som helhet och i näringslivet” i marginalen)

I Konjunkturinstitutets analys av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen delas näringslivet upp i 29 olika branscher som alla antas producera varsin produkt. Även på branschnivå baseras bedömningen av den långsiktiga strukturella produktivitetstillväxten på den genomsnittliga faktiska utvecklingen under perioden 1980–2014 (se tabell 7 i appendix).⁴²

Konjunkturinstitutets bedömning av den strukturella produktivitetstillväxten ligger mycket väl i linje med EU-kommissionens bedömning för Sverige (se fördjupningen ”Produktivitetsutvecklingen i Sverige”). EU-kommissionen bedömer att den potentiella produktiviteten i ekonomin som helhet stiger med i genomsnitt 1,5 procent per år från 2025 och framåt.⁴³ Liksom Konjunkturinstitutet bedömer EU-kommissionen att den potentiella produktiviteten stiger något långsammare de närmaste åren.

FÖRÄDLINGSVÄRDEPRISETS STRUKTURELLA UTVECKLING

Förädlingsvärdepriset mäter hur förädlingsvärdet i löpande pris per producerad enhet utvecklas.⁴⁴ Förädlingsvärdet i löpande pris är ett mått på det mervärde som skapas i produktionen. Det kan

⁴² För ett fåtal branscher avviker den bedömda strukturella produktivitetstillväxten något från det historiska medelvärdet. Detta är nödvändigt för att den sammanvägda produktivitetstillväxten enligt den nu rådande branschstrukturen ska uppgå till 2,1 procent per år, det vill säga det historiska genomsnittet för näringslivet som helhet under perioden 1980–2014.

⁴³ Se European Commission (2015).

⁴⁴ Se fotnot 38.

delas upp i två delar: förädlingsvärdet i volym (antal enheter) och förädlingsvärdepriset (priset per enhet).

Konjunkturinstitutets modell för att beräkna den strukturella utvecklingen av arbetskostnader och priser (inklusive förädlingsvärdepriset i näringslivet) beskrivs utförligt i Markowski m.fl. (2011). Dessutom ges en heltäckande, men mindre teknisk, genomgång av modellen i kapitel 4 i Lönebildningsrapporten 2011. Här sammanfattas därför bara de viktigaste mekanismerna och slutsatserna från modellen.

Riksbankens mål att konsumentpriserna i termer av KPI ska öka med 2 procent per år är styrande för prisutvecklingen i ekonomin som helhet.⁴⁵ Inflationsmålet är det nominella ankaret i ekonomin och styrande för penningvärdets utveckling. Det påverkar därmed också förädlingsvärdeprisets utveckling. Ju högre inflationsmål, desto snabbare stiger förädlingsvärdepriset i näringslivet i ett strukturellt perspektiv.⁴⁶

Det finns flera skäl till varför näringslivets förädlingsvärdepris vanligen inte utvecklas i samma takt som konsumentpriserna. En orsak är de skillnader som finns i sammansättningen mellan vad som konsumeras av hushållen i Sverige och vad som produceras i näringslivet. Hushållens konsumtion består i jämförelsevis hög grad av sådant som ökar relativt snabbt i pris, till exempel bostadshyror, energi och tjänster, medan näringslivets produktion i högre grad består av varor med relativt svag prisutveckling, till exempel investeringsvaror. Detta innebär att förädlingsvärdepriset i näringslivet normalt utvecklas svagare än konsumentpriserna. Konsumentpriserna påverkas dessutom av sådant som inte produceras i näringslivet, till exempel kostnadsposten för egna hem och priser på olika tjänster som tillhandahålls av den offentliga sektorn.

Olika produktpriser ökar olika snabbt, liksom förädlingsvärdepriserna i olika branscher.⁴⁷ Det beror främst på att produktiviteten, det vill säga förädlingsvärdet i *volym* per arbetad timme, utvecklas olika snabbt i olika branscher. I branscher med relativt hög produktivitetstillväxt stiger förädlingsvärdet per arbetad timme i *volym* relativt snabbt. Utrymmet för stigande arbetskostnader ges dock av hur snabbt förädlingsvärdet per arbetad timme i *löpande pris* stiger. Givet att arbetskostnadsandelen är konstant över tiden på branschnivå och givet att arbetskostna-

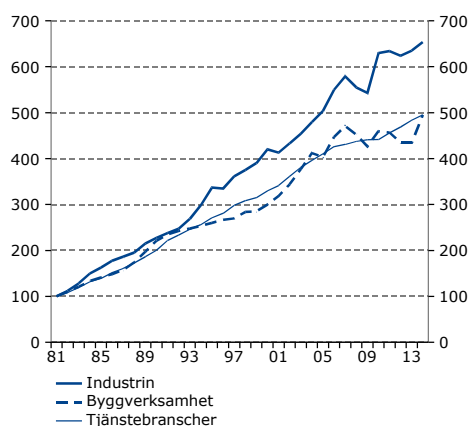
⁴⁵ Konjunkturinstitutets modell för att beräkna den strukturella utvecklingen av arbetskostnader och priser (inklusive förädlingsvärdepriset i näringslivet) utgår ifrån att KPIF-inflationen uppgår till 2 procent. KPIF beräknas som KPI med fast bolåneränta och varierar därmed inte med förändringar i bolåneräntan såsom KPI gör. På kort till medellång sikt är det rimligt att anta att Riksbanken strävar efter att KPIF-inflationen är 2 procent. På lång sikt är det rimligt att anta att inflationen i termer av KPI och KPIF kommer att vara densamma eftersom räntan på lång sikt inte kommer att förändras trendmässigt.

⁴⁶ Den strukturella utvecklingen av de *reala* arbetskostnaderna påverkas dock inte av nivån på Riksbankens inflationsmål.

⁴⁷ I Konjunkturinstitutets modell för att beräkna den strukturella utvecklingen av arbetskostnader och priser antas att "lagen om ett pris" gäller för internationellt handlade varor och tjänster. Det vill säga priset på internationellt handlade varor och tjänster utvecklas likadant uttryckt i gemensam valuta oberoende av i vilket land produktionen sker. Därmed spelar det ingen roll för prisutvecklingen i den svenska ekonomin om produkterna produceras i Sverige eller importeras.

Diagram 49 Förädlingsvärde per arbetad timme

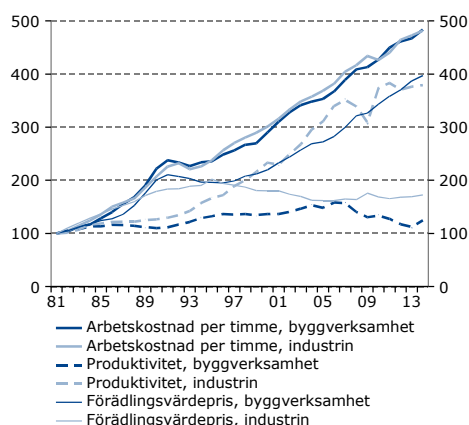
Index 1981=100, löpande pris

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 50 Arbetskostnad, produktivitet och förädlingsvärdepris

Index 1981=100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

derna ökar lika snabbt i alla branscher, innebär detta att företagen i branscher med relativt svag produktivitetstillväxt måste höja produkt- och förädlingsvärdepriserna relativt snabbt. Förädlingsvärdet per arbetad timme *i löpande pris* kan då öka lika snabbt i alla branscher, vilket i sin tur innebär att arbetskostnaderna kan öka lika snabbt i alla branscher till bibehållen arbetskostnadsandel.

Som framgår av diagram 49 stämmer detta någorlunda väl överens med den historiska utvecklingen i det svenska näringslivet, även om industrin utmärker sig med en något starkare utveckling sedan 1981. I diagram 50 jämförs utvecklingen mellan industrin och byggbranschen mera ingående. Arbetskostnaderna har ökat lika mycket i båda branscherna sedan 1981. Samtidigt har produktiviteten ökat kraftigt inom industrin medan den nästan oförändrad i byggbranschen. Förädlingsvärdepriserna i byggbranschen har ökat kraftigt och mycket mer än inom industrin, men inte tillräckligt för att kompensera för den svaga produktivitetstillväxten. Detta förklarar varför förädlingsvärdet per arbetad timme *i löpande pris* har ökat något mindre i byggbranschen än inom industrin sedan 1981 (se diagram 49).

STRUKTURELL ARBETSKOSTNADSUTVECKLING PÅ LÅNG SIKT

I tabell 5 redovisas Konjunkturinstitutets beräkningar för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt tillsammans med utfallsdata för perioden 1981–2014.

Tabell 5 Strukturell utveckling på lång sikt

Genomsnittlig tillväxt per år, procent

	1981–2014	1997–2014	Strukturell utveckling lång sikt
KPIF	3,7	1,5	2,0
Produktivitet i näringslivet ¹	2,2	2,5	2,2
Förädlingsvärdepris ¹	3,0	1,0	1,4
Arbetskostnad per timme	5,0 ²	3,5 ²	3,6

¹ De redovisade siffrorna för produktivitetstillväxt och förädlingsvärdepris avser näringslivet exklusive branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, till exempel råvaruproducerande branscher, samt branschen "småhus och fritidshus" där det inte sker någon egentlig produktion i det svenska näringslivet. De exkluderade branscherna påverkar det redovisade förädlingsvärdepriset enbart i den mån produkterna används som insatsförbrukning i de övriga branscherna. Se tabell 7 i appendix för en utförligare förklaring.

² Avser anställda i näringslivet som helhet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

I beräkningarna av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen exkluderas produktivets- och förädlingsvärdeprisutvecklingen bland annat i branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, till exempel råvaruproducerande branscher (se tabell 7 i appendix för en beskrivning av vilka

branscher som avses).⁴⁸ Anledningen är att produktpriset här ofta bestäms på världsmarknaden. Svängningar i världsmarknadspriset på olika råvaror kan påverka vinsterna i de råvaruproducerande branscherna. Sådana förändringar i vinsterna tolkas här som förändringar i avkastningen på produktionsfaktorn land (jordrönten) och antas därför inte påverka den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.

Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen beräknas uppgå till 3,6 procent per år på lång sikt, det vill säga med summan av den strukturella utvecklingen av produktiviteten och förädlingsvärdepriset i de relevanta delarna av näringslivet (se tabell 5). Detta är i paritet med utvecklingen 1997–2014. Produktivitets-tillväxten i den relevanta delen av näringslivet var förvisso något högre 1997–2014, men i gengäld var inflationen lägre och förädlingsvärdepriset i den relevanta delen av näringslivet ökade i genomsnitt med 1,0 procent per år. Summan av produktivitets-tillväxten och tillväxten i förädlingsvärdepriset var lika hög som arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet under perioden. Under perioden 1981–2014 som helhet steg arbetskostnaderna betydligt snabbare som en följd av en generellt högre prisökningstakt i ekonomin fram till mitten på 1990-talet.

3.2 Strukturell arbetskostnadsutveckling 2016–2019

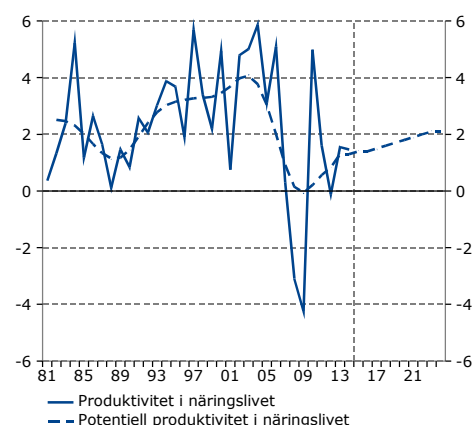
Konjunkturinstitutets bedömning är att den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet blir lägre i närtid än på lång sikt. På lång sikt antas den uppgå till 2,1 procent per år, det vill säga lika med genomsnittet för den faktiska produktivitets-tillväxten under perioden 1980–2014. Den svagare utvecklingen i närtid beror bland annat på kvardröjande effekter av den utdragna lågkonjunkturen, med bland annat långsammare utveckling av och implementering av ny teknologi (se fördjupningen ”Produktivitetstillväxten i Sverige” i kapitel 2).

För perioden 2016–2019 bedöms den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet i genomsnitt uppgå till 1,6 procent per år, det vill säga 0,5 procentenheter lägre än utvecklingen på lång sikt (se diagram 51). Huvudscenariot för svensk ekonomi som presenteras i kapitel 2 baseras på detta antagande.

I de branscher där produktivitetstillväxten är relevant för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen bedöms produktiviteten sammantaget öka strukturellt med i genomsnitt 1,7 procent per år under perioden. I beräkningarna av den strukturella utvecklingen av arbetskostnaden för perioden 2016–2019 antas att skillnaderna i produktivitetstillväxt mellan de olika branscherna i näringslivet är desamma som på lång sikt (se tabell 7 i appendix).

Diagram 51 Produktivitet och potentiell produktivitet i näringslivet som helhet

Procentuell förändring

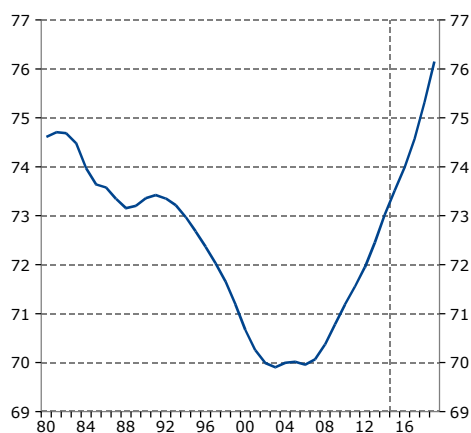

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁴⁸ Även branschen ”småhus och fritidshus” exkluderas eftersom det inte sker någon egentlig produktion i branschen.

Diagram 52 Demografisk försörjningskvot

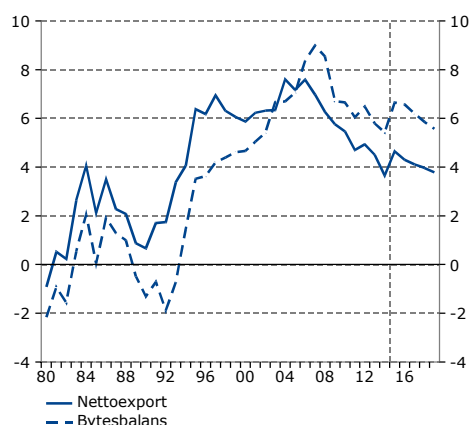
Befolkning utanför arbetsför ålder som andel av befolkningen i arbetsför ålder (20–64 år), procent

Källa: SCB.

Diagram 53 Nettoexport och bytesbalans

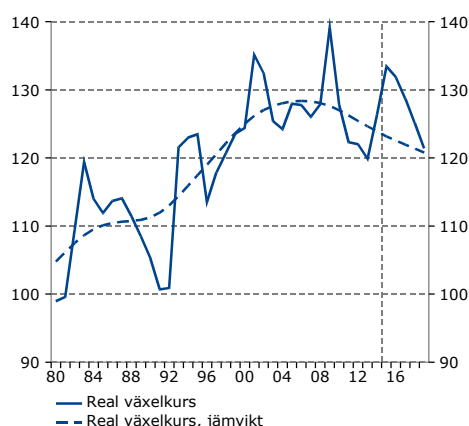
Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 54 Kronans reala effektiva växelkurs

Index 1992-11-18=100

Anm. Ett högre index motsvarar en svagare krona.

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Den relativt sett svagare strukturella utvecklingen av produktivitet åren 2016–2019 antas alltså vara jämnt fördelad över näringslivet.

Den beräknade strukturella utvecklingen av förädlingsvärdepriset i näringslivet för åren 2016–2019 innefattar en strukturell betingad förstärkning av kronan. Förstärkningen är bland annat en konsekvens av den demografiska utvecklingen. Försörjningskvoten, det vill säga befolkningen utanför arbetsför ålder som andel av befolkningen i arbetsför ålder, var jämförelsevis låg i Sverige under det första decenniet på 2000-talet (se diagram 52). När försörjningskvoten är låg, det vill säga när en jämförelsevis stor andel av befolkningen är i arbetsför ålder, är det normalt att sparandet till framtida pensioner är högt. Detta ökar det nationella sparandet och därmed nettoexporten. Det är därför inte anmärkningsvärt att den svenska nettoexporten var hög som andel av BNP under det första decenniet på 2000-talet (se diagram 53). När försörjningskvoten nu stiger är det naturligt att nettoexporten minskar som andel av BNP samtidigt som konsumtionen ökar som andel av BNP. På så vis jämnas tillväxten i konsumtionen *per capita* ut över tiden, vilket är i linje med den så kallade livscykelhypotesen.⁴⁹

Den trendmässiga uppgången i försörjningskvoten fortsätter under många år framöver. Konjunkturinstitutets bedömning är därför att efterfrågan riktad mot inhemsk produktion gradvis växer sig allt starkare och att produktionsresurser allokeras om för att möta denna efterfrågan. Utvecklingen går hand i hand med en strukturell försvagning av den internationella konkurrenskraften via en förstärkning av den reala jämviktswäxelkursen (se diagram 54) och nettoexporten fortsätter att minska som andel av BNP. Den reala växelkursen kan förstärkas antingen genom att priserna (KPI) stiger snabbare än i omvärlden eller genom att den nominella växelkursen förstärks. Eftersom den strukturella inflationen är ungefär lika hög i Sverige som i våra viktigaste konkurrentländer kommer den reala växelkursförstärkningen i huvudsak att uppkomma via en förstärkning av den nominella växelkursen. Den strukturella kronförstärkningen innebär att importpriserna stiger långsammare i svenska kronor räknat.⁵⁰ Detta håller tillbaka inflationen med 0,2 procentenheter och ger utrymme för i motsvarande grad högre strukturell till-

⁴⁹ Se till exempel Deaton (1992).

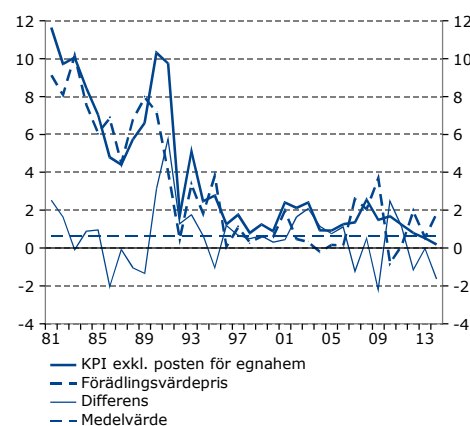
⁵⁰ I Konjunkturinstitutets modell för beräkningar av utvecklingen av strukturella priser och arbetskostnader antas att lagen om ett pris gäller för internationellt handlade varor och tjänster. Dessutom antas att arbetskostnadsandelen är konstant över tiden på branschnivå. Det går därför inte att beakta effekterna av en strukturell förstärkning av den reala växelkursen inom ramen för modellen. Sådana effekter måste beräknas vid sidan av modellen genom att göra avsteg från de ovan nämnda antagandena. Den strukturella förstärkningen av kronan slår antingen igenom i form av höjda exportpriser så att lagen om ett pris sätts ur spel (exportörerna har marknadsmakt) eller i form av högre arbetskostnadsandel (lägre vinstandel). I de redovisade beräkningarna antas det förre, det vill säga bytesförhållandet förbättras när exportföretagen höjer produktpriserna i utländsk valuta för att kompensera sig för kronförstärkningen (och högre tillväxt i arbetskostnaderna), vilket i sin tur slår igenom i form av en högre tillväxt i förädlingsvärdepriset i näringslivet. Med det alternativa antagandet att exportpriserna inte höjs i utländsk valuta utvecklas förädlingsvärdepriserna svagare och arbetskostnadsandelen (vinstandelen) i exportsektorn blir högre (lägre).

växt i arbetskostnaderna.⁵¹ Detta bidrar till att arbetskostnaderna i basscenariot stiger strukturellt med i genomsnitt 3,2 procent per år under perioden (se kolumn 1 i tabell 6). Osäkerheten om hur jämviktsväxelkursen för kronan utvecklas är naturligtvis mycket stor. Därför redovisas även beräkningar för fallet där den växelkursen är konstant under perioden. Siffrorna presenteras inom parentes i kolumn 1 i tabell 6. Arbetskostnaderna stiger då strukturellt med i genomsnitt 3,0 procent per år under perioden.

Förädlingsvärdepriset ökar med i genomsnitt 1,6 procent per år i basscenariot när förstärkningen av växelkursen beaktas. Utan växelkursförstärkningen stannar ökningen vid 1,4 procent per år.⁵² Detta är 0,3 respektive 0,5 procentenheter långsammare än KPI-inflationen när posten för egna hem exkluderas.⁵³ Som framgår av diagram 55 ligger detta väl i linje med medelvärdet för differensen sedan 1981 på 0,6 procentenheter.

Diagram 55 Förädlingsvärdepris och KPI exkl. posten för egna hem

Procentuell förändring

Anm. Förädlingsvärdepris exklusive branscher märkta med * samt ** i tabell 7 i appendix.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

3.3 Scenarier för 2016–2019 med alternativ produktivitetstillväxt

Bedömningen av den strukturella produktivitetstillväxten åren 2016–2019 omgärdas av stor osäkerhet, både för näringslivet som helhet och, i än högre grad, på branschnivå. Riskbilden bedöms som symmetrisk, det vill säga det är lika sannolikt att den strukturella produktivitetstillväxten blir lägre än i basscenariot som att den blir högre.

I detta avsnitt redovisas tre alternativa scenarier där antagandena om den strukturella produktivitetstillväxten varierar.⁵⁴ I två av scenarierna antas att den svaga produktivitetstillväxten de senaste åren fortsätter. Konjunkturinstitutets bedömning är att den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet i genomsnitt har uppgått till 0,8 procent per år de senaste 5 åren (se diagram 51). I dessa båda scenarier antas att den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet stannar vid i ge-

⁵¹ Konjunkturinstitutets bedömning är att den reala jämviktsväxelkursen förstärks med 0,5 procent per år 2016–2019. Importinnehållet i konsumtionskorgen var 2014 ca 30 procent när både direkta och indirekta effekter beaktas. Med fullt genomslag från växelkursen till importpriserna i svenska kronor innebär detta att inflationen hålls tillbaka med 0,15 procentenheter ($0,30 \times 0,50 = 0,15$). Detta innebär att förädlingsvärdepriset i näringslivet *riktat mot inhemsk konsumtion* måste öka ca 0,2 procentenheter snabbare för att inflationsmålet ska uppnås ($0,15/(1 - 0,30) = 0,21$).

⁵² Om den reala jämviktsväxelkursen är konstant förbättras inte bytesförhållandet som en följd av att företagen i exportsektorn höjer priserna för att kompensera sig för den starkare växelkursen. Därmed blir den strukturella utvecklingen av förädlingsvärdepriset i näringslivet lägre.

⁵³ Prisökningstakten för posten för egna hem i KPI varierar över tiden och beror bland annat på hur snabbt huspriserna ökar och hur räntorna ändras. Vid en jämförelse mellan inflationen och utvecklingen av förädlingsvärdepriset är det därför lämpligt att denna post exkluderas. Åren 2016–2019 beräknas den strukturella inflationstakten i KPI exklusive egnahemsposten uppgå till i genomsnitt 1,85 procent.

⁵⁴ Den alternativa produktivitetstillväxten antas vara ett globalt fenomen i de branscher som producerar internationellt handlade varor och tjänster. "Lagen om ett pris" för internationellt handlade varor och tjänster kan därmed antas gälla även i alternativscenarierna.

nomsnitt 0,8 procent per år 2016–2019. I det tredje alternativscenariot antas att den strukturella produktivitetstillväxten återhämtar sig snabbare än i basscenariot.

ALTERNATIVSCENARIO 1: SVAGARE STRUKTURELL PRODUKTIVITETSTILLVÄXT I INDUSTRI

I det första alternativscenariot antas att den svagare produktivitetstillväxten härrör från industrin. En strukturell produktivitetstillväxt i näringslivet som helhet på i genomsnitt 0,8 procent per år under perioden åstadkoms här genom att produktiviteten i *industrin* ökar 2,9 procentenheter långsammare per år jämfört med i basscenariot.⁵⁵ I de branscher där produktivetsutvecklingen är relevant för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen ökar produktiviteten i genomsnitt 0,7 procentenheter långsammare per år än i basscenariot. Resultaten presenteras i kolumn 2 i tabell 6 som avvikelser från basscenariot. Arbetskostnaderna stiger strukturellt i genomsnitt 0,6 procentenheter långsammare per år under perioden. Anledningen till att tillväxten i arbetskostnaderna inte dämpas lika mycket som den genomsnittliga produktivitetstillväxten är att förädlingsvärdepriset ökar något snabbare än i basscenariot. Det beror på att industriprodukterna utgör en betydligt större andel av näringslivets produktion än av hushållens konsumtion. Den starkare relativprisutvecklingen på industriprodukter slår därmed igenom i högre grad på näringslivets förädlingsvärdepris än på konsumentpriserna. Skillnaden mellan inflationen, det vill säga 2 procent, och ökningstakten i näringslivets förädlingsvärdepris blir därmed mindre.

ALTERNATIVSCENARIO 2: SVAGARE STRUKTURELL PRODUKTIVITETSTILLVÄXT I TJÄNSTEBRANSCHERNA

I det andra alternativscenariot antas att den svagare produktivitetstillväxten härrör från tjänstebranscherna. En strukturell produktivitetstillväxt i näringslivet som helhet på genomsnitt 0,8 procent per år under perioden åstadkoms här genom att produktiviteten i *tjänstebranscherna* ökar 1,2 procentenheter långsammare per år jämfört med i basscenariot.⁵⁶ I de branscher där produktivetsutvecklingen är relevant för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen ökar produktiviteten i genomsnitt 0,8 procentenheter långsammare än i basscenariot. Resultaten presenteras i kolumn 3 i tabell 6 som avvikelser från basscenariot. I detta scenario håller effekten av förändrad relativprisutveckling tillbaka den strukturella utvecklingen i förädlingsvärdepriset något. Anledningen är att tjänsterna, som nu ökar relativt sett snabbare i pris, utgör en större andel av hushållens konsumtionskorg än av näringslivets produktionskorg. Effekterna är även här små och förädlingsvärdepriset i näringslivet ökar strukturellt 0,1 procentenheter långsammare än i basscenariot. Sammantaget

⁵⁵ Industribranscherna utgörs av branscherna 1–17 enligt tabell 7 i appendix.

⁵⁶ Tjänstebranscherna utgörs av branscherna 20–29 enligt tabell 7 i appendix.

innebär detta att den strukturella arbetskostnadsutvecklingen hålls tillbaka med 0,9 procentenheter.

ALTERNATIVSCENARIO 3: SNABBARE ÅTERHÄMTNING I DEN STRUKTURELLA PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN

Det är också tänkbart att den strukturella produktivitetstillväxten återhämtar sig betydligt snabbare än i basscenariot. I det tredje alternativscenariot antas att den strukturella produktivitetstillväxten når upp till den långsiktiga tillväxttakten redan åren 2016–2019 (se tabell 7 i appendix). Såväl produktivitetstillväxten i näringslivet som den strukturella tillväxten i arbetskostnaderna blir då i genomsnitt 0,5 procentenheter högre per år under perioden 2016–2019 (se kolumn 4 i tabell 6).

Tabell 6 Strukturell utveckling 2016–2019

Genomsnittlig tillväxt per år, procent respektive avvikelse från basscenario, procentenheter.

	Basscenario	Alternativscenario 1 Lägre tillväxt i produktiviteten i industrin	Alternativscenario 2 Lägre tillväxt i produktiviteten i tjänstebranscherna	Alternativscenario 3 Högre tillväxt i produktiviteten i hela näringslivet
KPIF	2,0	Ingen avvikelse	Ingen avvikelse	Ingen avvikelse
Produktivitet näringslivet ¹	1,7	–0,7	–0,8	0,5
Förädlingsvärdepris ¹	1,6 (1,4)	0,1	–0,1	Ingen avvikelse
Arbetskostnad per timme	3,2 (3,0)	–0,6	–0,9	0,5

¹ De redovisade siffrorna för produktivitetstillväxt och förädlingsvärdepris avser näringslivet exklusive branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, till exempel råvaruproducerande branscher, samt branschen "småhus och fritidshus" där det inte sker någon egentlig produktion i det svenska näringslivet. De exkluderade branscherna påverkar det redovisade förädlingsvärdepriset enbart i den mån produkterna används som insatsförbrukning i de övriga branscherna. Se tabell 7 i appendix för en utförligare beskrivning.

Anm. Beräkningar exklusive förstärkning av jämviktsväxelkursen redovisas inom parentes i basscenariot.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Kapitlet i korthet

- Den strukturella arbetskostnadsutvecklingen visar hur snabbt arbetskostnaderna kan öka när ekonomin är i konjunkturell balans.
- Under antagandet att arbetskostnadsandelen är konstant summerar den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet och den strukturella utvecklingen i näringslivets förädlingsvärdepris till den strukturella arbetskostnadsutvecklingen.
- Näringslivets förädlingsvärdepris ökar normalt sett betydligt långsammare än inflationen i termer av KPIF.
- Kvardröjande effekter av finanskrisen hämmar den strukturella produktivitetstillväxten i näringslivet åren 2016–2019 som då uppgår till i genomsnitt 1,6 procent per år.
- Konjunkturinstitutets bedömning är att arbetskostnaderna ökar strukturellt med i genomsnitt 3,2 procent per år under perioden 2016–2019.

APPENDIX

Tabell 7 Exogena förutsättningar för modellberäkningarna, lång sikt (och alternativscenario 3)

Utvecklingstakt, procent

Bransch	Produktivitet	Produktpreis
1 Jordbruk och fiske*	–	1,6
2 Skogsbruk*	–	2,0
3 Energimineraler (råolja)* **	–	3,0
4 Övrig gruvverksamhet *	–	1,8
5 Livsmedel och tobak	1,2	–
6 Textil	2,3	–
7 Skogsindustri	2,3	–
8 Petroleumindustri	7,4	–
9 Kemi och läkemedel	3,7	–
10 Gummi och plast	1,4	–
11 Mineraliska produkter	1,9	–
12 Stål	2,4	–
13 Metallvaror	1,1	–
14 Datorer och elektronik	11,5	–
15 Maskiner	2,4	–
16 Transportmedel	3,1	–
17 Möbler, reparationer m.m.	1,9	–
18 El, gas, VVS *	–	2,5
19 Byggverksamhet	0,5	–
20 Handel	2,8	–
21 Transport	1,4	–
22 Hotell och restaurang	0,0	–
23 Info- och kommunikationstjänster	3,2	–
24 Finansiell verksamhet	2,3	–
25 Småhus och fritidshus **	–	3,0
26 Fastighetsverksamhet	0,0	–
27 Företagstjänstverksamhet	1,6	–
28 Vård och utbildning	0,0	–
29 Fritid och service	0,3	–

Anm. Branscher märkta med * antas vara branscher där produktionsfaktorn land är av stor betydelse och där produktpriserna bestäms exogent, exempelvis på världsmarknaden. Dessa branscher påverkar den strukturella arbetskostnadsutvecklingen bara i så mån produkterna används som insatsförbrukning i andra branscher. Det exogent bestämda produktpriset i dessa branscher baseras på de antaganden som ligger till grund för beräkningarna i bilagan "Strukturumvandling i svensk ekonomi fram till 2040", Långtidsutredningen 2015. I branscherna energimineraler och småhus och fritidshus (märkta med **) sker ingen egentlig produktion i det svenska näringslivet och inga arbetade timmar hänförs hit. Branscherna energimineraler kan påverka den strukturella arbetskostnadsutvecklingen på samma sätt som de andra branscherna där produktionsfaktorn land är av stor betydelse. Prisutvecklingen för småhus och fritidshus påverkar den strukturella utvecklingen för egnahemsposten i KPI. Därmed kan även den strukturella arbetskostnadsutvecklingen påverkas indirekt.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Referenser

- Deaton, A. (1992), *Understanding consumption*, Clarendon Lectures in Economics, Oxford University Press, Oxford.
- European Commission (2015), "The 2015 ageing report", European Economy, 3/2015.
- Konjunkturinstitutet (2004), *Lönebildningen: samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige*, 2004.
- Konjunkturinstitutet (2011), *Lönebildningsrapporten*, 2011.
- Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.
- León-Ledesma, M. A. och M. Satchi (2015), "Appropriate technology and the labour share", University of Kent, School of Economics Discussion Paper 15/05.
- Långtidsutredningen 2015, bilaga "Strukturomvandling i svensk ekonomi fram till 2040", Finansdepartementet, ännu ej publicerad.
- Markowski, A., K. Nilsson och M. Widén (2011), "Strukturell utveckling av arbetskostnader och priser i den svenska ekonomin", Working Paper No. 106, Konjunkturinstitutet.

4 Arbetslöshetens sammansättning, lägstalöner och aktiv arbetsmarknadspolitik

Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden är på en hög nivå i Sverige relativt andra länder. Arbetslösheten är samtidigt hög, i synnerhet bland vissa grupper. Även den genomsnittliga tiden i arbetslöshet är lång. I detta kapitel analyseras dels agerandet bland arbetsmarknadens parter i termer av lägstalöner och lönespridning, dels den aktiva arbetsmarknadspolitikens möjligheter att förbättra de arbetslösas anställningsbarhet och därmed matchningseffektiviteten. Konjunkturinstitutet bedömer att arbetsmarknadspolitikerna i viss mån kan åstadkomma en lägre arbetslöshet. Men arbetsmarknadens parter bär också ett ansvar för arbetslöshetens utveckling. Lönespridningen i Sverige är låg och lägstalönerna relativt höga. Parterna kan bidra till lägre arbetslöshet genom att anpassa lägstalönerna.

Det finns dock tecken på att lönebildningen inte underlättar för dem som har en svag ställning på arbetsmarknaden. Jämviktsarbetslösheten bedöms vara hög, nästan 7 procent.⁵⁷ Konjunkturinstitutet bedömer att det krävs både åtgärder i arbetsmarknadspolitikerna och insatser från parternas sida för att varaktigt sänka arbetslösheten.

Kapitlet är disponerat som följer. Först presenteras en beskrivning av den svenska arbetsmarknaden i ett internationellt perspektiv, följt av en beskrivning av situationen för de grupper som har en svag ställning på arbetsmarknaden. Därefter redogörs för institutionerna på arbetsmarknaden som påverkar dessa grupper i form av lägstalöner och lönespridning samt den aktiva arbetsmarknadspolitikerna.

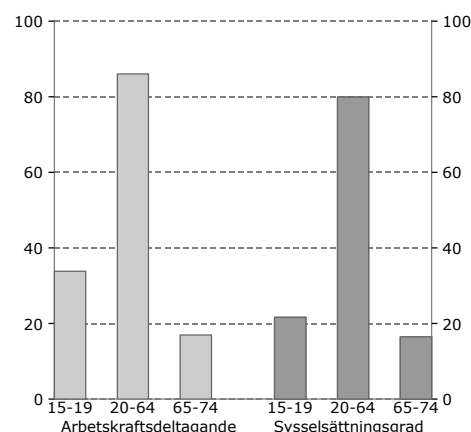
4.1 Situationen på arbetsmarknaden

HÖG SYSSELSÄTTNINGSGRAD MEN OCKSÅ HÖG ARBETSLÖSHET

Arbetskraftsundersökningarna (AKU) har åldersgruppen 15–74 år som målpopulation, men både arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden är av naturliga skäl olika inom olika åldersgrupper (se diagram 56). Merparten av de som är äldre än 64 år är pensionärer och de flesta som är yngre än 20 år studerar, vilket kommer till uttryck i att dessa två grupper har lägre arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad än åldersgruppen

⁵⁷ Jämviktsarbetslösheten påverkas av strukturella faktorer såsom arbetskraftens tillväxt, reservationslönen, separationsgraden, matchningen mellan lediga jobb och arbetslösa samt parternas agerande i lönebildningen, se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2012b).

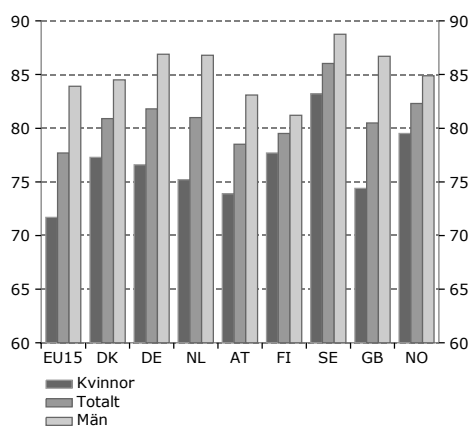
Diagram 56 Arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad i olika åldersgrupper 2014
Procent av befolkningen

Källa: SCB.

Diagram 57 Arbetskraftsdeltagande i EU och Norge 2014, 20–64 år

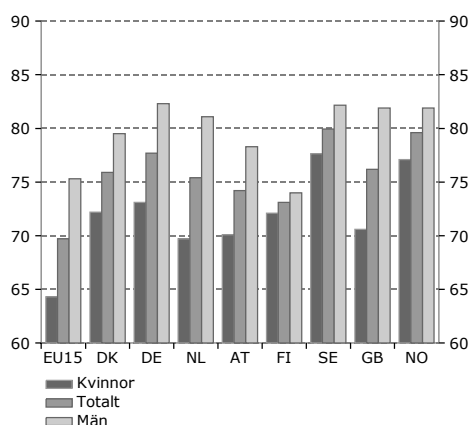
Procent av befolkningen

Källor: Eurostat och SCB.

Diagram 58 Sysselsättningsgrad i EU och Norge 2014, 20–64 år

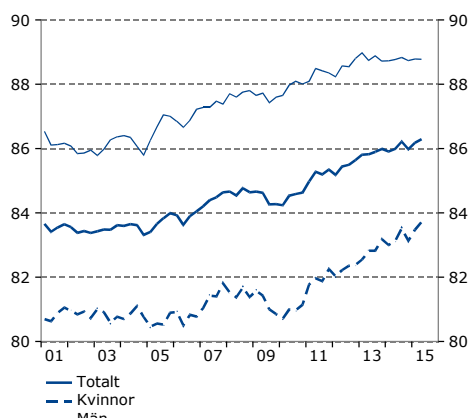
Procent av befolkningen

Källor: Eurostat och SCB.

Diagram 59 Arbetskraftsdeltagande, 20–64 år

Procent av befolkningen, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: SCB.

20–64 år. I en internationell jämförelse kan det vara relevant att exkludera den yngre åldergruppen då sysselsättningsgraden även påverkas av skillnader i utbildningssystem länder emellan.⁵⁸

I Sverige är det också en relativt stor andel unga som i huvudsak är heltidsstuderande men som söker arbete.⁵⁹ Genom att i genomgången som följer begränsa urvalet till åldersgruppen 20–64 år går det att göra en mer relevant jämförelse av utvecklingen på arbetsmarknaden i olika länder.

Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden i Sverige var på internationellt sett höga nivåer 2014 (se diagram 57 och diagram 58).⁶⁰ Arbetskraftsdeltagandet i åldersgruppen 20–64 år uppgick till 86 procent i Sverige 2014, vilket var den högsta nivån i EU.⁶¹ Även sysselsättningsgraden i åldersgruppen 20–64 år i Sverige var 2014 den högsta i EU och uppgick till 80 procent.

Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden i Sverige är på en hög nivå, i synnerhet bland kvinnor. Arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor i Sverige var 2014 nästan 12 procentenheter högre än genomsnittet för EU15. Bland män var det knappt 5 procentenheter högre. Motsvarande siffror för sysselsättningsgraden var drygt 13 procentenheter högre bland kvinnor i Sverige och knappt 7 procentenheter högre bland män jämfört med genomsnittet för EU15.

ARBETSKRAFTSDELTAGANDET I SVERIGE HAR ÖKAT

Trots lågkonjunkturen har arbetskraftsdeltagandet i Sverige ökat relativt starkt sedan slutet av 2009. När konjunkturen är svag tenderar färre personer att söka sig till arbetskraften eftersom utsikterna för att hitta ett arbete då är sämre. Arbetskraftsdeltagandet bland både kvinnor och män har dock stigit till en högre nivå än under högkonjunkturen 2007 (se diagram 59). Uppgången i arbetskraftsdeltagandet bedöms till stor del vara ett resultat av olika reformer som bland annat syftat till att öka arbetskraftsutbudet.⁶²

Det höga arbetskraftsdeltagandet i Sverige innebär att det är många som står till arbetsmarknadens förfogande. Det är i grun-

⁵⁸ Exempelvis har både Österrike och Tyskland lärlingssystem som medför att ungdomar i mindre utsträckning än i Sverige är arbetslösa. Lärlingsutbildning karaktäriseras ofta av arbetsplatsförlagd praktik med lön, vilket gör att lärlingarna räknas som sysselsatta i arbetsmarknadsstatistiken även om de samtidigt söker efter arbete, se Statskontoret (2010).

⁵⁹ Se Eurostat (2014).

⁶⁰ AT (Österrike), DE (Tyskland), DK (Danmark), FI (Finland), GB (Storbritannien), NL (Nederländerna), NO (Norge), SE (Sverige).

⁶¹ Frånvaron som andel av sysselsatta i arbetsför ålder är dock högre i Sverige jämfört med andra länder (dock ej jämfört med övriga Norden). Det är sannolikt en konsekvens av utformningen av den svenska föräldraförsäkringen, men även en effekt av att arbetskraftsdeltagandet bland äldre (som har högre frånvaro än yngre) är högre i Sverige, se vidare SOU 2011:11.

⁶² De reformer som bedöms ha haft störst effekt är främst jobbskatteavdraget och förändringarna av sjukförsäkringen, se fördjupningen "Uppdaterad bedömning av jämviktsarbetslösheten", Konjunkturinstitutet (2013b), men sannolikt har även etableringsreformen ökat arbetskraftsdeltagandet, se kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2014). Dessutom har reformeringen av pensionssystemet gradvis inverkat på arbetskraftsdeltagandet bland äldre inom åldersgruppen 20–64 år.

den något positivt. En större arbetskraft innebär att det blir mer konkurrens om de lediga jobben och lättare för företagen att anställa. Det blir även lättare att starta nya företag och det kan därmed skapas fler arbetstillfällen utan att lönerna ökar på ett ohållbart sett.⁶³ I Långtidsutredningen 2011 genomförs en empirisk analys av sambandet mellan arbetskraftens storlek och sysselsättningen på data från OECD. Den visar att sysselsättningen på lång sikt anpassar sig nästan proportionellt mot arbetskraften, det vill säga om arbetskraften ökar med en procent ökar sysselsättningen med en procent.⁶⁴

ARBETSLÖSHETEN ÄR JÄMFÖRELSEVIS HÖG I SVERIGE

Även sysselsättningsgraden har ökat sedan finanskrisen, men är fortfarande något lägre än 2008 (se diagram 60). I ljuset av den förhållandevis svaga BNP-utvecklingen har uppgången i sysselsättningsgraden varit överraskande stark. Situationen ser dock mindre positiv ut när arbetslösheten analyseras. År 2014 uppgick arbetslösheten i åldersgruppen 20–64 år till 7,1 procent i Sverige (se diagram 61). Det är lägre än genomsnittet för EU15 där arbetslösheten uppgick till drygt 10 procent, men jämfört med länder som i likhet med Sverige återhämtat sig relativt bra efter finanskrisen är arbetslösheten hög. I Sverige, och i flera andra länder, var arbetslösheten bland kvinnor något lägre än bland män, 6,7 procent jämfört med 7,4 procent.

PÅ KORT SIKT HÖJER TILLVÄXT I ARBETSKRAFTEN NORMALT ARBETSLÖSHETEN

En förklaring till den jämförelsevis höga arbetslösheten i Sverige är det stora tillskottet till arbetskraften. Om det sker ett stort inflöde till arbetskraften ökar normalt arbetslösheten på kort sikt då det tar tid för de nya i arbetskraften att få ett arbete.⁶⁵ Ändras dessutom sammansättningen så att andelen med en svag ställning på arbetsmarknaden ökar, stiger arbetslösheten också till följd av en försämrad matchningseffektivitet. Bland annat har inflödet av utrikes födda i arbetskraften varit stort de senaste åren till följd av hög flyktinginvandring (se diagram 62) och det tar generellt sett tid för nyanlända att etablera sig på arbetsmarknaden.⁶⁶ Personer som vistats i Sverige en kortare period har i genomsnitt högre arbetslöshet än de som vistats i Sverige en längre tid.

⁶³ Har de som tillkommer till arbetskraften lägre utbildning och/eller mindre arbetslivserfarenhet ökar dock inte konkurrensen på motsvarande sätt och den positiva inverkan på arbetsmarknaden är mindre.

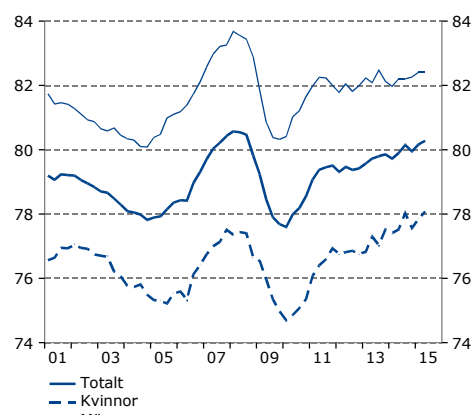
⁶⁴ Se SOU 2011:11.

⁶⁵ Se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2012b).

⁶⁶ Se fördjupningen "Befolkningsutvecklingen påverkar arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2015a).

Diagram 60 Sysselsättningsgrad, 20–64 år

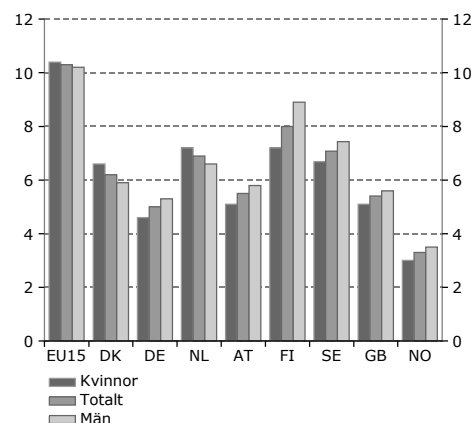
Procent av befolkningen, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: SCB.

Diagram 61 Arbetslöshet i EU och Norge 2014, 20–64 år

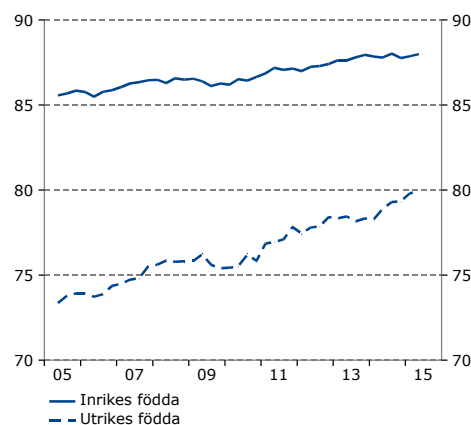
Procent av arbetskraften

Källor: Eurostat och SCB.

Diagram 62 Arbetskraftsdeltagande, inrikes och utrikes födda, 20–64 år

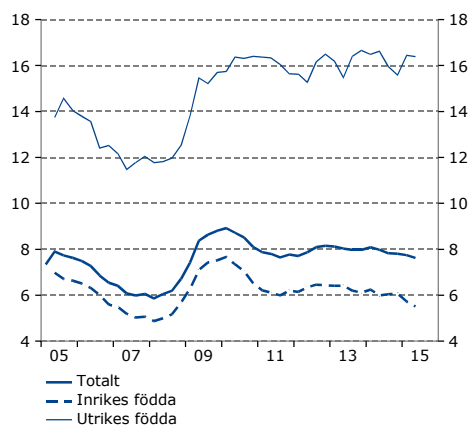
Procent av befolkningen, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: SCB.

Diagram 63 Arbetslöshet, 15–74 år

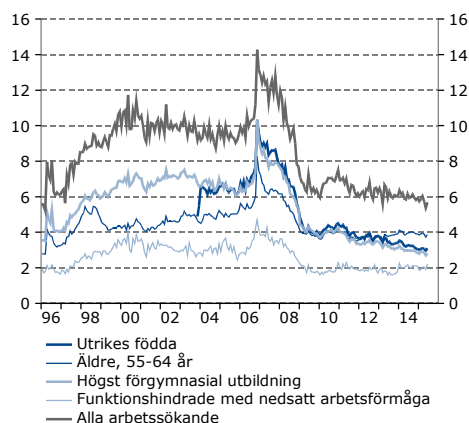
Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: SCB.

Diagram 64 Jobbchans för olika grupper av arbetssökande, 16–64 år

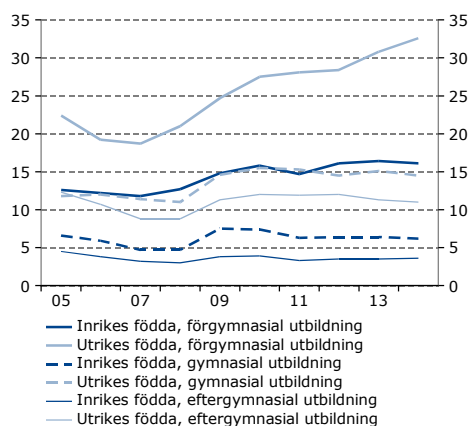
Procent, säsongrensade månadsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 65 Arbetslöshet fördelad efter utbildning, 15–74 år

Procent av arbetskraften

Källa: SCB.

ARBETSLÖSHETEN ÄR HÖGRE I VISSA GRUPPER

Arbetslösheten i Sverige steg i samband med finanskrisen, och har ännu inte återhämtat sig (se diagram 63).⁶⁷ Antalet arbetslösa i åldern 15–74 år uppgick under det första halvåret 2015 i genomsnitt till nästan 400 000 personer. Arbetslösheten är särskilt hög bland personer utan gymnasieutbildning, utrikes födda, i synnerhet personer födda utanför Europa, och ungdomar (se tabell 8). Att de utan gymnasieutbildning och utrikes födda har en svag ställning på arbetsmarknaden illustreras även av att de har relativt sett låg jobbchans (se diagram 64).⁶⁸

Tabell 8 Arbetslöshet fördelad efter utbildning, ålder och ursprung 2014

Procent av arbetskraften

	Alla	Födda utanför Europa	Födda i Europa exkl. Norden	Födda i Norden exkl. Sverige	Födda i Sverige
15–74 år	7,9	22,2	11,3	5,6	6,1
Förgymnasial utbildning	20,6	40,4	22,3	9,2	16,1
Gymnasial utbildning	7,5	19,3	12,2	6,5	6,2
Eftergymnasial utbildning	5,0	15,2	7,7	3,5	3,6
15–24 år	22,9	46,1	29,5	27,7	20,7
25–54 år	6,0	19,7	9,9	4,6	3,7
55–74 år	5,0	17,4	10,6	5,4	3,9

Källa: SCB.

Arbetslösheten är generellt hög bland de som saknar gymnasieutbildning (se tabell 8). Arbetslösheten i denna grupp har också stigit de senaste åren, i synnerhet bland utrikes födda (se diagram 65). Personer utan gymnasieutbildning utgörs emellertid i relativt

⁶⁷ Fortsättningsvis visas primärt AKU-data för åldersgruppen 15–74 år som är den åldersgrupp Konjunkturinstitutet gör prognoser för.

⁶⁸ Jobbchansen är beräknad som antalet personer som lämnat arbetslöshet eller arbetsmarknadspolitiskt program hos Arbetsförmedlingen för ett arbete utan stöd, som andel av antalet inskrivna arbetslösa föregående månad. Utöver arbetsmarknadsläget påverkas jobbchansen av de regler och institutioner som finns på arbetsmarknaden. Flertalet förändringar som kan tänkas ha påverkat jobbchansen har genomförts sedan 2007. I januari 2007 avskaffades bland annat studerandevillkoret som grund för ersättning vid arbetslöshet. Det har lett till att incitamenten för att skriva in sig på Arbetsförmedlingen för personer som nyligen avslutat en utbildning, och som har ganska goda jobbchanser, har minskat. I samband med att jobb- och utvecklingsgarantin infördes 2007 ändrades också rutinerna för registrering av utflödet till arbete, vilket innebär att händelser som tidigare räknades som övergångar till arbete inte längre räknas som det. Det gäller exempelvis för arbetssökande i garantierna som får ett deltidsarbete eller kortvarigt tillfälligt arbete. År 2007 infördes även nystartsjobben som riktar sig till en bredare grupp av arbetslösa, vilket kan ha medfört att en större andel av de arbetssökande får ett nystartsjobb i stället för arbete utan stöd. År 2008 begränsades dessutom möjligheterna för deltidsarbetslösa att få arbetslöshetsersättning. Det kan antas ha minskat incitamenten att ta deltidsjobb och timanställningar, vilket tidigare var anställningar som stod för en ganska stor andel av utflödet till arbete. För en mer utförlig beskrivning och analys av jobbchansen, se Harkman (2014).

stor utsträckning av unga individer i åldern 15–24 år som främst är studerande och inte arbetslösa.⁶⁹ Slutbetyg från gymnasiet är dock mycket viktigt för etableringen på arbetsmarknaden.⁷⁰

En bidragande orsak till att arbetslösheten är hög bland de utan gymnasieutbildning är att andelen jobb utan krav på särskild yrkesutbildning är låg i Sverige (se diagram 66).⁷¹ Ungefär 5 procent av de sysselsatta i Sverige utförde 2013 arbeten utan krav på särskild yrkesutbildning, vilket motsvarar ca 240 000 personer. Den låga andelen jobb utan krav på särskild yrkesutbildning i Sverige beror sannolikt till stor del på höga lönstälöner.

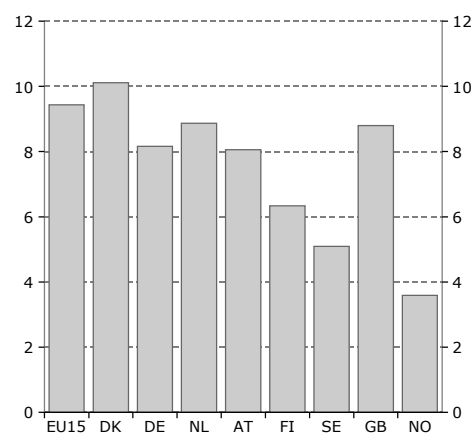
Uppdelat på olika ursprungsregioner är arbetslösheten bland personer födda utanför Europa högre. Det gäller för samtliga utbildnings- och åldersgrupper (se tabell 8). Arbetslösheten bland utomeuropeiskt födda utan gymnasieutbildning uppgick till drygt 40 procent 2014, men även de med högre utbildning hade en relativt sett hög arbetslöshet. Även bland personer födda i Europa utanför Norden är arbetslösheten på en hög nivå. Jobbchansen för utrikes födda är också låg och har minskat de senaste åren (se diagram 64).

Vad gäller olika åldersgrupper är arbetslösheten i åldersgruppen 15–24 år högst, nästan 23 procent 2014. I stor utsträckning beror det på att många unga är i en fas då de ska etablera sig på arbetsmarknaden. Unga har därför större flöden, dels in och ut ur arbetskraften, dels mellan arbetslöshet och sysselsättning. Unga har dock relativt korta arbetslöshetstider.⁷² Många unga arbetslösa är också heltidsstuderande som söker arbete (se diagram 67).⁷³ Ungdomsarbetslösheten exklusive heltidsstuderande som söker arbete uppgick till nästan 12 procent 2014. Det är fortfarande en betydligt högre arbetslöshet än i andra åldersgrupper, men nyanserar bilden.

Ett kompletterande mått till ungdomsarbetslösheten är andelen unga i åldern 15–24 år som varken arbetar eller studerar.⁷⁴ Andelen unga som varken arbetade eller studerade uppgick till 7,2 procent 2014 (se diagram 68). Det var högre än i exempelvis Tyskland, Danmark och Norge, men lägre än i Finland och Ös-

Diagram 66 Andel sysselsatta i yrken utan krav på särskild yrkesutbildning i EU och Norge 2013

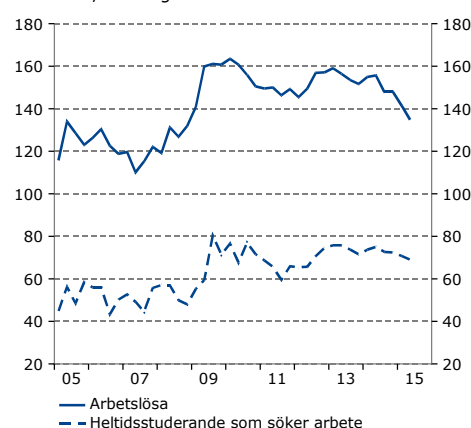
Procent av total sysselsättning

Källa: Eurostat.

Diagram 67 Arbetslösa, 15–24 år

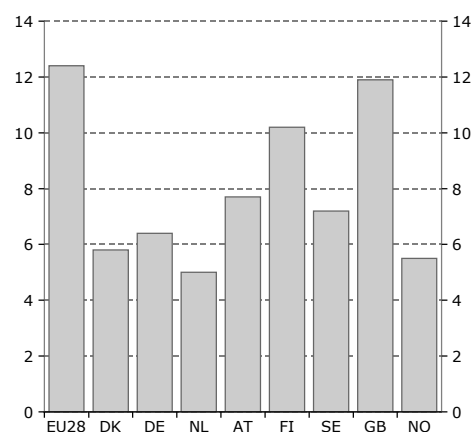
Tusental, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: SCB.

Diagram 68 Andelen ungdomar som varken arbetar eller studerar 2014, 15–24 år

Procent av befolkningen 15–24 år

Källa: Eurostat.

⁶⁹ Drygt 40 procent av de arbetslösa utan gymnasieutbildning utgjordes av individer i åldern 15–19 år 2014. De flesta arbetslösa i åldern 15–19 år är heltidsstuderande som söker arbete, se fördjupningen "Arbetslöshet bland unga", Konjunkturinstitutet (2012a). Uppgången i arbetslösheten bland de utan gymnasieutbildning de senaste åren kan samtidigt inte förklaras av att denna åldersgrupp blivit större.

⁷⁰ Se Engdahl och Forslund (2015).

⁷¹ Diagrammet visar andelen sysselsatta i yrken som enbart kräver kortare utbildning eller introduktion enligt ISCO08. Där ingår, bland andra, arbetare som utför manuella uppgifter inom jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvor, byggverksamhet, tillverkningsindustri, transport, distribution och lager samt städare, snabbmatspersonal, köksbiträden och renhållningsarbetare.

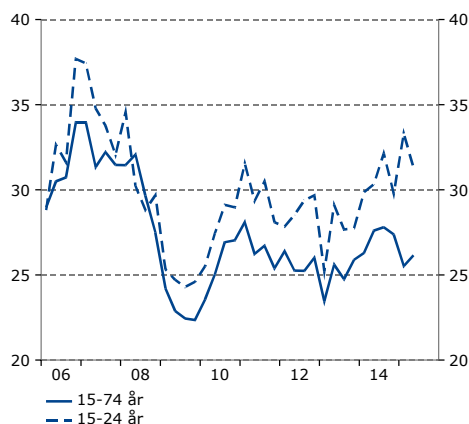
⁷² Alla unga har dock inte korta arbetslöshetstider. Unga med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga, unga utan fullständigt gymnasiebetyg och unga med utländsk bakgrund är överrepresenterade bland de som är inskrivna på Arbetsförmedlingen, se Engdahl och Forslund (2015).

⁷³ I heltidsstuderande ingår de personer som söker extrajobb och sommarjobb vid sidan av studier, de som håller på att avsluta sin utbildning och söker sitt första jobb samt de som är arbetssökande och deltar i arbetsmarknadspolitiska program.

⁷⁴ På engelska används begreppet "Not in Employment, Education or Training (NEET)".

Diagram 69 Jobbchans

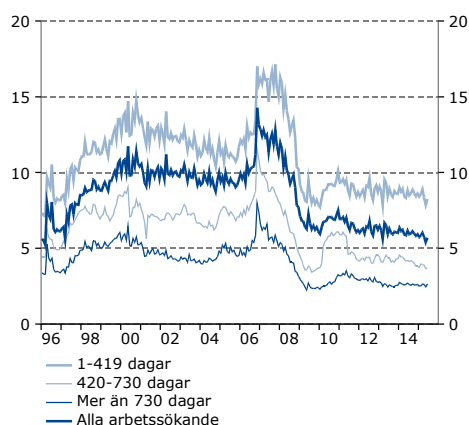
Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Jobbchans avser andelen arbetslösa som övergår till sysselsättning per kvartal enligt AKU. Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 70 Jobbchans fördelat på inskrivningstid

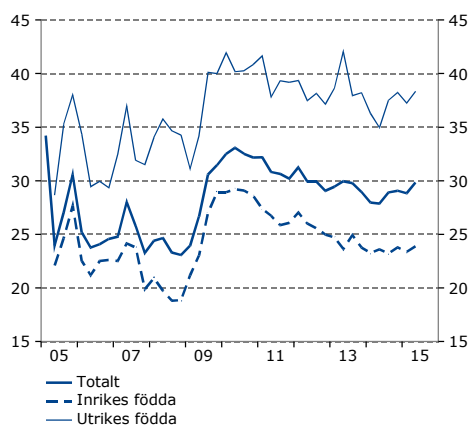
Procent, säsongsrensade månadsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 71 Andelen långtidsarbetslösa, 15-74 år

Procent av arbetslösa, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Långtidsarbetslöshet avser arbetslöshet mer än 26 veckor. I nämnaren ingår arbetslösa med "uppgift saknas" gällande arbetslöshetstid. Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

terrike. Detta mått fångar sannolikt bättre upp den grupp unga som riskerar mer långvariga problem med att få ett jobb. Med undantag för unga som saknar slutbetyg från gymnasiet och unga som inte deltar i arbetskraften trots att de inte studerar är dock inte unga att betrakta som en grupp med stora arbetsmarknadsproblem, vilket också reflekteras i att gruppen har en relativt sett hög jobbchans (se diagram 69).⁷⁵

Arbetslösheten bland personer som är 55 år och äldre är relativt sett låg. Personer i den övre delen av åldersspannet (65-74 år) har mycket låg arbetslöshet. Det beror på att det i mycket hög utsträckning bara är de som har sysselsättning som stannar kvar på arbetsmarknaden i denna ålder.⁷⁶ Personer som är 55 år och äldre som förlorat sitt arbete och som vill arbeta har dock svårt att få ett arbete och jobbchansen för denna grupp är låg (se diagram 64).

MÅNGA HAR VARIT ARBETSLÖSA EN LÅNG TID

Arbetslösa som varit utan arbete en längre tid har generellt svårare att få arbete och jobbchansen minskar med tiden i arbetslöshet (se diagram 70).⁷⁷ Andelen långtidsarbetslösa (arbetslösa mer än 26 veckor) av det totala antalet arbetslösa har förvisso minskat efter finanskrisen, men är fortsatt på en högre nivå än tidigare (se diagram 71). Det är främst bland inrikes födda som andelen har minskat. Bland utrikes födda är andelen långtidsarbetslösa fortsatt mycket hög. Den genomsnittliga tiden i arbetslöshet är också på en hög nivå, i synnerhet bland utrikes födda (se diagram 72). Det innebär att det är många av de arbetslösa som har långa arbetslöshetstider.

INSKRIVNA ARBETSLÖSA MED LÄGRE JOBBCHANS HAR ÖKAT MER HOS ARBETSFÖRMEDLINGEN ÄN I AKU

Det officiella måttet på arbetslöshet mäts i AKU som är Konjunkturinstitutets huvudsakliga källa till arbetsmarknadsstatistik. Statistik från Arbetsförmedlingen används dock som ett komplement till AKU, bland annat till följd av att uppgift om funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga saknas i den löpande statistiken från AKU.⁷⁸

⁷⁵ Unga med utländsk bakgrund, unga med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga och unga från hem med mindre studievana är överrepresenterade bland de som misslyckas i skolan, se Engdahl och Forslund (2015).

⁷⁶ Se fördjupningen "Äldres deltagande på arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2013a).

⁷⁷ En förklaring till varför långtidsarbetslösa generellt sett har en lägre jobbchans är att sökintestiteten tenderar att minska med tiden i arbetslöshet, se Krueger och Mueller (2011). Det finns även en risk att personer med lång tid i arbetslöshet successivt förlorar sin kompetens, se Edin och Gustavsson (2008). Dessutom tenderar företag att välja bort personer med långa arbetslöshetstider baserat på förväntningar om att långtidsarbetslösa har lägre produktivitet, se Eriksson och Rooth (2014).

⁷⁸ Även statistik över jobbchansen fördelat på ursprung och utbildning saknas i AKU. För statistikskillnader mellan AKU och Arbetsförmedlingen, se SCB (2013a).

Enligt Arbetsförmedlingens statistik har andelen inskrivna arbetslösa i så kallade utsatta grupper ökat kraftigt under senare år (se diagram 73).⁷⁹ I augusti 2015 uppgick andelen inskrivna arbetslösa i utsatta grupper till 68 procent. Det motsvarar 254 000 personer, varav drygt hälften män. En individ kan ingå i flera grupper samtidigt, men det är främst utomeuropeiskt födda som ökat de senaste åren, de och utgör nu den enskilt största gruppen hos Arbetsförmedlingen (se diagram 74).⁸⁰ Även personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga har stigit kraftigt de senaste åren och uppgick till drygt 70 000 under inledningen av 2015, vilket innebär att ungefär var femte inskrivna arbetslös hos Arbetsförmedlingen tillhörde denna grupp.⁸¹ Det är också denna grupp som har lägst jobbchans, ca en tredjedel av den genomsnittliga jobbchansen bland samtliga arbets-sökande i juni 2015 (se diagram 64).

De senaste åren har AKU genomfört specialundersökningar av situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionshinder. I denna statistik uppgick antalet arbetslösa med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga till drygt 50 000 personer. Som andel av antalet arbetslösa totalt ökade de från drygt 11 procent 2013 till 13 procent 2014.⁸²

Andelen arbetslösa i utsatta grupper (exklusive personer med funktionshinder som medför arbetsnedsättning) har ökat även enligt AKU, men inte i lika stor utsträckning som hos Arbetsförmedlingen (se diagram 75). Det förklaras sannolikt av att sammansättningen av de arbetslösa hos Arbetsförmedlingen förändrats till följd av ändrade regler i sjukförsäkringen och etableringsuppdraget. Antalet deltagare i etableringsinsatser har ökat i snabb takt under senare tid och de fångas sannolikt inte fullt ut i AKU (se rutan "Nyanlända i AKU").

Nyanlända i AKU

AKU är en intervjuundersökning. AKU:s urvalsram består av SCB:s register över totalbefolkningen (RTB) som uppdateras dagligen med folkbokföringsdata. AKU:s urval dras en gång per år med befolkningen 15–74 år som målpopulation. Urvalsdragningen sker i november och avser de som var folkbokförda i september. Detta urval täcker behovet av nya urvalspersoner för januari–december det kommande

⁷⁹ Arbetsförmedlingens begrepp "utsatta grupper" avser fyra grupper där den genomsnittliga jobbchansen är lägre och/eller arbetslösheten är högre än i andra grupper. Det gäller arbetslösa utan gymnasieutbildning, utomeuropeiskt födda, äldre än 54 år och/eller personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga.

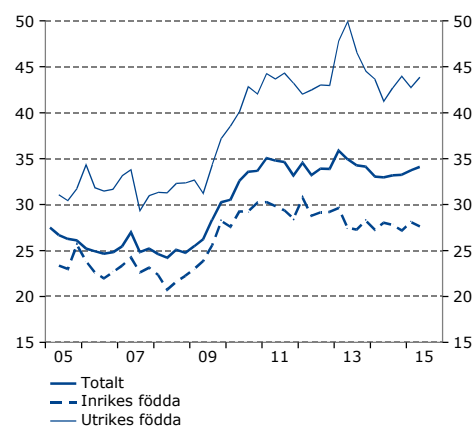
⁸⁰ Ungefär hälften av de inskrivna arbetslösa utomeuropeiskt födda saknade gymnasieutbildning under inledningen av 2015, se Arbetsförmedlingen (2015a).

⁸¹ Omkring 70 procent av denna uppgång sedan 2010 förklaras av överföringen från sjukförsäkringssystemet till Arbetsförmedlingen, se Arbetsförmedlingen (2015a). När borttagandet av den bortre parentes i sjukförsäkringen verkställs kommer inflödet till denna grupp att avta, se fördjupningen "Ny politik får varaktiga effekter på arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2015a).

⁸² Uppgången är dock inte statistiskt säkerställd, se SCB (2015a).

Diagram 72 Genomsnittlig tid i arbetslöshet, 15–74 år

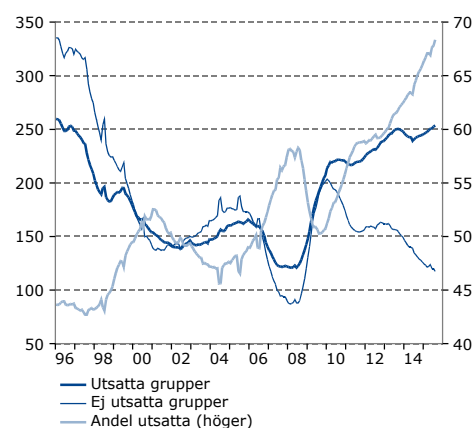
Veckor, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 73 Inskrivna arbetslösa vid Arbetsförmedlingen, 16–64 år

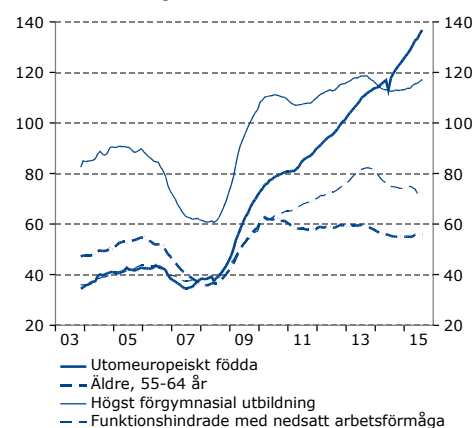
Tusental respektive procent, säsongsrensade månadsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Inskrivna arbetslösa vid Arbetsförmedlingen, 16–64 år

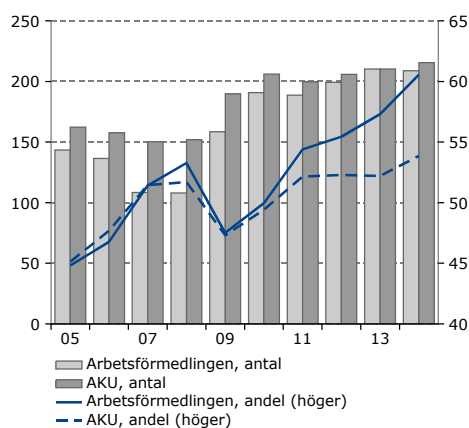
Tusental, säsongsrensade månadsvärden

Anm. I diagrammet är grupperna överlappande.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 75 Arbetslösa med svag arbetsmarknadsanknytning, 16–64 år
Tusental respektive procent av antalet arbetslösa

Anm. Exklusive personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga.

Källor: Arbetsförmedlingen och SCB.

året. Från det att urvalspersonen roterar in för första gången deltar den i två år, en gång per kvartal. Det urval som statistiken från AKU grundas på under ett givet år är inte fullt representativt för de personer som är folkbokförda, då urvalet dras 1–3 år innan mätåret. Nyanlända som beviljats uppehållstillstånd ska folkbokföra sig fortlöpande, men kan därmed först komma med i AKU:s nästkommande urvalsdragning.

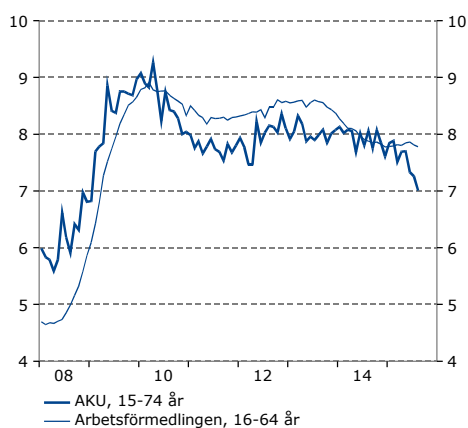
Vikterna i AKU:s månadsurval räknas upp mot befolkningstotaler indelade efter ålder, kön och län i det månatligen uppdaterade RTB. Varje person i en befolkningsindelning som är med i AKU representerar därför i genomsnitt fler individer ju större denna befolkningsgrupp blir i folkbokföringen. Det medför att de utrikes födda som är med i AKU under ett år kommer att representera ett större antal utrikes födda om antalet nyanlända folkbokförda ökar. Nyanlända är dock inte med i urvalsdragningen och kan inte mätas.

Under en period med starkt ökad invandring blir det således en större överrepresentation än normalt i AKU vad gäller vistelsetiden bland utrikes födda. Ett räkneexempel belyser effekten. År 2014 var sysselsättningsgraden bland personer födda utanför Europa i åldern 15–74 år knappt 55 procent. Befolkningen av personer födda utanför Europa i åldern 15–74 år väntas öka med ca 60 000 personer mellan 2014 och 2015, varav merparten utgörs av asyl- och anhöriginvandrare.⁸³ Om sysselsättningsgraden 2015 bland personer födda utanför Europa kvarstår på samma nivå som 2014 innebär det att drygt 30 000 personer av de nyanlända kommer antas vara sysselsatta i AKU. I praktiken är det sannolikt betydligt färre eftersom det tar tid för nyanlända att etablera sig på arbetsmarknaden.⁸⁴ År 2014 motsvarade 30 000 personer ca 0,7 procent av den totala sysselsättningen i åldern 15–74 år och ca 4 procent av sysselsättningen bland utrikes födda i åldern 15–74 år. Varierar flödena av folkbokförda nyanlända från år till år påverkas även utvecklingstalen.

Under 2014 var arbetslösheten enligt AKU och Arbetsförmedlingen tämligen likartad, men skillnaden har ökat under 2015 (se diagram 76). Eftersom inflödet av nyanlända i Arbetsförmedlingens etableringsinsatser väntas fortsätta att öka väntas också skillnaden fortsätta öka den närmaste tiden.⁸⁵

Diagram 76 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften respektive den registerbaserade arbetskraften, säsongsrensade månadsvärden

Källor: SCB, Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

⁸³ Se SCB (2015b).

⁸⁴ Se fördjupningen "Befolkningsutvecklingen påverkar arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2015a).

⁸⁵ Se Arbetsförmedlingen (2015a).

SAMMANSÄTTNINGEN AV DE ARBETSLÖSA HAR ÖKAT OBALANSERNA

Sammantaget har grupper med svagare anknytning till arbetsmarknaden, det vill säga grupper med lägre genomsnittlig jobbchans, ökat som andel av de arbetslösa. Det har medfört att den genomsnittliga jobbchansen nu är lägre än tidigare (se diagram 64). Det avspeglas även i indikatorer över matchningen på arbetsmarknaden.

Ett sätt att mäta hur väl matchningen mellan lediga jobb och arbetslösa fungerar är jobbchansen i förhållande till arbetsmarknadsläget, mätt som antalet vakanser per arbetslös (se diagram 77). Samtliga observationer sedan det andra kvartalet 2011 (ifyllda markeringar) ligger något lägre än linjen som visar det genomsnittliga sambandet för perioden första kvartalet 1997 till andra kvartalet 2008. Trots att andelen vakanser i förhållande till antalet arbetslösa varit på en relativt hög nivå har sannolikheten att gå från att vara arbetslös till sysselsatt varit låg.

Vid hög arbetslöshet är vanligtvis rekryteringstiden kort eftersom företagen då har många arbetssökande att välja bland. Företagens genomsnittliga rekryteringstid är nu, i förhållande till historiska samband med arbetslösheten, på en hög nivå (se diagram 78). Det är dock fler faktorer än enbart nivån på arbetslösheten som påverkar den genomsnittliga rekryteringstiden, exempelvis andelen långtidsarbetslösa. Sammantaget bedömer Konjunkturinstitutet att matchningen på arbetsmarknaden försämrats de senaste åren.⁸⁶

JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN BEDÖMS VARA HÖG

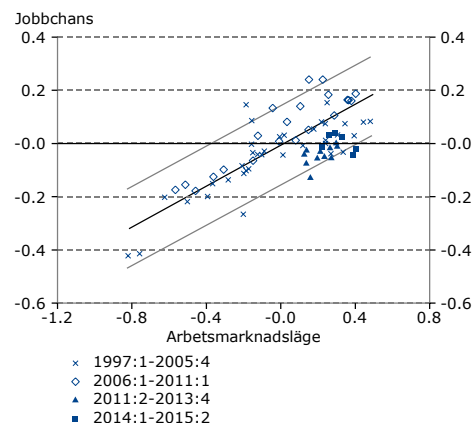
Både arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden i Sverige är på en hög nivå i en internationell jämförelse, men samtidigt är också arbetslösheten hög. Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten i Sverige uppgår till nästan 7 procent, vilket är i linje med den nivå som förelåg den senaste gången svensk ekonomi bedöms ha varit nära balans runt 2006–2007 (se diagram 79). Många reformer inom framför allt a-kassan och jobbskatteavdraget har verkat för en lägre jämviktsarbetslöshet sedan dess.⁸⁷ Samtidigt har den höga tillväxten i arbetskraften och den förändrade sammansättningen bland de arbetslösa verkat för en högre jämviktsarbetslöshet sedan dess. Matchningen mellan de arbetssökande och de lediga jobben bedöms fungera sämre än tidigare, vilket i huvudsak beror på att arbetslösheten i större utsträckning än tidigare utgörs av grupper som har svårt att få ett arbete (se diagram 80).

⁸⁶ För en utförligare analys, se kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2014).

⁸⁷ Se fördjupningen "Uppdaterad bedömning av jämviktsarbetslösheten", Konjunkturinstitutet (2013b).

Diagram 77 Jobbchans och arbetsmarknadsläge, 1997–2015

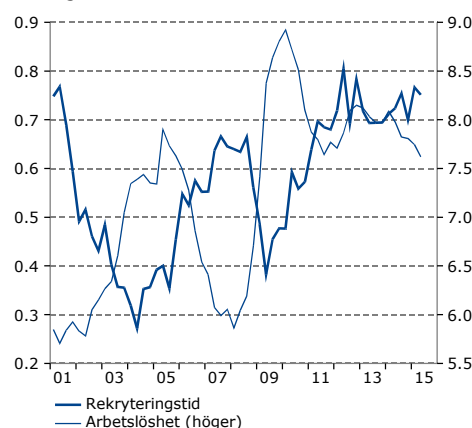
Genomsnittligt samband och 90-procentigt konfidensintervall

Anm. Konjunkturinstitutet har sammanlänkat jobbchansen för perioden 1997kv1–2005kv2 och skrivit tillbaka lediga jobb som ingår i arbetsmarknadsläget för perioden före 2001. Källor: Arbetsförmedlingen, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 78 Rekryteringstid i privat sektor och arbetslöshet

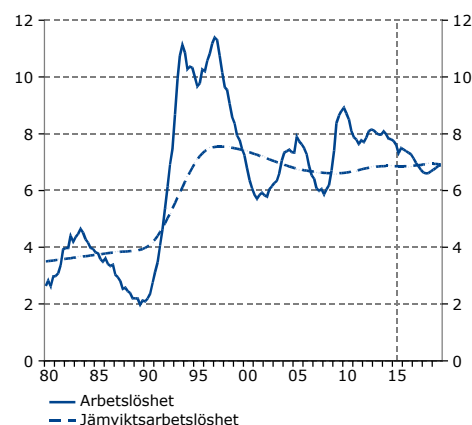
Genomsnittlig rekryteringstid i månader respektive procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 79 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

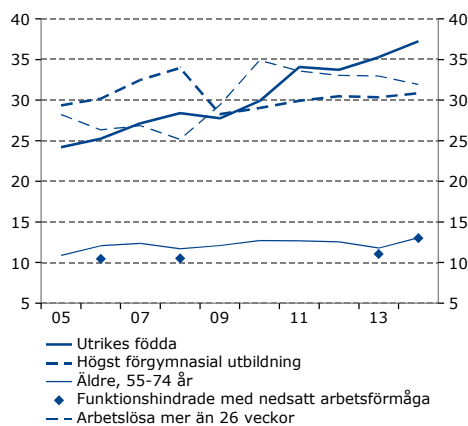

Anm. Avser 15–74 år. Data före 2001 är länkade av Konjunkturinstitutet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 80 Sammansättning av arbetslösa, 15–74 år

Procent av arbetslösa

Källa: SCB.

4.2 Förutsättningarna på arbetsmarknaden

Kostnaderna för både den enskilde individen och för samhället av arbetslöshet är stora.⁸⁸ Både parterna på arbetsmarknaden och staten kan bidra till att minska arbetslösheten.

Sedan industriavtalets tillkomst har lönebildningen i Sverige fungerat bättre än tidigare. Det har varit få konflikter, de aggregerade löneökningarna har varit förenliga med inflationsmålet och sysselsättningsgraden har stigit till bland de högsta i Europa. Samtidigt har lönebildningen sedan 1997 befast en, relativt andra länder, sammanpressad lönestruktur med relativt höga lägstalöner. Det minskar möjligheten för grupper med en svag ställning på arbetsmarknaden att få jobb. Sverige har samtidigt en lång historia av aktiv arbetsmarknadspolitik som syftar till att varaktigt höja sysselsättningen och förhindra att individer slås ut från arbetsmarknaden. Staten kan bland annat välja att subventionera anställningar eller att höja de arbetslösas produktivitet genom utbildning och praktik.

LÄGSTALÖNER OCH ARBETSLÖSHET

Enligt nationalekonomisk teori måste en individs produktivitet vara minst lika hög som arbetskostnaden för att denne ska bli anställd.⁸⁹ Om lägstalönerna är högre än den nivå som balanserar utbud och efterfrågan (marknadslönen) innebär det att sysselsättningen blir lägre än vad den annars skulle ha varit. Lägstalöner utgör därmed ett ”lönegolv” som begränsar efterfrågan på arbetskraft vars produktivitet underskrider värdet av detta golv.⁹⁰

Lägstalönerna bestäms på olika sätt i olika länder.⁹¹ Den svenska lönebildningen karaktäriseras av förhandlingar mellan branschvisa arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer (fackförbund). Lägstalönerna bestäms genom förhandlingar mellan dessa parter och fastställs i kollektivavtalen.⁹² I system där lägstalönerna förhandlas fram beror nivån bland annat på parternas för-

Percentilkvoter

Percentiler delar efter rangordning upp en fördelning i 100 lika stora delar. Percentil 10 anger det värde vilket 10 (90) procent av fördelningen ligger under (över). På samma sätt anger till exempel percentil 90 det värde som 90 (10) procent av fördelningen ligger under (över). Percentil 50 motsvarar medianen och har 50 procent av fördelningen på vardera sida om sig.

Divideras olika percentiler med varandra fås percentilkvoter. Dessa kan användas för att beskriva spridningen i en lönefördelning. En P90/P10-kvot på exempelvis 1,5 innebär att en individ med en lön motsvarande den 90:e percentilen har 50 procent högre lön än en individ med en lön motsvarande den 10:e percentilen. Percentilkvoten P90/P10 används för att beskriva den totala lönespridningen och P50/P10 för att beskriva spridningen i den undre delen av lönefördelningen.

⁸⁸ En stor mängd så kallade ”lyckostudier” visar att arbetslöshet även påverkar individens välbefinnande mycket negativt, se Gottfries (2010).

⁸⁹ Förekomsten av diskriminering och osäkerhet kring personers produktivitetsnivå innebär dock att personer, trots tillräcklig produktivitet, inte alltid blir anställda, se exempelvis Eriksson m.fl. (2012).

⁹⁰ Även om lägstalönen sänks är det inte säkert att den enskilde individen väljer att acceptera en anställning till den lägre lönen. Det avgörs av individens reservationslön, det vill säga den lägsta lön individen är beredd att acceptera för att ta ett arbete. Reservationslönen beror främst på den alternativa inkomsten som i huvudsak avgörs av välfärdssystemet, bland annat av ersättningsnivån i arbetslöshetsförsäkringen och andra transfereringssystem. För en analys av det ekonomiska utbytet av att arbeta, se kapitel 2 i Konjunkturinstitutet (2014).

⁹¹ För en beskrivning av hur lägstalönerna bestäms i ett antal olika länder, se kapitel 2 i Konjunkturinstitutet (2014).

⁹² Kollektivavtalens lägstalöner gäller för alla anställda hos de företag som är medlemmar i det arbetsgivarförbundet som tecknat avtalet. Anställda hos företag som inte är medlemmar i arbetsgivarförbundet kan också omfattas om arbetsgivaren tecknat så kallade hängavtal. Genom att teckna ett hängavtal förbinder sig arbetsgivaren att tillämpa kollektivavtalet utan att bli medlem i arbetsgivarförbundet. År 2013 var kollektivavtalens sammantagna täckningsgrad 89 procent (84 procent i näringslivet och 100 procent i offentlig sektor), se Kjellberg (2015).

handlingsstyrka.⁹³ Fackförbunden värnar både om medlemmar-
nas lön och sysselsättning, men kan i de fall de i större utsträck-
ning representerar personer med en stark ställning på arbets-
marknaden än de med svag ställning driva upp lönerna till en
nivå där arbetslöshet uppstår. Den fackliga anslutningsgraden
bland arbetslösa, och i synnerhet bland arbetslösa som inte tidi-
gare haft en anställning, är betydligt lägre än bland anställda.⁹⁴
Det kan därmed antas att de i mindre utsträckning representeras
i avtalsförhandlingarna.

I SVERIGE ÄR LÄGSTALÖNERNA RELATIVT HÖGA OCH LÖNEFÖRDELNINGEN SAMMANPRESSAD

Relationen mellan medianlönen (P50), percentil 90 (P90) och
percentil 10 (P10) kan användas för att beskriva hur lönerna i en
ekonomi förhåller sig till varandra (se ruta i marginalen på före-
gående sida). Ju större kvot mellan de med hög lön (P90) och de
med låg lön (P10), desto större är lönespridningen.⁹⁵

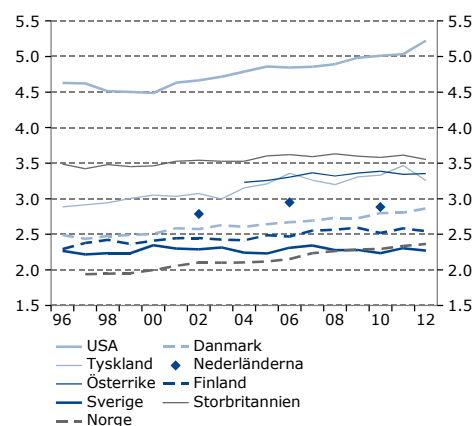
Jämfört med många andra länder är inkomstspridningen före
skatt i Sverige liten (se diagram 81).⁹⁶ Kvoten P90/P10 uppgick
2012 till 2,3 i Sverige, vilket innebär att den lägst avlönade indi-
viden bland de 10 procent med högst inkomst hade 2,3 gånger
högre inkomst än den högst avlönade individen bland de
10 procent med lägst inkomst. Sverige och övriga nordiska län-
der är de länder där inkomstspridningen mätt med detta mått är
som lägst. Mönstret är liknande i den nedre delen av inkomst-
fördelningen mätt som P50/P10 (se diagram 82). USA sticker ut
i jämförelsen som det land med klart störst inkomstspridning.

Skillnaden i sysselsättningsgrad mellan utrikes och inrikes
födda är stor i Sverige jämfört med andra länder.⁹⁷ I Sverige hade
inrikes födda drygt 9 procentenheter högre sysselsättningsgrad
än utrikes födda i åldersgruppen 15–74 år 2014. En empirisk
studie visar att länder med mindre skillnad i sysselsättningsgrad
mellan utrikes och inrikes födda i genomsnitt har större in-
komstspridning.⁹⁸

Lönespridningen i Sverige illustreras vidare i diagram 83 som
visar medianlön och sysselsättningsgrad 2014 uppdelat på ut-
bildningsnivå. Skillnaden i medianlön för de utan gymnasieut-

**Diagram 81 Inkomstspridning,
P90/P10, före skatt**

Percentilkvoter

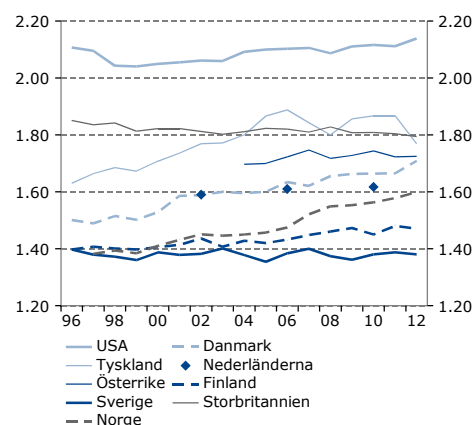

Anm. Avser inkomst och inte lön.

Källa: OECD.

**Diagram 82 Inkomstspridning,
P50/P10, före skatt**

Percentilkvoter

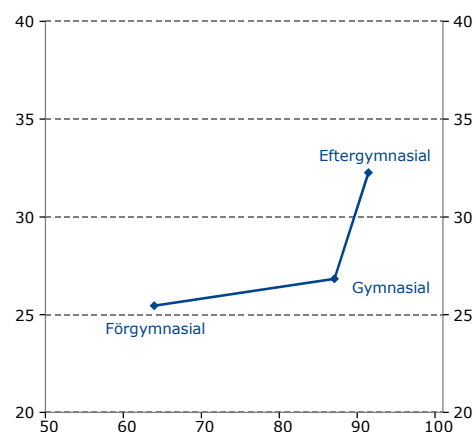

Anm. Avser inkomst och inte lön.

Källa: OECD.

**Diagram 83 Lön och
sysselsättningsgrad för olika
utbildningsnivåer 2014, totalt**

Medianlön, tusental kronor per månad före skatt
respektive sysselsättningsgrad i åldersgruppen
30–54 år, procent av befolkningen

Anm. Vertikal axel avser medianlön och
horisontell axel avser sysselsättningsgrad.

Källa: SCB.

⁹³ Se Eldring och Alsos (2012).

⁹⁴ År 2014 var den fackliga anslutningsgraden bland anställda i åldern 15–74 år 67 procent. Under inledningen av 2015 var den fackliga anslutningsgraden bland arbetslösa arbetare och tjänstemän 39 respektive 50 procent. Bland arbetslösa som saknar tidigare anställning var den fackliga anslutningsgraden endast 8 procent, se Kjellberg (2015).

⁹⁵ Lönespridning och inkomstspridning mäter inte fullt ut samma sak då inkomst avser total arbetsinkomst och lön avser arbetsinkomst per timme. På grund av datatillgång används först inkomststatistik i den internationella jämförelsen och sedan lönestatistik för Sverige.

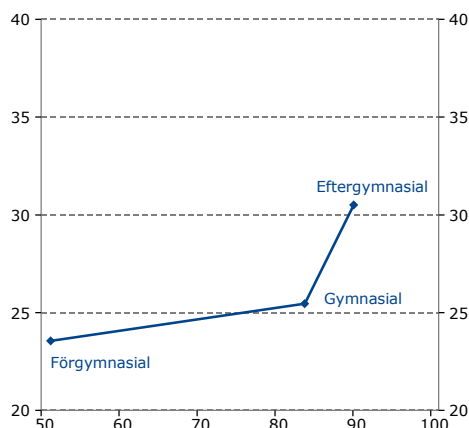
⁹⁶ För en beskrivning av utvecklingen av inkomstspridningen över tid, se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2013a).

⁹⁷ Se fördjupningen "Befolkningsutvecklingen påverkar arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2015a).

⁹⁸ Se Bergh (2014).

Diagram 84 Lön och sysselsättningsgrad för olika utbildningsnivåer 2014, kvinnor

Medianlön, tusental kronor per månad före skatt respektive sysselsättningsgrad i åldersgruppen 30–54 år, procent av befolkningen

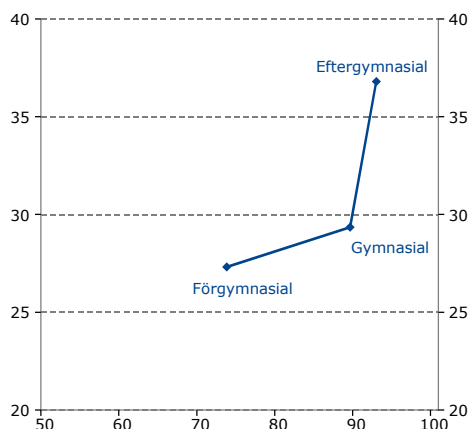

Anm. Vertikal axel avser medianlön och horisontell axel avser sysselsättningsgrad.

Källa: SCB.

Diagram 85 Lön och sysselsättningsgrad för olika utbildningsnivåer 2014, män

Medianlön, tusental kronor per månad före skatt respektive sysselsättningsgrad i åldersgruppen 30–54 år, procent av befolkningen

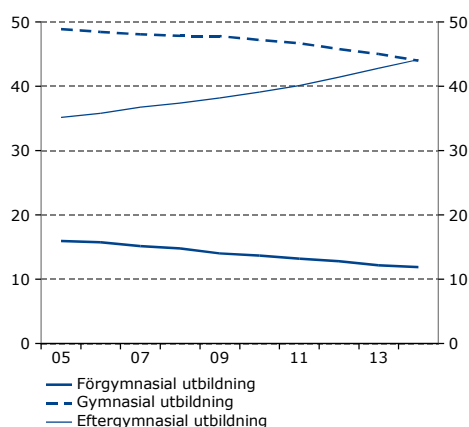

Anm. Vertikal axel avser medianlön och horisontell axel avser sysselsättningsgrad.

Källa: SCB.

Diagram 86 Arbetskraftens utbildningsnivå

Procent

Källa: SCB.

bildning och de med gymnasieutbildning uppgick 2014 till knappt 1 400 kronor. Det innebär att utbildningspremien, det vill säga den högre inkomst som högre utbildning medför, är liten. Samtidigt är sysselsättningsgraden för de utan gymnasieutbildning drygt 23 procentenheter lägre. Det är en indikation på att lägstalönerna är höga i förhållande till denna grups produktivitet och att lägstalönerna därmed hämmar efterfrågan på arbetskraft utan gymnasieutbildning.⁹⁹ Skillnaden i medianlön mellan de med respektive utan gymnasieutbildning är ungefär lika stor för män och för kvinnor (se diagram 84 och diagram 85). Sysselsättningsgraden bland kvinnor utan gymnasieutbildning är dock avsevärt lägre än bland män.

DET FINNS INDIKATIONER PÅ ÖKANDE PRODUKTIVITETSSKILLNADER I ARBETSKRAFTEN

En sammanpressad lönestruktur kan uppstå av naturliga skäl om produktivitetsnivån är jämnt fördelad i arbetskraften. Generellt har utbildningsnivån i arbetskraften i Sverige stigit i takt med att högskolan byggts ut, vilket rimligen borde innebära en minskad spridning inom befolkningen (se diagram 86). Denna statistik säger dock inget om utbildningens kvalitet eller om arbetskraftens faktiska kunskapsnivå. Resultaten från den senaste PISA-undersökningen visar att svenska elever, från att tidigare ha presterat över OECD-genomsnittet nu presterar under OECD-genomsnittet.¹⁰⁰ Resultaten från PISA indikerar också att kompetensskillnader mellan olika elevgrupper i skolan ökat på senare år, det vill säga att spridningen ökat. På marginalen kan det innebära att dagens sammanpressade lönestruktur kommer utgöra en större utmaning när dessa elevgrupper gör sitt inträde på arbetsmarknaden. Resultaten från den internationella PIAAC-undersökningen av vuxnas färdigheter visar att det finns stora skillnader även inom den vuxna befolkningen, och att en relativt stor andel har låga färdigheter inom samtliga kunskapsområden, främst de med kort utbildning och utrikes födda.¹⁰¹

LÄGSTALÖNERNA PÅVERKAR SYSSELSÄTTNINGEN

Flertalet empiriska studier indikerar att sysselsättningen på både kort och lång sikt påverkas negativt av relativt höga lägstalöner och att arbetsgivare ersätter anställda med låg produktivitet med personer med hög produktivitet om lägstalönerna höjs.¹⁰² Relativt höga lägstalöner innebär att det krävs en relativt hög pro-

⁹⁹ Relativt höga lägstalöner kan samtidigt öka sökintensiteten bland de arbetslösa då utbytet av att arbeta är högre samt öka incitamenten för att utbilda sig för att på så sätt höja sin produktivitet och komma in på arbetsmarknaden.

¹⁰⁰ PISA är en internationell undersökning av 15-åringars kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse, se Skolverket (2001) och Skolverket (2013). Resultaten från PISA 2015 publiceras i december 2016.

¹⁰¹ PIAAC är en internationell undersökning av vuxnas färdigheter vad gäller att räkna, läsa och lösa problem med hjälp av IT/dator, se SCB (2013b).

¹⁰² Se kapitel 2 i Konjunkturinstitutet (2014).

duktiv förmåga för att en arbetsgivare ska anställa. Det blir därmed svårare för unga som ännu inte är etablerade på arbetsmarknaden och andra grupper med låg faktisk eller förväntad produktivitet få ett jobb eftersom lägstalönen i många fall överskrider produktiviteten hos många individer i dessa grupper.

Att vissa personer inte blir anställda kan också handla om diskriminering från arbetsgivarens sida. Diskrimineringen kan vara statistisk, det vill säga att arbetsgivaren antar att individen har gruppens genomsnittliga produktivitet, eller preferensbaserad, det vill säga att arbetsgivaren inte vill anställa individen på grund av exempelvis kön eller etnicitet. En experimentell studie vittnar om att det är relativt stora lönesänkningar som måste till för att arbetsgivare ska anställa vissa av de individer som har svårt att få en fast förankring på arbetsmarknaden.¹⁰³

Den begränsade användningen av anställningsstödet instegsjobb (som motsvarar 80 procent av arbetskostnaden för nyanlända och som infördes 2007) indikerar att lägstalönerna antagligen skulle behöva ligga på en mycket låg nivå för att få en större effekt på sysselsättningen i vissa grupper (se diagram 87).¹⁰⁴ En så låg nivå på lägstalönen är sannolikt inte socialt acceptabel och kan också ligga under reservationslönen om den inte kombineras med bidrag och/eller lägre skatter. Det är emellertid oklart varför användningen av subventionen är så liten och det kan bero på andra faktorer än nyanländas faktiska eller förväntade produktivitet, exempelvis att arbetsgivarna har låg kännedom om subventionen.¹⁰⁵

Det faktum att anställningsstöd i stor utsträckning används i branscher med relativt lågkvalificerad arbetskraft och låga löner, tyder dock på att lägstalönen begränsar sysselsättningen i dessa branscher.¹⁰⁶ En återhållsam utveckling av lägstalönerna skulle därmed sannolikt kunna höja sysselsättningen något bland de med låg utbildning och/eller liten arbetslivserfarenhet i Sverige, men det har på kort sikt sannolikt begränsad effekt. På lång sikt skulle det dock sannolikt medföra att branschstrukturen i ekonomin påverkas så att sysselsättningsintensiva låglönebranscher

Diagram 87 Instegsjobb

Tusental personer

Källa: Arbetsförmedlingen.

¹⁰³ Resultat från studien visar att exempelvis en person född i Afrika, Mellanöstern eller Sydamerika skulle behöva gå ner 16 procent i lön för att betraktas som likvärdig med en person född i Norden. En person med en historik av sjukfrånvaro skulle behöva gå ner 48 procent, se Eriksson m.fl. (2012).

¹⁰⁴ Arbetsgivaren kan få ersättning med 80 procent av arbetskostnaden, det vill säga bruttolön, sjuklön, semesterlön och arbetsgivaravgifter. Som mest kan arbetsgivare få 800 kronor per dag i bidrag vid en heltidsanställning. Stödet betalas ut i som längst två år. Arbetsgivaren kan även få ett bidrag på 50 kronor per dag för handledning av den anställda på arbetsplatsen. Handledningsbidraget ges i maximalt tre månader. Anställningen ska vara kopplad till svenska för invandrare (sfi), se www.arbetsformedlingen.se.

¹⁰⁵ En studie av Statskontoret visar att arbetsgivares generella kännedom om olika subventioner är relativt låg, se Statskontoret (2011). Regler kring och namn på olika subventioner ändras relativt frekvent, vilket kan göra det svårare för arbetsgivarna att navigera bland olika subventioner. Därtill skulle det faktum att instegsjobb ska kombineras med svenska för invandrare (sfi) kunna upplevas som komplicerande för arbetsgivarna. En annan möjlig förklaring är att arbetsgivarna väljer att använda andra tillgängliga subventioner, exempelvis nystartsjobb.

¹⁰⁶ Se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2014).

blir större.¹⁰⁷ Därmed kan sysselsättningseffekten bli större på lång sikt.

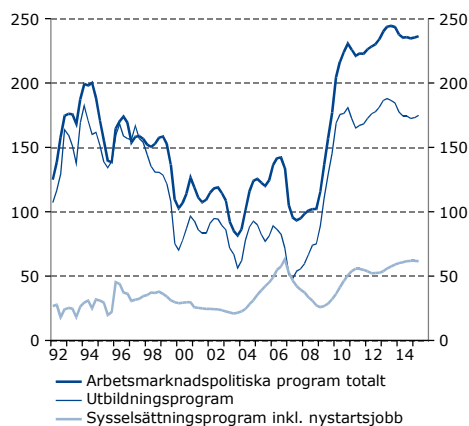
ARBETSMARKNADSPOLITISKA PROGRAM ÄR PÅ EN HÖG NIVÅ

I Sverige är lägstalönerna avtalsförhandlade, vilket innebär att staten inte kan påverka dem direkt. Staten kan i stället använda sig av den aktiva arbetsmarknadspolitiken för att sänka trösklarna in på arbetsmarknaden.¹⁰⁸ Arbetsmarknadspolitiken kan höja de arbetslösas produktivitet genom till exempel utbildning, eller höja efterfrågan på de arbetslösa genom att exempelvis subventionera lönekostnaderna. Det finns även exempel där staten och arbetsmarknadens parter samarbetar (se rutan ”Yrkesintroduktionsanställningar: Ny anställningsform med statligt stöd”). Arbetsförmedlingen arbetar samtidigt med att underlätta matchningen mellan de arbetslösa och de lediga jobben genom stöd och vägledning i de arbetslösas jobbsökande. Arbetsförmedlingen ska även kontrollera att arbetslöshetsförsäkringen fungerar som en omställningsförsäkring.¹⁰⁹

De senaste åren har de arbetsmarknadspolitiska programmen omfattat omkring 240 000 personer, vilket är en historiskt hög nivå (se diagram 88).¹¹⁰ Även i förhållande till den växande arbetskraften är de på en hög nivå (se diagram 89). Sammansättningen av de arbetsmarknadspolitiska programmen har varierat över tid, men består av åtgärder som traditionellt klassificeras som antingen utbildnings- eller sysselsättningsprogram. Volymen för de åtgärder som klassificeras som utbildningsprogram har varit på en högre nivå än åtgärder som klassificeras som sysselsättningsprogram under hela perioden 1992–2013, med undantag för en kort period kring årsskiftet 2006/2007 (se diagram 88).¹¹¹

Diagram 88 Arbetsmarknadspolitiska program inklusive nystartsjobb

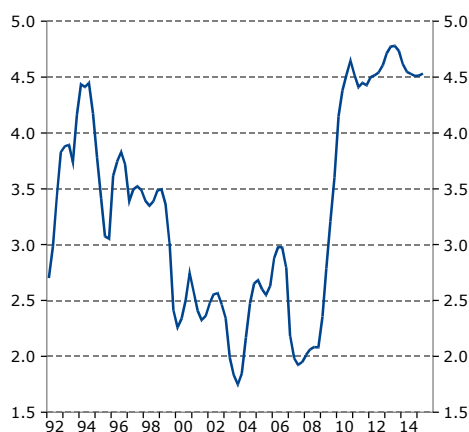
Tusental, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Arbetsmarknadspolitiska program inklusive nystartsjobb som andel av arbetskraften 15–74 år

Procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen, SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁰⁷ Se kapitel 2 i Konjunkturinstitutet (2014).

¹⁰⁸ Även kommunerna tillhandahåller arbetsmarknadspolitiska åtgärder för personer med försörjningsstöd, se Sveriges Kommuner och Landsting (2012). Dessa redogörs dock inte för här.

¹⁰⁹ Arbetsförmedlingen har även ett samordnande ansvar för nyanländas etablering på arbetsmarknaden och arbetslivsinriktad rehabilitering tillsammans med Försäkringskassan, se www.arbetsformedlingen.se.

¹¹⁰ Nystartsjobben utgjorde nästan 75 procent av sysselsättningsprogrammen 2014. Nystartsjobben redovisas normalt inte som ett arbetsmarknadspolitiskt program då de inte anvisas av Arbetsförmedlingen utan i stället utgör en rättighet för de arbetslösa som kan finna en arbetsgivare som är villig att anställa dem. Här ingår de i redovisningen då de i praktiken utgör en subventionerad anställning. Rätten till nystartsjobb innebär att Arbetsförmedlingen inte kan prioritera de arbetssökande som står längst från arbetsmarknaden på samma sätt som vid exempelvis anställningsstöd eller andra former av subventionerade anställningar. De som får nystartsjobb är i högre grad män, utrikes födda och yngre. De har kortare arbetslöshetstider och högre utbildning än genomsnittet för de inskrivna på Arbetsförmedlingen, se Arbetsförmedlingen (2015b).

¹¹¹ Jobb- och utvecklingsgarantin (fas 1, 2 och 3) ingår i utbildningsprogrammen och uppgick 2014 till drygt 100 000 personer, vilket motsvarar nästan 60 procent av utbildningsprogrammen. Andelen personer i direkt arbetsmarknadsutbildning inom ramen för jobb- och utvecklingsgarantin är dock låg, se Liljeborg m. fl. (2013).

TÄNKBARA EFFEKTER AV DEN AKTIVA ARBETSMARKNADSPOLITIKEN

Den aktiva arbetsmarknadspolitiken har flera tänkbara effekter.¹¹² En sådan effekt är *behandlingseffekten* som uttrycker programmens direkta påverkan på deltagarens framtida arbetsmarknadssituation i termer av ökad chans att få och behålla ett jobb, produktivitet och lön. Den aktiva arbetsmarknadspolitiken kan även ha effekter på andra än deltagaren själv. Vid subventionerade anställningar kan så kallade *undanträgnings effekter* uppstå, antingen genom att samma person skulle ha anställts utan subvention (*dödviktseffekt*) eller att en annan person skulle ha anställts (*substitutionseffekt*).

Den aktiva arbetsmarknadspolitiken kan även påverka lönebildningen. Om arbetstagarorganisationernas medlemmar inte drabbas lika hårt vid arbetslöshet för att arbetsmarknadspolitiken fungerar som ett tillräckligt skyddsnät, kan deras lönekrav öka. Stärker arbetsmarknadspolitiken deltagarnas ställning på arbetsmarknaden leder det dock till ökad konkurrens om jobben, vilket skulle kunna leda till lägre lönekrav. Empirin ger inget tydligt svar på i vilken riktning effekten går.¹¹³ Placering av arbetslösa i arbetsmarknadspolitiska program kan också hålla uppe motivationen bland de arbetslösa och minska sannolikheten att de lämnar arbetskraften.¹¹⁴

DEN AKTIVA ARBETSMARKNADSPOLITIKEN HAR HAFT BEGRÄNSAD EFFEKT PÅ SYSSELSÄTTNINGEN

Utvärderingen av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna visar att politikens varaktiga effekter på sysselsättningen är begränsade. Studier av arbetsmarknadsutbildningen under 1990-talet visade i allmänhet på icke-signifikanta eller negativa behandlingseffekter på deltagarnas övergång till sysselsättning.¹¹⁵ Studier av arbetsmarknadsutbildningen under 2000-talet visar emellertid på positiva behandlingseffekter. Det är dock, av flera anledningar, svårt att jämföra dessa perioder.¹¹⁶ Senare utvärderingar av arbetsmarknadsutbildningen visar dock återigen på små effekter, i

¹¹² För en mer fullständig genomgång, se Forslund och Vikström (2011).

¹¹³ De flesta studier finner att arbetsmarknadspolitiken antingen inte har någon signifikant effekt på lönebildningen alls eller är lönedrivande, se Forslund och Vikström (2011).

¹¹⁴ Se Forslund och Vikström (2011).

¹¹⁵ För en genomgång, se Calmfors m.fl (2002).

¹¹⁶ Bland annat har möjligheten att återkvalificera sig till a-kassan efter deltagande i ett arbetsmarknadspolitiskt program tagits bort, vilket kan ha ökat deltagarnas incitament till att förvärva färdigheter under utbildningen. År 1999 infördes även det så kallade 70-procentsmålet som sedan avskaffades 2007. Målet innebar att 70 procent av de som gick en yrkesinriktad arbetsmarknadsutbildning skulle ha ett arbete inom 90 dagar efter avslutad utbildning. Det kan ha påverkat förmedlarnas val av deltagare till programmet. Jämförelsen kompliceras också av att volymerna i arbetsmarknadsutbildning under 2000-talet, till följd av ett bättre konjunkturläge, var mindre, se Forslund och Vikström (2011).

vilket fall på kort sikt, under perioden 2008–2012.¹¹⁷ Arbetsmarknadsutbildning belastar också statens budget.¹¹⁸

Vad gäller subventionerade anställningar visar forskningslitteraturen att det är de anställningar som mest liknar ordinarie anställningar som har störst behandlingseffekt. Samtidigt är undanträngningseffekterna av dessa program stora.¹¹⁹ Problemet med undanträngningseffekter är dock mindre när subventionerade anställningar riktas mot långtidsarbetslösa (och andra grupper som har svårt att få förankring på arbetsmarknaden) som i mindre utsträckning konkurrerar om de befintliga jobben.¹²⁰ Det innebär att om anställningsstöden träffar rätt individer kan de antas öka den totala sysselsättningen genom att dessa individer får en förankring på arbetsmarknaden. Anställningsstöd är emellertid en förhållandevis dyr åtgärd och den statsfinansiella kostnaden per jobb är hög.¹²¹

Yrkesintroduktionsanställningar: Ny anställningsform med statligt stöd

Stöd till yrkesintroduktionsanställningar (YI-anställningar) är en del av resultaten från de så kallade trepartssamtalen mellan den förra regeringen och arbetsmarknadens parter och har behållits av den nuvarande regeringen. YI-anställningar kombinerar lönesubventioner med arbetsplatsförlagd utbildning och vänder sig till unga i åldern 15–24 år som saknar arbetslivserfarenhet eller har varit inskrivna vid Arbetsförmedlingen i mer än 90 dagar. Arbetsgivaren kan få ersättning i upp till 12 månader. Arbetskostnaden blir lägre dels genom att staten betalar ut en lönesubvention och ett handledarstöd, dels genom att den YI-anställda enbart får lön för den tid denne arbetar. Tiden som läggs på utbildning (15–25 procent) ersätts inte (se tabell 9).

YI-anställningar kan påverka sysselsättningen i ekonomin positivt. Genom att sänka kostnaderna för att anställa unga utan arbetslivserfarenhet kan ungas övergång från skola till arbetsliv underlättas och friktionerna på arbetsmarknaden minska. Samtidigt höjs kompetensen hos de som genomgår en YI-anställning. För att positiva långsiktiga effekter ska uppnås är det av stor vikt att stödmedel

¹¹⁷ Det kan dock tänkas att resultaten under denna period påverkas av både en ändrad deltagarsammansättning och ett svagt konjunkturläge, se Arbetsförmedlingen (2014).

¹¹⁸ Arbetsmarknadsutbildning är det i särklass dyraste arbetsmarknadspolitiska programmet, se Forslund och Vikström (2011).

¹¹⁹ Ekonometriska studier finner en undanträngningseffekt på i storleksordningen 50 procent och större, se bland annat Forslund och Vikström (2011) och Liljeberg m.fl. (2012).

¹²⁰ Se Forslund och Vikström (2011).

¹²¹ Det ska dock inte tolkas som att stöden inte kan vara samhällsekonomiskt motiverade, se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2014).

inte i omfattande utsträckning bidrar till stigande lägstalöner.

För att YI-anställningarna ska få kvantitativ betydelse för sysselsättningsnivån behöver de bli mer omfattande, både i termer av deltagare och av branscher. I juli 2015 var det endast ca 1 100 personer som hade en YI-anställning (se diagram 90). Hittills finns YI-anställda främst inom verkstadsindustrin och byggbranschen, 40 respektive 35 procent återfinns där.

Tabell 9 Arbetskostnad vid YI-anställning – ett räkneexempel

Kronor

	Ordinarie anställning	YI-anställning
Ordinarie heltidslön	20 000	20 000
Betald arbetstid, procent av heltid	100	75
Kostnadsuppdelning		
Utbetalad bruttolön	20 000	15 000
Arbetsgivaravgift ¹	6 284	4 713
Lönesubvention	0	-6 284
Handledarstöd	0	-2 500
Arbetskostnad per månad	26 284	10 929
Kostnad per arbetad timme ²	149	102

¹ Arbetsgivaravgiften är satt till 31,42 procent, avtalade pensionsavgifter som utgår vid 28 års ålder i de flesta avtal ingår ej.

² Arbetstiden antas vara 40 timmar i veckan och 176 timmar per månad. Handledarstödet ingår inte i beräkningen då det betalas ut för de resterande 25 procent av tiden då den YI-anställda inte arbetar.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

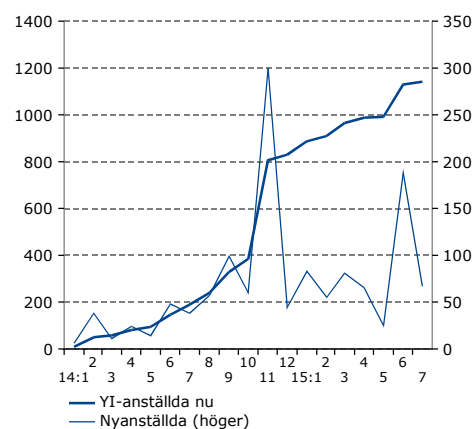
GENERELLA SUBVENTIONER SOM MEDEL FÖR ATT HÖJA SYSSELSÄTTNINGEN

Sammantaget bedöms de varaktiga effekterna av den aktiva arbetsmarknadspolitiken vara små. Det går dock även att med mer generella subventioner öka efterfrågan på lågproduktiv arbetskraft i vissa branscher där lägstalönen utgör ett för högt lönegolv. Exempel på generella subventioner är sänkta arbetsgivaravgifter för vissa åldersgrupper, sänkt moms på enklare tjänster och skattereduktioner för köp av enklare tjänster. Konjunkturinstitutet bedömer att både rut-avdraget, momssänkningen på restaurang- och cateringtjänster samt nedsättningen av arbetsgivaravgifterna för unga har relativt små men varaktiga positiva effekter på sysselsättningen (se ruta i marginalen).¹²²

¹²² För en utförligare förklaring, se fördjupningen "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer", Konjunkturinstitutet (2011) och fördjupningen "Ny politik får varaktiga effekter på arbetsmarknaden" Konjunkturinstitutet (2015a).

Diagram 90 Utveckling av YI-anställningar över tid, januari 2014–juli 2015

Nuvarande YI-anställningar och nyanställningar

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Konjunkturinstitutets bedömning av generella subventioner

Från och med halvårsskiftet 2007 infördes en skattereduktion för inköp av hushållsnära tjänster, det så kallade rut-avdraget. Konjunkturinstitutet har bedömt att åtgärden långsiktigt höjer sysselsättningen och minskar arbetslösheten. Ökningen i sysselsättningen drivs av olika faktorer. För det första att svart arbete omvandlas till vitt (i teorin ska det dock egentligen inte påverka sysselsättningen som den mäts i AKU); för det andra att arbetsutbudet ökar bland dem som köper hushållsnära tjänster; för det tredje att det sker ett inflöde av arbetskraft till arbetsmarknaden för hushållsnära tjänster från grupper som tidigare varit arbetslösa eller helt stått utanför arbetskraften.

Mervärdesskatten på restaurang- och cateringtjänster sänktes från och med 1 januari 2012. Konjunkturinstitutet har bedömt att moms-sänkningen har en liten men positiv effekt på sysselsättningen på lång sikt. Ökningen i sysselsättningen kommer främst av att grupper som tidigare varit arbetslösa eller helt stått utanför arbetskraften blir sysselsatta.

Förändringar av socialavgifter påverkar normalt inte arbetskostnaden på lång sikt och därmed inte heller sysselsättningen på lång sikt. Ungdomars löner är dock starkt påverkade av lägstalönerna i kollektivavtalen till följd av att många unga har mindre erfarenhet och kompetens och därmed lägre produktivitet. Många unga är dessutom sysselsatta med arbetsuppgifter som i sig skapar ett relativt litet produktionsvärde. En förändring av socialavgifterna för ungdomar kan därför, för en del unga, innebära att arbetskostnaden på marginalen blir lägre/högre än produktionsvärdet. Konjunkturinstitutet har därför bedömt att en förändring av socialavgifterna för ungdomar även påverkar sysselsättningen på lång sikt, även om effekten sannolikt är relativt liten givet att lägstalönerna inte ökar.

LÄGRE ARBETSLÖSHET STÄLLER KRAV PÅ BÅDE LÖNEBILDNINGEN OCH ARBETSMARKNADSPOLITIKEN

Den aktiva arbetsmarknadspolitik har viss effekt på sysselsättningen, men det är inte troligt att kända arbetsmarknadspolitiska åtgärder på egen hand varaktigt kan öka sysselsättningen i någon större omfattning. Riktade subventionerade anställningar som liknar ordinarie anställningar förefaller ha störst effekt. Sådana åtgärder är dock, i likhet med arbetsmarknadsutbildning, dyrare att genomföra än till exempel jobbsökaraktiviteter.

Kollektivavtalen har en avgörande betydelse för lönebildningen och påverkar därmed arbetslösheten. En återhållsam utveckling av lägstalöner skulle sannolikt kunna höja sysselsättningen bland grupper med låg utbildning och/eller liten arbetslivserfarenhet i Sverige. I en period med ett stort inflöde av nyanlända i befolkningen (med inledningsvis låg faktisk eller förväntad produktivitetsnivå) kan de relativt höga lägstalöner vara extra problematiska. Men en långsammare utveckling av lägstalöner kan inte ensamt lösa arbetslöshetsproblemet. För att få en påtaglig effekt på arbetslösheten bland de grupper som befinner sig allra längst från arbetsmarknaden skulle lägstalöner behöva vara på en nivå som inte vore socialt acceptabel om de inte kombineras med andra bidrag och/eller lägre skatt. Arbetsmarknadens parter kan även minska friktionerna på arbetsmarknaden genom att i större utsträckning nyttja YI-anställningar.

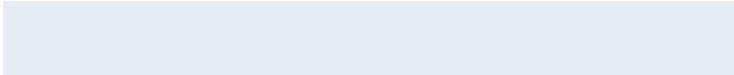
Den höga arbetslösheten bland de utan gymnasieutbildning vittnar om att utbildningssystemet spelar en mycket viktig roll. Jobbchansen för arbetslösa utan gymnasieutbildning är låg och det finns få arbeten utan särskilda krav på yrkesutbildning i Sverige. Vikten av att ha slutbetyg från gymnasiet för etableringen på arbetsmarknaden är stor. Det innebär dock inte nödvändigtvis att det är en effektiv lösning att förmå alla som saknar slutbetyg från gymnasiet att gå tillbaka till skolan för att uppnå fullständiga gymnasiebetyg.

Kapitlet i korthet

- Både sysselsättningsgraden och arbetskraftsdeltagandet är på en internationellt sett hög nivå i Sverige. Arbetslösheten är samtidigt hög.
- Arbetslösheten är särskilt hög bland vissa grupper, det gäller de utan gymnasieutbildning, utrikes födda, i synnerhet personer födda utanför Europa, och ungdomar. Jobbchansen för utrikes födda och de utan gymnasieutbildning är låg.
- Med undantag för unga som lämnat grundskolan utan gymnasiebehörighet och unga som inte deltar i arbetskraften trots att de inte studerar är dock inte unga att betrakta som en grupp med stora arbetsmarknadsproblem.
- Inskrivna arbetslösa med låg jobbchans har ökat mer hos Arbetsförmedlingen än i AKU, vilket till stor del kan antas

bero på Arbetsförmedlingens förändrade uppdrag till följd av ändrade regler i sjukförsäkringen och ansvaret för nyanländas etablering.

- Kollektivavtalen täcker en stor andel av den svenska arbetsmarknaden och har därför en avgörande betydelse för lönebildningen. Parterna kan minska arbetslösheten genom att beakta de arbetslösa i de centrala löneförhandlingarna.
- Sverige har i ett internationellt perspektiv relativt höga lägstalöner och en sammanpressad lönestruktur. En anpassning av lägstalönerna kan bidra till att minska arbetslösheten genom att sänka trösklarna in på arbetsmarknaden för dem som är arbetslösa i hög utsträckning
- Den aktiva arbetsmarknadspolitiken har sammantaget begränsade varaktiga effekter på sysselsättningen men anställningsstöd kan, om de riktas till rätt individer, höja den totala sysselsättningen. Anställningsstöd belastar dock statens budget.

Referenser

- Arbetsförmedlingen (2014), *Arbetsmarknadsrapport*, 2014.
- Arbetsförmedlingen (2015a), *Arbetsmarknadsutsikterna våren 2015 – prognos för arbetsmarknaden 2015–2016*.
- Arbetsförmedlingen (2015b), *Arbetsmarknadsrapport*, 2015.
- Bergh, A. (2014), ”Utlandsföddas svårigheter på den svenska arbetsmarknaden – partiernas lösningar är otillräckliga”, *Ekonomisk Debatt*, 42, nr 4, sid. 67–78.
- Calmfors, L., A. Forslund och M. Hemström (2002), ”Vad vet vi om den svenska arbetsmarknadspolitikens sysselsättningseffekter?”, Rapport 2002:8, IFAU.
- Edin, P. A. och M. Gustavsson (2008), ”Time out of work and skill depreciation”, *Industrial & Labor Relations Review*, 61, sid. 163–180.
- Eldring, L. och K. Alsos (2012), ”European minimum wage: A nordic outlook”, Fafo-report 2012:16, FAFO.
- Engdahl, M och A. Forslund (2015), ”En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden”, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, 2015:3.
- Eriksson, S., P. Johansson och S. Langenskiöld (2012), ”Vad är rätt profil för att få ett jobb? En experimentell studie av rekryteringsprocessen”, Rapport 2012:13, IFAU.
- Eriksson, S. och D.-O. Rooth (2014), ”Do employers use unemployment as a sorting criterion when hiring? Evidence from a field experiment”, *The American Economic Review*, 104(3), sid. 1014–1039.
- Eurostat (2014), ”Participation of young people in education and the labour market”, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>, Eurostat.
- Forslund, A. och J. Vikström (2011), ”Arbetsmarknadspolitikens effekter på sysselsättning och arbetslöshet – en översikt”, bilaga 1 till Långtidsutredningen 2011, SOU 2011:11, *Vägen till arbete – arbetsmarknadspolitik, utbildning och arbetsmarknadsintegration*, SOU 2010:88.
- Gottfries, N. (2010), ”Fungerar den svenska lönebildningen?”, bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011, SOU 2011:11, *Att skapa arbeten – löner, anställningskydd och konkurrens*, SOU 2010:93.
- Harkman, A. (2014), ”Jobbchansens utveckling”, Working paper 2014:1, Arbetsförmedlingen.
- Kjellberg, A. (2015), ”Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund”, Studies in Social Policy, Industrial relations, Working life and Mobility, Research Reports 2013:1, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Konjunkturinstitutet (2011), *Konjunkturläget*, december 2011.
- Konjunkturinstitutet (2012a), *Konjunkturläget*, juni 2012.
- Konjunkturinstitutet (2012b), *Lönebildningsrapporten*, 2012.
- Konjunkturinstitutet (2013a), *Lönebildningsrapporten*, 2013.
- Konjunkturinstitutet (2013b), *Konjunkturläget*, december 2013.
- Konjunkturinstitutet (2014), *Lönebildningsrapporten*, 2014.
- Konjunkturinstitutet (2015a), *Konjunkturläget*, juni 2015.

- Konjunkturinstitutet (2015b), *Konjunkturläget*, augusti 2015.
- Krueger, A. och A. Mueller (2011), "Job search and job finding in a period of mass unemployment: Evidence from high-frequency longitudinal data", CEPS Working Paper, nr 215, Centre for European Policy Studies.
- Liljeberg L., S. Martinson och J. Thelander (2013), "Jobb- och utvecklingsgarantin – vilka deltar, vad gör de och vart leder det?", Rapport 2013:12, IFAU.
- Liljeberg, L., A. Sjögren och J. Vikström (2012), "Leder nystartsjobben till högre sysselsättning?", Rapport 2012:6, IFAU.
- SCB (2013a), "Arbetskraftsundersökningarnas (AKU) och Arbetsförmedlingens (AF) arbetslöshetsstatistik – En jämförande studie", Arbetsmarknads- och utbildningsstatistik, Bakgrundsfakta 2013:8.
- SCB (2013b), "Den internationella undersökningen av vuxnas färdigheter", Tema utbildning, Rapport 2013:2.
- SCB (2015a), "Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2015", Information om utbildning och arbetsmarknad, Rapport 2015:1.
- SCB (2015b), "Sveriges framtida befolkning 2015–2060", Demografiska rapporter 2015:2.
- Skolverket (2001), "PISA 2000 Svenska femtonåringars läsförmåga och kunnande i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv", Rapport 209, 2001.
- Skolverket (2013), "PISA 2012 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap", Internationella studier, Rapport 398, 2013.
- SOU 2011:11, "Långtidsutredningen 2011", Huvudbetänkande, Finansdepartementet.
- Statskontoret (2010), "Jämförbarhet i arbetsmarknadsstatistik för unga – metodologiska och institutionella skillnader mellan några utvalda länder", 2010:11.
- Statskontoret (2011), "Subventionerade anställningar. En kartläggning", 2011:34.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2012), *Kommunernas arbetsmarknadsinsatser – Enkätstudie 2012*.

FÖRDJUPNING

Produktivitetsutvecklingen i Sverige

Produktivitetstillväxten har varit svag sedan 2007. Konjunkturinstitutet bedömer att det huvudsakligen förklaras av strukturella faktorer. Produktivitetstillväxten i näringslivet bedöms uppgå till 1,5 procent per år i genomsnitt under 2016–2019. Denna i ett historiskt perspektiv låga produktivitetstillväxt beror på kvardröjande effekter av låga investeringar och långsam teknologisk utveckling sedan 2007.

Produktiviteten i näringslivet ökade endast med i genomsnitt 0,2 procent per år under perioden 2007–2014, vilket är betydligt långsammare än under perioden 1980–2014 då produktiviteten i genomsnitt ökade med 2,1 procent per år (se diagram 91).

Den här fördjupningen syftar till att belysa den svaga produktivitetens utvecklingen och resonera kring vilka faktorer som kan ha orsakat den. Först analyseras i vilken mån den svaga produktiviteten beror på konjunkturella respektive strukturella faktorer. Därefter analyseras vilka strukturella faktorer som kan förklara den svaga produktivitetstillväxten genom dekomponering av produktivitetstillväxtens drivkrafter. Avslutningsvis redogörs för Konjunkturinstitutets prognoser för produktivitetstillväxten samt en jämförelse av olika bedömares prognoser.

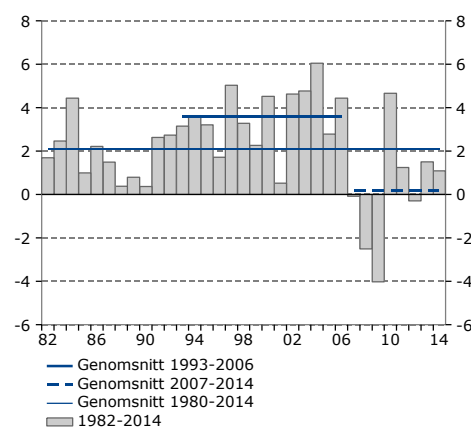
Vad är produktivitet och varför är det viktigt?

Det vanligaste måttet på produktivitet är arbetsproduktiviteten, vilken definieras som förädlingsvärde i fast pris per arbetad timme. Genom högre arbetsproduktivitet kan mer varor och tjänster produceras med samma mängd arbetade timmar som tidigare.¹²³

Produktiviteten varierar mycket till följd av konjunktursvängningar i ekonomin, det vill säga hur efterfrågan och produktionen förändras. Dessa variationer brukar benämnas den cykliska produktivitetens utvecklingen. På längre sikt, då man bortser från konjunkturella variationer, benämns produktivitetstillväxten oftast som strukturell eller potentiell. Den strukturella produktivitetstillväxten inom en bransch beror på teknologiska framsteg, hur arbetskraftens kompetens och förmåga utvecklas

¹²³ I denna fördjupning ligger fokus på arbetsproduktiviteten och med produktivitet avses därmed arbetsproduktiviteten om inget annat anges.

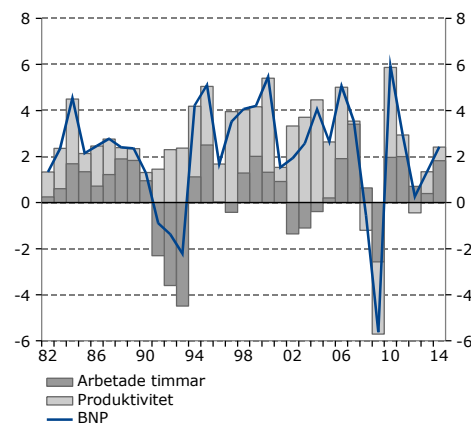
Diagram 91 Produktivitet i näringslivet
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 92 BNP, arbetade timmar och produktivitet

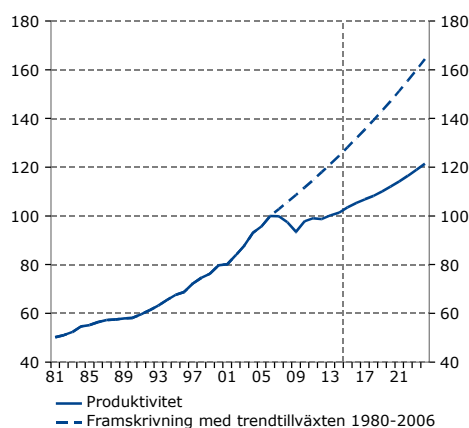
Årlig procentuell förändring, fasta priser, baspris, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

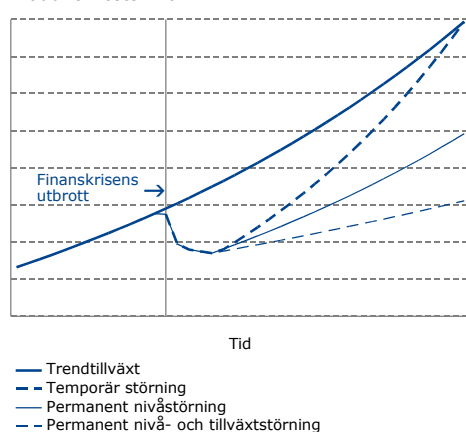
Diagram 93 Produktivitetsnivå i näringslivet

Index 2006=100, kalenderkorrigerade värden

Anm. Trendtillväxten avser den genomsnittliga produktivitetstillväxten i näringslivet 1980–2006 på 2,7 procent.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 94 Produktivitetsutveckling vid olika störningar, fiktivt exempel

Anm. *Trendtillväxt* är framskrivning av nivån med trendtillväxten före finanskrisen. *Temporär störning* är temporärt fall i produktivitetsnivån på grund av låg efterfrågan. *Permanent nivåstörning* är störning med en permanent effekt på produktivitetsnivån. *Permanent nivå- och tillväxtestörning* är störning som även påverkar produktivitetstillväxten permanent.

och på mängden produktivt kapital per arbetad timme (så kallad kapitalfördjupning). På aggregerad nivå påverkas även produktivitetstillväxten av sammansättningseffekter. Om branscher med låg produktivitetsnivå eller låg produktivitetstillväxt växer och utgör en allt större andel av ekonomin påverkas produktivitetsnivån negativt.

Produktivitetstillväxten har på längre sikt stor betydelse för tillväxten i BNP per capita och därmed hur det materiella välförhållandet i Sverige utvecklas. Historiskt har produktivitetstillväxten bidragit mycket till BNP-tillväxten (se diagram 92). Under perioden 1981–2006 ökade BNP i genomsnitt med 2,5 procent per år varav produktiviteten bidrog med 2,2 procentenheter och antalet arbetade timmar med 0,3 procentenheter. Under perioden 2007–2014 ökade BNP i stället i genomsnitt med 1,3 procent per år varav produktiviteten bidrog med 0,3 procentenheter och antalet arbetade timmar med 1,0 procentenheter. Den senare perioden har alltså ökningen i antal arbetade timmar, och inte produktiviteten, genererat i det närmaste hela BNP-tillväxten.

Svag produktivitetstillväxt i Sverige och OECD sedan 2007

Produktiviteten i det svenska näringslivet har utvecklats svagt sedan 2007. I samband med finanskrisen föll produktiviteten kraftigt under två år (se diagram 91). Under perioden 2007–2014 ökade produktiviteten endast med i genomsnitt 0,2 procent per år. Sett ur ett historiskt perspektiv är det en mycket svag utveckling. Det innebär att produktivitetsnivån 2014 bara är marginellt högre än 2006 (se diagram 93). Om produktiviteten i stället hade fortsatt att växa i samma takt som den trendmässiga utvecklingen för åren 1980–2006 hade produktivitetsnivån varit mer än 20 procent högre 2014.

PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN KAN PÅVERKAS AV KONJUNKTURELLA OCH STRUKTURELLA FAKTORER

Diagram 94 visar schematiskt hur produktivitetsnivån kan påverkas av en störning, exempelvis finanskrisen.¹²⁴ I det första fallet, benämnt ”temporär störning”, försvagas produktiviteten temporärt till följd av låg efterfrågan och ett fallande resursutnyttjande inom företagen. När efterfrågan återigen ökar stiger produktiviteten då den lediga kapaciteten inom företagen suc-

¹²⁴ Se Barnett m.fl. (2014).

cessivt tas i anspråk. Produktivitetsnivån återgår till trendnivån före krisen. I ett sådant scenario påverkas alltså inte den långsiktiga produktivitetsnivån av störningen.

I det andra fallet försvagas produktiviteten av mer varaktiga faktorer. Till exempel kan en ökad osäkerhet leda till att företagen avvaktar med att investera. Det innebär att kapitalfördjupningen, det vill säga kapitalet per arbetad timme, blir mindre än annars vilket hämmar produktiviteten. Även den teknologiska utvecklingen kan bli lägre än tidigare, vilket också orsakar svagare produktivitet. I ett sådant fall är det tänkbart att produktivitetstillväxten återhämtar sig till samma takt som före störningen när de varaktiga effekterna klingar av, men att produktivitetsnivån blir permanent lägre än vad den skulle ha varit i avsaknad av störningen.

Ett ännu mer pessimistisk scenario där störningen orsakar en permanent lägre tillväxttakt i produktiviteten är också tänkbart. Det skulle medföra att gapet mellan produktivitetsnivån och trendnivån i ovanstående exempel fortsätter att vidgas på obestämmd tid.

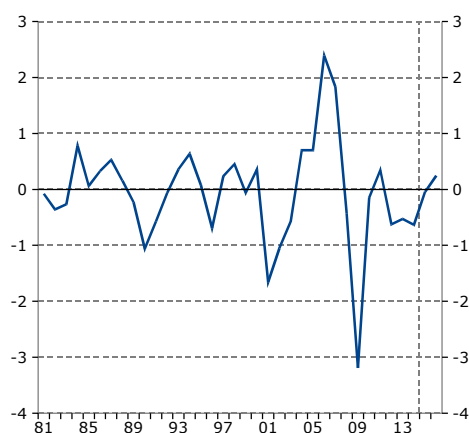
DEN SVAGA PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN 2007–2014 ÄR I HUVUDSAK STRUKTURELL

Konjunkturinstitutet bedömer att finanskrisen och den efterföljande lågkonjunkturen har fått en permanent effekt på produktivitetsnivån och det sker ingen återhämtning av nivån under prognosperioden. Tillväxttakten i produktiviteten återhämtar sig dock successivt och når ca 2 procent på längre sikt. Det är lägre än den genomsnittliga utvecklingen 1980–2006. Den svenska utvecklingen motsvaras därför, enligt Konjunkturinstitutets bedömning, av det sista exemplet i diagram 94: både en permanent sänkning av produktivitetsnivå och produktivitetstillväxt. Skillnaden mellan den faktiska produktivitetsnivån 2015–2024 och den nivå som ges av en trendframskrivning av utvecklingen 1980–2006 bedöms därmed vara strukturell (se diagram 93).

Konjunkturinstitutets bedömning är att produktivitetsutvecklingen 2007–2010 i huvudsak präglades av konjunkturutvecklingen. År 2007 utgjorde slutet av en högkonjunktur då produktivitetstillväxten brukar avta. Företagen nyanställde arbetskraft, vilket minskade produktiviteten då nyanställda vanligtvis till en början är mindre produktiva. I samband med krisen 2008–2009 föll efterfrågan kraftigt, vilket ledde till att många företag minskade sin produktion snabbt medan antalet arbetade timmar inte minskade i samma utsträckning. Det medförde ett kraftigt fall i produktiviteten. Företagen bedömde sannolikt att efterfrågefallet var temporärt och behöll mer arbetskraft än vad som behövdes, vilket minskade produktivitetstillväxten. År 2010

Diagram 95 Produktivitetens gap i hela ekonomin

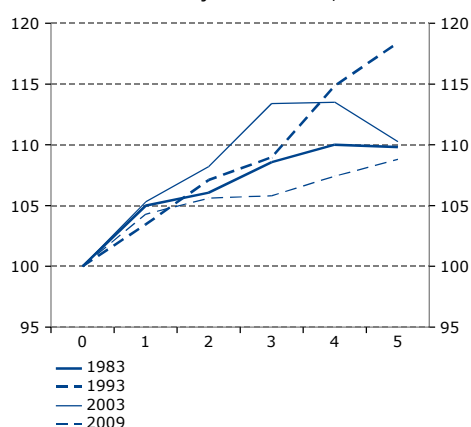
Procent av potentiell produktivitet

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 96 Produktivitet i näringslivet vid olika konjunkturåterhämtningar

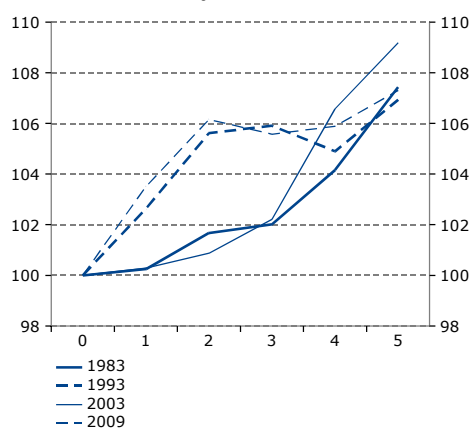
Index = 100 vid konjunkturbotten, år 0

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 97 Arbetade timmar i näringslivet vid olika konjunkturåterhämtningar

Index = 100 vid konjunkturbotten, år 0

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

ökade efterfrågan kraftigt och företagen tog sina lediga resurser i anspråk, vilket gav en kraftig produktivitetstillväxt.

Men att produktivitetstillväxten har varit låg även under perioden 2011–2014 antyder att det i huvudsak är strukturella faktorer som ligger bakom utvecklingen dessa år.¹²⁵ Det är rimligt att anta att mängden företagen under dessa år anpassat sin personalstyrka och att lediga resurser inom företagen ligger på en normal nivå. Den bilden stöds av olika indikatorer som visar att företagens kapacitetsutnyttjande i dagsläget är nära en genomsnittlig nivå.¹²⁶ Konjunkturinstitutets bedömning är därför att produktiviteten i näringslivet år 2015 är i paritet med den potentiella produktivitetsnivån. Det avspeglas i att Konjunkturinstitutet bedömer att produktivitetens gap, som visar den variation i faktisk produktivitet som är av konjunkturell karaktär, är slutet 2015 (se diagram 95).

En jämförelse av hur produktiviteten har utvecklats vid tidigare konjunkturåterhämtningar i Sverige stödjer bilden av att strukturella orsaker ligger bakom den svaga produktivitetens utvecklingen. I diagram 96 jämförs produktivitetens utvecklingen under konjunkturåterhämtningarna efter det att botten nåddes 1983, 1993, 2003 och 2009.¹²⁷ Diagrammet visar att återhämtningen i produktiviteten i näringslivet efter finanskrisen följde ett normalt mönster det första året efter det att botten nåddes. Därefter utvecklades produktiviteten svagare än vid tidigare konjunkturåterhämtningar. Antalet arbetade timmar utvecklades i linje med återhämtningen 1993 men starkare än övriga konjunkturåterhämtningar, framför allt de två första åren efter det att återhämtningen inleddes (se diagram 97). Vidare utvecklades investeringarna i linje med tidigare återhämtningar det första året efter att återhämtningen inleddes, men har sedan dess utvecklats svagare jämfört med tidigare konjunkturåterhämtningar (se diagram 98). Den utdragna perioden av svag produktivitetstillväxt, relativt stark timtillväxt och låg investeringstillväxt är därmed ovanlig sett till tidigare återhämtningar och indikerar att det är mer varaktiga faktorer som ligger bakom den svaga produktivitetstillväxten under 2007–2014.

¹²⁵ OECD (2014) bedömer också att strukturella faktorer har haft en stor betydelse för den svaga produktivitetens utvecklingen, såväl i Sverige som i många andra OECD-länder.

¹²⁶ För en analys se Konjunkturinstitutet (2015).

¹²⁷ Definierat som att BNP-gapet börjar stiga efter att ha nått en botten. Vid konjunkturåterhämtningen 2003 vidgades visserligen BNP-gapet igen 2005 men eftersom återhämtningen senare bröts av finanskrisen definieras botten här som 2003.

LÅG PRODUKTIVITETSTILLVÄXT ÄVEN I ANDRA LÄNDER

Även i andra länder har produktivitetstillväxten varit låg sedan finanskrisen (se diagram 99). Såväl i Tyskland som i OECD som helhet är utvecklingen likartad den i Sverige. I Storbritannien har produktivitetstillväxten varit ännu lägre än i Sverige de senaste åren. I en studie från Bank of England tillskrivs den svaga produktivitetstillväxten i Storbritannien sedan slutet av 2013 i huvudsak varaktiga faktorer såsom försämrad resursallokering och lägre investeringar till exempel till följd av ökad osäkerhet.¹²⁸ I studien argumenteras för att resursallokeringen har försämrats genom att svaga företag inte har slagits ut i samma utsträckning som vid tidigare lågkonjunkturer. Över tid tvingas företag som är mindre effektiva antingen att bli effektivare eller gå i konkurs. Denna process, så kallad kreativ förstörelse, driver på en mer effektiv resursallokering i ekonomin och leder till högre produktivitet i ekonomin. Olika faktorer kan ha hindrat den kreativa förstörelsen, exempelvis kan de låga räntorna sedan finanskrisen ha inneburit minskad press på lågproduktiva företag att öka sin lönsamhet, vilket kan ha dämpat produktivitetstillväxten.

I USA föll inte produktiviteten 2009 men produktivitetstillväxten har ändå varit relativt låg. Inte minst under perioden 2011–2014 då produktiviteten i USA i genomsnitt ökade med endast 0,5 procent per år.

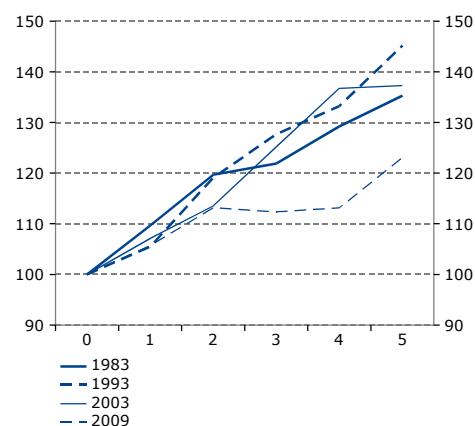
Att flera länder har haft svag produktivitetstillväxt samtidigt antyder att det finns gemensamma förklaringsfaktorer till utvecklingen. Svag produktivitetstillväxt i omvärlden under lång tid som åtminstone till viss del kan hänföras till strukturella faktorer stödjer också bilden av en strukturell nedgång i produktivitetstillväxten även i Sverige.

Strukturella förklaringar till den försvagade produktivitetstillväxten

I följande avsnitt analyseras vilka strukturella faktorer som kan förklara den låga produktivitetstillväxten sedan 2007. Genom dekomponering av produktivitetstillväxten kan drivkrafterna bakom den svaga produktiviteten identifieras. Produktivitetstillväxten påverkas också av sammansättningseffekter som uppstår när branscher med olika produktivitet växer olika fort. Att förstå orsakerna till utvecklingen är viktigt för att bedöma varaktigheten i nedgången.

Diagram 98 Investeringar i näringslivet vid olika konjunkturåterhämtningar

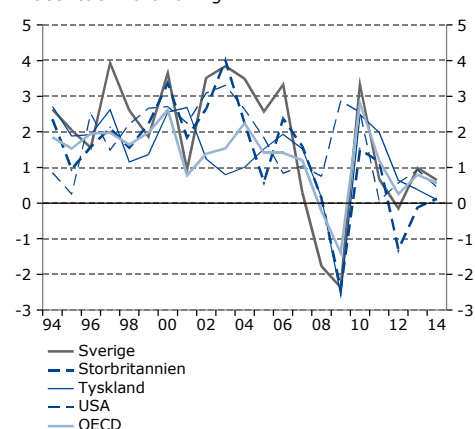
Index, 100 = vid konjunkturbotten, år 0

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 99 Produktivitet i hela ekonomin

Procentuell förändring

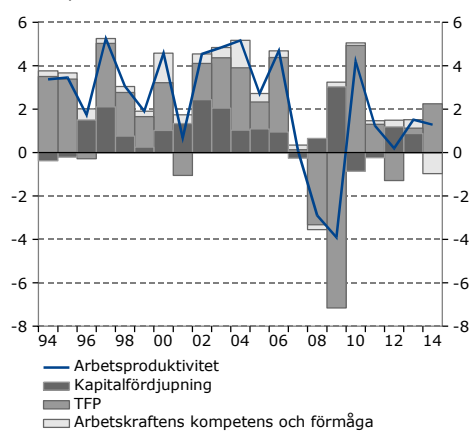

Källa: The Conference Board.

¹²⁸ För en utförlig beskrivning se Barnett m.fl. (2014) och rutan "BNP per capita har inte ökat sedan 2007" i Regeringen (2015a).

Diagram 100 Dekomponering av arbetsproduktiviteten i näringslivet

Bidrag i procentenheter till arbetsproduktivitetstillväxten

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tillväxtbokföring

Med hjälp av tillväxtbokföring kan bestämningsfaktorerna för produktivitetstillväxten beräknas. I ett långsiktigt perspektiv, det vill säga när man bortser från konjunkturella faktorer, bestäms produktivitetstillväxten av kapitalintensiteten i produktionen, arbetskraftens kompetens och förmåga samt av teknologiska framsteg. Genom tillväxtbokföring delas produktivitetstillväxten upp i kapitalfördjupning, arbetskraftens sammansättning och total faktorproduktivitet (TFP).

Kapitalfördjupningen definieras som den (kvalitetsjusterade) mängden kapital (fysiskt realkapital och FoU-kapital) per arbetad timme.

Arbetskraftens kompetens och förmåga. Mer kvalificerad arbetskraft såsom högre genomsnittlig utbildningsnivå hos arbetskraften gynnar produktivitetstillväxten.

TFP-tillväxt är den del av produktivitetsförändringen som inte kan förklaras av förändringar i övriga produktionsfaktorer. Högre TFP-tillväxt innebär att samma mängd och kvalitet av produktionsfaktorer (arbete och kapital) resulterar i mer produktion. Ökad TFP kan exempelvis vara ett resultat av teknologisk utveckling eller förbättrad förmåga att samordna och planera arbetet. I praktiken mäts TFP som en residual som fångar all förändring i produktiviteten som inte kan förklaras av kapitalfördjupning och förbättringar i arbetskraftens kompetens och förmåga. Det innebär att TFP innehåller konjunkturella variationer i produktiviteten till följd av varierande resursutnyttjande och även mätfel då det är svårt att mäta kvalitetsjusterat kapital, arbetskraftens kompetens och förmåga samt kvalitetsjusterad produktion.

DEKOMPONERING AV PRODUKTIVITETSTILLVÄXTENS DRIVKRAFTER

Produktivitetstillväxtens beståndsdelar kan analyseras med hjälp av så kallad tillväxtbokföring (se förklaring i marginalen). Med denna metod delas produktivitetstillväxten upp i en del som beror på ökad insats av kapital per arbetad timme, en del som beror på ökad kompetens och förmåga hos arbetskraften och slutligen en residual som benämns total faktorproduktivitet (TFP). Beräkningarna kan göras på många olika sätt. Här redovisas Konjunkturinstitutets beräkning som baseras på SCB:s nationalräkenskaper och deras beräkning av multifaktorproduktivitet, som är ett annat namn för TFP.^{129,130}

Diagram 100 visar de tre delarnas respektive bidrag till produktivitetstillväxten under perioden 1994–2014. Tabell 10 visar samma serier men i genomsnitt för åren 1994–2006 respektive 2007–2014. Samtliga tre delkomponenter har lämnat ett mindre bidrag till produktivitetstillväxten den senaste perioden, men den kraftiga inbromsningen i TFP är den främsta anledningen. Den osäkerhet som finanskrisen och den efterföljande skuldskrisen i euroområdet har skapat kan ha orsakat en långsammare utveckling och implementering av ny teknologi. Svängningarna i TFP under 2008–2010 har sannolikt att göra med de stora konjunktursvängningarna dessa år. Men även under perioden 2011–2014 har den genomsnittliga TFP-tillväxten varit låg.¹³¹

Tabell 10 Dekomponering av arbetsproduktiviteten i näringslivet i Sverige

Bidrag till tillväxten i arbetsproduktiviteten i näringslivet

	1994–2006	2007–2014
Kapitalfördjupning	1,1	0,5
Arbetskraftens kompetens och förmåga	0,5	0,0
TFP	2,0	–0,4
Arbetsproduktivitet	3,5	0,2

Anm. Genomsnittlig årlig procentuell förändring för arbetsproduktiviteten.

Källa: SCB.

BIDRAGET FRÅN KAPITALFÖRDJUPNING HAR MINSKAT

Mängden kapital i produktionen i förhållande till arbetsinsatsen har betydelse för produktiviteten. Mer och bättre realkapital i

¹²⁹ Uppgifterna för år 2014 är preliminära och kan komma att revideras.¹³⁰ Se Hagén (2012) för en beskrivning av beräkningarna.¹³¹ Med svagare TFP-tillväxt är det optimalt med lägre kapitalfördjupning i en standardmodell med så kallad Cobb-Douglas produktionsfunktion. Det är således naturligt att kapitalfördjupningen ökar långsammare när TFP-tillväxten minskar.

form av maskiner, datorer och byggnader höjer vanligtvis produktiviteten. Även mer FoU-kapital höjer produktiviteten. En ökning av mängden kapital per arbetad timme benämns kapitalfördjupning.

Kapitalfördjupningen stod för en betydande del av ökningen i arbetsproduktiviteten mellan 1994 och 2006, i genomsnitt 1,1 procentenheter per år (se diagram 101). Sedan 2007 har kapitalfördjupningens bidrag till produktivitetstillväxten varit mindre, i genomsnitt 0,5 procentenheter per år.

Det lägre kapitalfördjupningsbidraget under perioden 2007–2014 hänger samman med svagare investeringar under perioden. Investeringarna har sedan 2007 ökat långsammare än under perioden 1994–2006 (se diagram 102). Antalet arbetade timmar har samtidigt ökat snabbare under perioden 2007–2014 än 1994–2006. Sammantaget har denna utveckling inneburit ett lägre bidrag till produktivitetstillväxten från kapitalfördjupningen än tidigare.

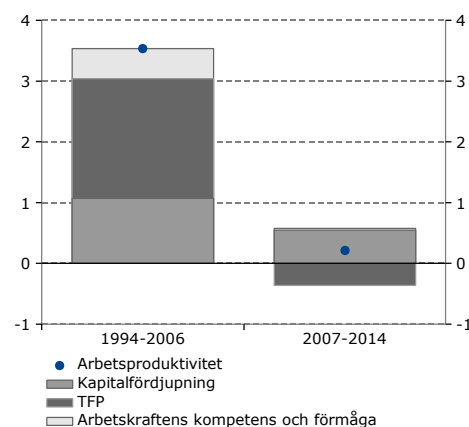
BIDRAGET FRÅN ARBETSKRAFTENS KOMPETENS OCH FÖRMÅGA HAR OCKSÅ MINSKAT

Även arbetskraftens sammansättning har betydelse för produktivitetstillväxten. Arbetskraftens sammansättning varierar till följd av bland annat demografiska faktorer. En arbetskraft med högre kompetens och förmåga kan bidra till högre produktivitet.

SCB beräknar en kvalitetskomponent för arbetskraften som visar hur dess sammansättning har bidragit till produktivitetstillväxten. Arbetskraften delas då upp i tre dimensioner: ålder, utbildning och födelseland. Olika grupper av arbetskraften har olika genomsnittlig produktivitet och genom denna uppdelning kan hänsyn tas till förändringar i arbetskraftens sammansättning över tid. Som approximation för relativ produktivitet mellan olika grupper används relativ lön. De tre dimensionerna kan påverka produktiviteten på olika sätt. Till exempel kan ålder ha betydelse då äldre har längre arbetslivserfarenhet och därmed sannolikt högre produktivitet. Samtidigt kan yngre gynnas av att de har en mer aktuell utbildning. Vidare ger högre utbildning vanligen högre lön, vilket sannolikt avspeglar högre produktivitet. Födelseland kan också påverka eftersom utrikes födda kan ha mindre relevant arbetslivserfarenhet för den svenska arbetsmarknaden än inrikes födda och även genom att vissa utbildningar, till exempel inom juridik, kan vara svåra att applicera på svenska förhållanden.¹³²

Diagram 101 Arbetsproduktiviteten i näringslivet under olika tidsperioder

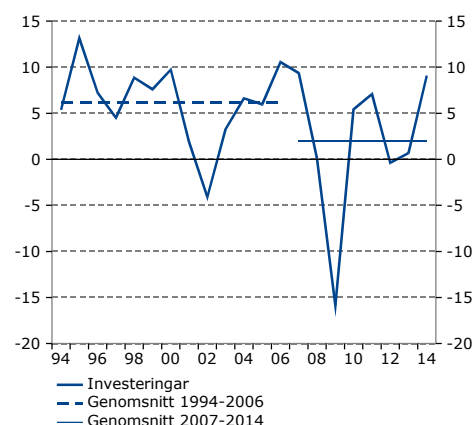
Årlig procentuell förändring respektive bidrag i procentenheter, genomsnitt över perioden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 102 Investeringar i näringslivet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³² Dessa exempel diskuteras i "Timmar, kapital och teknologi – vad betyder mest? En analys av produktivitetstillväxten med hjälp av tillväxtbokföring", bilaga 6 till Långtidsutredningen 2008, SOU 2008:14. Skillnader mellan inrikes och utrikes födda kan också bero på diskriminering.

Förändringen i arbetskraftens sammansättning under perioden 1994 till 2006 bidrog enligt SCB med 0,5 procentenheter per år till produktivitetstillväxten (se tabell 10). Denna period förändrades därmed arbetskraftens sammansättning i riktning mot mer högproduktiva grupper. Under perioden 2007 till 2014 var bidraget i genomsnitt 0,0 procentenheter per år.

Det lägre bidraget från arbetskraftens sammansättning 2006–2014 kan möjligtvis förklaras av den dåvarande regeringens reformer på arbetsmarknaden. Arbetsmarknadsreformerna som genomfördes under perioden bedöms ha ökat arbetskraftsutbudet av personer med lägre produktivitet, vilket haft en dämpande effekt på produktiviteten hos den samlade arbetskraften.¹³³ Det höga arbetskraftsdeltagandet i Sverige innebär att det i grunden är många som står till arbetsmarknadens förfogande, vilket är positivt (se kapitel 4).

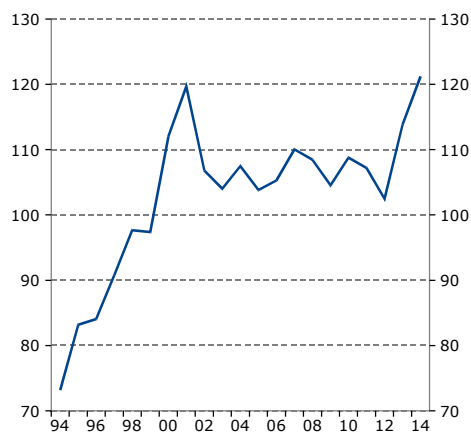
KRAFTIG INBROMSNING I TFP-TILLVÄXTEN

Total faktorproduktivitet (TFP) speglar den långsiktiga teknologiska utvecklingen i ekonomin. TFP-utvecklingen drivs bland annat av teknologiska framsteg och förbättrad organisation. Den beräknade TFP-utvecklingen varierar med konjunkturen på grund av variationer i resursutnyttjandet inom företagen. Den påverkas också av sammansättningseffekter. TFP tillväxten beräknas genom att bidragen från kapitalförändring och arbetskraftens sammansättning subtraheras från arbetsproduktivitetstillväxten och är därmed en residual.

Under 1994–2006 lämnade TFP det största bidraget till produktivitetstillväxten i näringslivet (se diagram 101 och tabell 10). Efter 2006 har tillväxten i TFP bromsat in och under perioden 2007–2014 bidrog TFP i stället negativt till arbetsproduktiviteten med 0,4 procent i genomsnitt per år. Den osäkerhet som finanskrisen har skapat kan ha orsakat en långsammare utveckling och implementering av ny teknologi. Även en dämpad utveckling av FoU-investeringar fram till och med 2012 kan ha bromsat TFP-utvecklingen (se diagram 103). TFP-tillväxten har också dämpats av sammansättningseffekter som beror på att produktionen inom tjänstebranscher, som har lägre produktivitetsnivå, har ökat samtidigt som produktionen inom den högproduktiva industrin har minskat.¹³⁴ Det har verkat återhållande på produktivitetstillväxten under perioden 2007–2014.

Diagram 103 FoU-investeringar i näringslivet

Miljarder kronor, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³³ De reformer som bedöms ha haft störst effekt är jobbskatteavdraget och förändringarna av sjukförsäkringen men även rut-avdraget, se fördjupningen "Uppdaterad bedömning av jämviktsarbetslösheten", Konjunkturinstitutet (2013). Sannolikt har även etableringsreformen ökat arbetskraftsdeltagandet, se Konjunkturinstitutet (2014a).

¹³⁴ Effekterna av denna och andra sammansättningsförändringar analyseras mer utförligt i nästa avsnitt.

Noll eller till och med negativ TFP-tillväxt är en indikation på att effektivitetsförbättringar i användningen av kapital och arbetskraft har avstannat. Men eftersom TFP-tillväxten räknas fram som en residual är det troligt att delar av den svaga utvecklingen beror på mätproblem.

Den negativa utvecklingen i TFP den senare perioden är inget unikt för Sverige utan en liknande utveckling återfinns i andra länder (se diagram 104). Sverige hade en hög tillväxt i TFP jämfört med de andra länderna under slutet av 1990-talet fram till 2006, med undantag av 2001. Under 2009, det vill säga i samband med finanskrisen, föll TFP kraftigt i Sverige för att sedan stiga markant året därpå. Ett liknande mönster syns även i de andra länderna i jämförelsen som också har haft nolltillväxt eller fallande TFP-tillväxt perioden sedan finanskrisen. Under perioden 2011–2014 har Sverige i genomsnitt dock haft en svagare TFP-utveckling än USA och Tyskland samt även OECD som helhet. Utvecklingen i Sverige och Storbritannien är mycket likartad.

FÖRÄNDRINGAR I NÄRINGSLIVETS SAMMANSÄTTNING HAR HÅLLIT TILLBAKA PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN

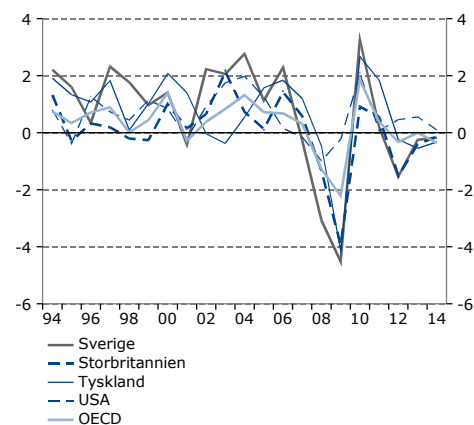
Produktivitetstillväxten påverkas även av förändringar i näringslivets branschsammanställning. Sammansättningen kan påverka både kapitalfördjupningen och TFP. Exempelvis kan sammansättningsförändringar i näringslivet påverka kapitalfördjupningsbidraget till produktivitetstillväxten eftersom olika branscher har olika mycket kapital. I följande avsnitt analyseras sammansättnings effekterna på produktivitetstillväxten separat även om tillväxtbokföringsanalysen också rymmer dessa effekter.

Sammansättnings effekterna på produktivitetstillväxten kan vara temporära eller bestående. Den temporära effekten påverkar produktivitetstillväxten endast under det år sammansättningsförändringen sker, medan de bestående effekterna under ett enskilt år påverkar produktivitetstillväxten under lång tid.

Den temporära effekten följer av förändringar i andelen arbetade timmar mellan branscher med hög och låg *produktivitetsnivå*.¹³⁵ Till exempel kan en minskning av andelen arbetade timmar inom finansbranschen ge en negativ temporär sammansättnings effekt på produktivitetstillväxten samma år det sker, eftersom förädlingsvärdet per arbetad timme är högt i finansbranschen. Dessa effekter påverkar produktivitetstillväxten enbart det år förändringen i timandelarna mellan branscherna sker. Konjunkturinstitutet har beräknat de temporära sammansätt-

Diagram 104 TFP i hela ekonomin

Procentuell förändring

Källa: The Conference Board.

¹³⁵ Löpande priser används eftersom nationalräkenskaperna fastprisberäknas med kedjeprisindex som medför att BNP inte är summerbar före referensåret.

ningseffekterna på produktiviteten i näringslivet uppdelat på 28 branscher.¹³⁶ Under perioden 2007–2014 bidrog sammansättningsförändringar i näringslivet till att produktivitetstillväxten i genomsnitt blev 0,2 procent lägre per år.

De permanenta effekterna uppstår om branscher med högre eller lägre trendmässig *produktivitetstillväxt* växer eller krymper jämfört med andra branscher. Exempelvis kan en minskning av andelen arbetade timmar i industrin ge en negativ permanent sammansättningseffekt, då den trendmässiga produktivitetstillväxten i industrin är högre än i flertalet andra branscher. Konjunkturinstitutet har beräknat de permanenta sammansättnings-effekterna av förändringen i andelen arbetade timmar i 28 branscher mellan perioden 1993–2006 och perioden 2007–2014. Den permanenta effekten på produktivitetstillväxten 2007–2014 uppgick till i genomsnitt –0,2 procent per år. Produktivitetstillväxten hade således blivit ca 0,2 procent högre per år om fördelningen av andelen arbetade timmar mellan de olika branscherna inte hade förändrats.

De tillfälliga och permanenta sammansättningseffekterna är inte summerbara eftersom de delvis överlappar varandra. Den permanenta effekten är beräknad på basis av genomsnittliga timandelar för perioden 2007–2014. Det genomsnittet beror i viss mån på hur timandelarna utvecklas under loppet av de åren, en utveckling som i sin tur fångas upp i beräkningen av de temporära effekterna.

Sammantaget har sammansättningseffekterna på produktivitetstillväxten varit små jämfört med den nedväxling i produktivitetstillväxten som skett sedan 2007.

Tabell 11 Sammansättningseffekter på produktivitetstillväxten i näringslivet exklusive små- och fritidshus

Genomsnittlig årlig procentuell förändring av produktiviteten i fasta priser per år 2007–2014

Temporära sammansättningseffekter per år 2007–2014	–0,2
Permanent sammansättningseffekt per år 2007–2014 orsakad av ändrade timandelar i förhållande till perioden 1993–2006	–0,2

Anm. Effekter av ändrade timandelar beräknade för 28 olika branscher. Den permanenta effekten är beräknad på basis av skillnaden i genomsnittliga timandelar för alla åren under respektive period.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³⁶ Avser produktivitetstillväxten i näringslivet exklusive små- och fritidshus.

Produktivitetsutvecklingen framöver

Konjunkturinstitutets bedömning av den framtida strukturella produktivitetstillväxten baseras på den historiska utvecklingen. Konjunkturinstitutet bedömer att tillväxten i den potentiella produktiviteten i näringslivet de kommande åren successivt stiger mot den genomsnittliga produktivitetstillväxten för perioden 1980 till 2014 på 2,1 procent.

Konjunkturinstitutet bedömer att det tar lång tid innan produktivitetstillväxten når 2,1 procent. Åren 2016–2019 väntas produktiviteten i näringslivet växa med i genomsnitt 1,5 procent per år vilket i stort sett överensstämmer med den potentiella produktivitetstillväxten under perioden (se diagram 105). De höga utvecklingstakterna som rådde under början av 2000-talet nås därmed inte under de närmaste åren. Först framåt 2023 uppnås den långsiktiga produktivitetstillväxten på 2,1 procent.

Den svaga utvecklingen av den potentiella produktiviteten i näringslivet de närmaste åren beror på kvardröjande effekter av låga investeringar och långsam teknologisk utveckling sedan 2007. Den svaga produktivitetstillväxten i många andra länder talar också för att det är gemensamma faktorer, och inte faktorer som är specifika för den svenska ekonomin, som håller tillbaka produktivitetstillväxten.

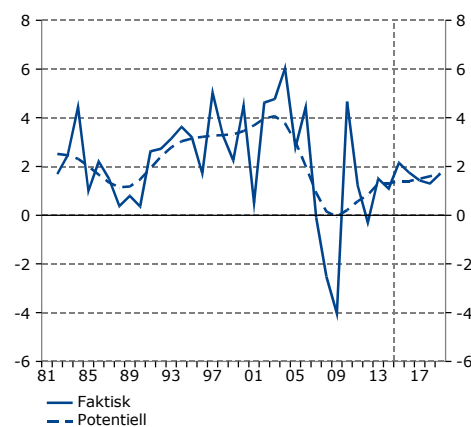
OLIKA BEDÖMARES SYN PÅ PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN FRAMÖVER VARIERAR

Internationellt har också synen på produktivitetstillväxten framöver reviderats. Det pågår en diskussion om så kallad sekulär stagnation och enligt detta synsätt finns en risk att ekonomin kan hamna i en varaktig stagnation.¹³⁷ Internationella organisationer bedömer att produktivitetstillväxten har växlat ner jämfört med perioden före finanskrisen, se till exempel OECD (2014) och IMF (2015).

EU-kommissionen gör bedömningen att produktiviteten i hela ekonomin i Sverige ökar med 1,3 procent år 2020, varav kapitalförändringen bidrar med 0,4 procentenheter och TFP-tillväxten med 0,9 procentenheter.¹³⁸ Det är samma tillväxttakt som i Konjunkturinstitutets prognos för produktiviteten för hela ekonomin i Sverige 2020. På längre sikt, det vill säga 2025 och framåt, bedömer EU-kommissionen att produktivitetstillväxten i hela ekonomin uppgår till 1,5 procent. Detta kan jämföras med

Diagram 105 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

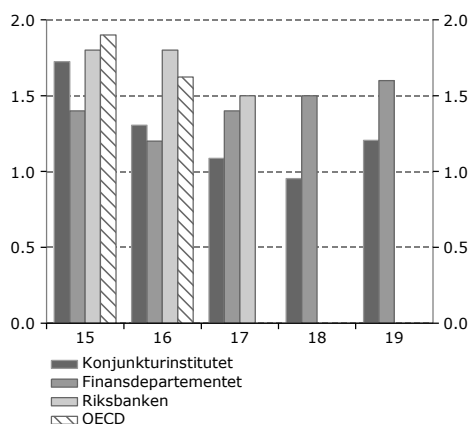
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³⁷ Se fördjupningen "Historiskt låga realräntor det kommande decenniet", Konjunkturinstitutet (2014b).

¹³⁸ Se European Commission (2015).

Diagram 106 Prognosjämförelse produktivitetstillväxt i hela ekonomin

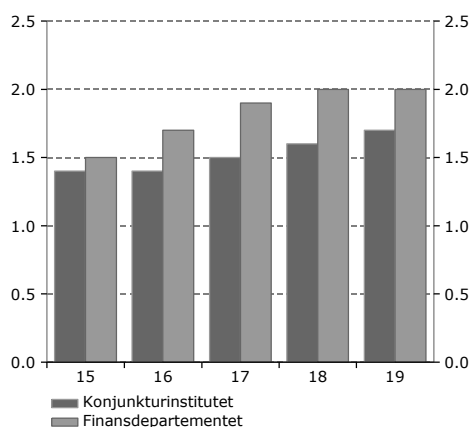
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: Finansdepartementet (prop. 2015/16:1), OECD (Economic Outlook nr 97, juni), Riksbanken (september) och Konjunkturinstitutet.

Diagram 107 Prognosjämförelse potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet

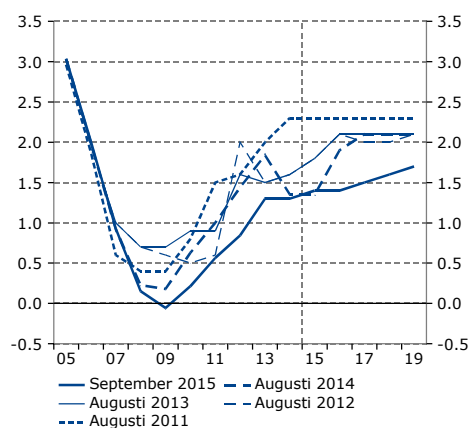
Procentuell förändring

Källor: Finansdepartementet (prop. 2015/16:1) och Konjunkturinstitutet.

Diagram 108 Potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Konjunkturinstitutets uppskattning för produktiviteten i hela ekonomin på 1,6 procent per år på lång sikt.

Finansdepartementet prognostiserar en lägre produktivitetstillväxt än Konjunkturinstitutet 2015 och ungefär samma utveckling 2016 (se diagram 106). År 2017 till 2019 är Finansdepartementets bedömning mer optimistisk än Konjunkturinstitutets. Riksbanken har en mer optimistisk syn än både Finansdepartementet och Konjunkturinstitutet på utvecklingen 2015 till 2017 och även OECD tror på en högre tillväxttakt än Konjunkturinstitutet 2015 och 2016.

Vidare visar en jämförelse av Konjunkturinstitutets och Finansdepartementets prognoser för potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet att Finansdepartementet prognostiserar en högre tillväxt för perioden 2015 till 2019 (se diagram 107).

Slutsatsen av prognosjämförelsen är att bedömningarna av produktivitetstillväxten framöver varierar en del. Konjunkturinstitutet har dock en något mer pessimistisk syn på utvecklingen 2016–2019 för både faktisk och potentiell produktivitet än de andra bedömarna.

STOR OSÄKERHET OM PRODUKTIVITETSUTVECKLINGEN FRAMÖVER MEN RISKBILDEN BALANSERAD

Antagandet om hur produktivitetstillväxten kommer att utvecklas framöver är behäftat med stor osäkerhet. För att illustrera osäkerheten visas Konjunkturinstitutets nuvarande prognos på potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet samt prognosen från Konjunkturläget augusti de senaste fyra åren (se diagram 108). Prognosen för potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet har upprepade gånger reviderats ner relativt mycket eftersom utfallen för den faktiska produktivitetstillväxten har varit svagare än väntat. Det har medfört att Konjunkturinstitutet även har reviderat synen på den potentiella produktivitetstillväxten. Exempelvis var bedömningen i Konjunkturinstitutet (2011) att tillväxten på lång sikt skulle återgå till omkring 2,3 procent medan Konjunkturinstitutets nuvarande prognos är att produktivitetstillväxten 2019 endast uppgår till 1,7 procent och först 2023 uppgår till 2,1 procent.

Konjunkturinstitutets bedömning är dock att riskbilden för den potentiella produktivitetstillväxten i näringslivet framöver är balanserad, det vill säga att det är lika sannolikt att den strukturella produktivitetstillväxten blir lägre som att den blir högre.

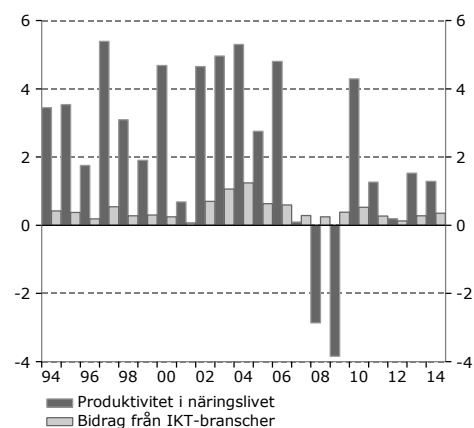
Under perioden 2015–2019 väntas kapitalförändringen i genomsnitt bidra till produktivitetstillväxten i näringslivet med

0,5 procentenheter per år.¹³⁹ TFP-tillväxten 2015–2019 ökar gradvis men förblir lägre än före finanskrisen, bland annat som följd av att den teknologiska utvecklingen bedöms gå långsammare än tidigare. Under perioden 2015–2019 väntas TFP i genomsnitt bidra med drygt 1 procentenhet per år till produktivitetstillväxten.

TFP-tillväxten beror i hög på den teknologiska utvecklingen i Sverige och i omvärlden. Det har framförts argument att den pågående digitaliseringen och de teknologiska innovationerna fortfarande är stora och att det historiskt sett har tagit ett antal år innan ekonomiska vinster av sådana innovationer materialiseras.¹⁴⁰ Det är också svårt att fånga upp produktivitetsvinster av digitaliseringen i statistiken.¹⁴¹ Det skulle tala för en högre produktivitetstillväxt. Mot detta talar annan forskning som argumenterar för att produktivitetstillväxten under perioden 1995–2005 var exceptionellt stark till följd av IKT-utvecklingen och att den svagare produktivitetstillväxten efter finanskrisen är en bättre indikation på produktivitetens utveckling framöver.¹⁴² I Sverige stod IKT-branschen för en stor del av den höga produktivitetstillväxten under början av 2000-talet (se diagram 109). Konjunkturinstitutet bedömer att bidraget från IKT-branschen till produktivitetstillväxten inte kommer att bli lika högt som tidigare. Svag TFP-utveckling stöds också av att FoU-investeringarna utvecklats svagt sedan 2000, vilket kan ha kvardröjande negativa effekter för TFP-utvecklingen (se diagram 103).

Diagram 109 Produktivitet i näringslivet och bidrag från IKT-branscher

Procentuell förändring respektive procentenheter

Anm. IKT-branscherna avser J61–J63 samt C26 enligt SNI2007.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³⁹ I beräkningen av kapitalfördjupningen tas inte hänsyn till vilken typ av kapital som ökar.

¹⁴⁰ Se Yellen (2015).

¹⁴¹ Se Breman och Felländer (2014).

¹⁴² Se Yellen (2015).

Referenser

- Barnett A, S. Batten, A. Chui, J. Franklin och M. Sebastià-Barriel (2014), ”The UK productivity puzzle”, *Bank of England Quarterly Bulletin*, 2014 Q2, 54, nr. 2.
- Breman, A. och A. Felländer (2014), ”Diginomics – nya ekonomiska drivkrafter”, *Ekonomisk Debatt*, 42, nr 6, sid. 28–38.
- European Commission (2015), ”The 2015 Ageing Report”, *European Economy*, 3/2015.
- Hagén, H.-O. (2012), ”Multifactor productivity growth in Sweden 1993–2010”, i *Yearbook on Productivity 2012*, Statistiska centralbyrån.
- IMF (2015), ”Where are we headed? Perspectives on potential output”, kapitel 3 i *World Economic Outlook*, april 2015.
- Konjunkturinstitutet (2011), *Konjunkturläget*, augusti 2011.
- Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Konjunkturläget*, december 2013.
- Konjunkturinstitutet (2014a), *Lönebildningsrapporten*, 2014.
- Konjunkturinstitutet (2014b), *Konjunkturläget*, december 2014.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Konjunkturläget*, augusti 2015.
- OECD (2014), ”Growth prospects and fiscal requirements over the long term”, kapitel 4 i *OECD Economic Outlook*, 2014/1.
- SOU 2008:14, ”Timmar, kapital och teknologi – vad betyder mest? en analys av produktivitetsutvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring”, bilaga 6 till Långtidsutredningen 2008.
- The Conference Board (2015), The Conference Board Total Economy Database, May 2015, <http://www.conference-board.org/data/economydatabase/>.
- Yellen (2015), ”The outlook for the economy”, tal på Providence chamber of commerce, 22 maj 2015, <http://www.federalreserve.gov>.
- Regeringen (2015a), 2015 års ekonomiska vårproposition (prop. 2014/15:100).
- Regeringen (2015b), Budgetpropositionen för 2016 (prop. 2015/16:1).

FÖRDJUPNING

Lönsamheten i det svenska näringslivet

Denna fördjupning beskriver lönsamhetsläget i det svenska näringslivet, med särskilt fokus på tillverkningsindustrin. Om lönsamheten är låg kan det innebära att företagen avstår från investeringar. De uteblivna investeringarna i sin tur leder till högre arbetslöshet och lägre inkomster framöver. Eftersom arbetskostnadsutvecklingen är central för lönsamheten tar arbetsmarknadens parter i allmänhet hänsyn till lönsamhetsläget i avtalsförhandlingarna.

Inledningsvis analyseras flera olika lönsamhetsmått som enligt Konjunkturinstitutets bedömning är relevanta för arbetsmarknadens parter. Därefter följer en beskrivning av lönsamhetens utveckling och möjliga förklaringar till denna. Fördjupningen avslutas med en bedömning av lönsamhetsläget 2015. Slutsatsen är att det inte föreligger någon betydande obalans beträffande lönsamheten i näringslivet.

VARFÖR ÄR LÖNSAMHETEN VIKTIG?

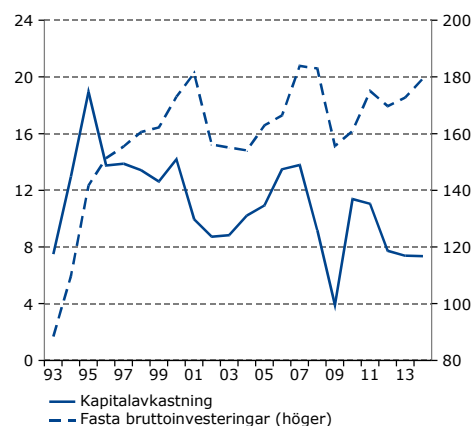
Den förväntade lönsamheten är avgörande för företagens produktions- och investeringsbeslut. Ur samhällsekonomisk synvinkel är det önskvärt med en lönsamhetsnivå som motiverar företagen till att investera och skapa sysselsättning. Höga löneökningar som leder till minskad lönsamhet kan leda till minskade investeringar och därmed högre arbetslöshet.¹⁴³ En hög förväntad lönsamhet hos företagen stimulerar till investeringar som på sikt ger ökad välfärd för både arbetstagare och arbetsgivare. Men en hög lönsamhet kan också vara en indikation på bristande konkurrens och kan leda till en ojämn inkomstfördelning. Att identifiera det kausala sambandet mellan lönsamhet och investeringar är svårt, eftersom både lönsamheten och investeringar samvarierar med konjunkturen (se diagram 110).

Kopplingen mellan löneutveckling, lönsamhet och investeringar är starkare inom tillverkningsindustrin än i många andra branscher. Jämfört med tjänsteföretagen är företagen inom tillverkningsindustrin överlag mer utsatta för internationell konkurrens, och har inte alltid möjlighet att föra vidare kostnadsökningar till kunderna. Lönsamheten i tillverkningsindustrin påver-

¹⁴³ Det är de totala arbetskostnadernas utveckling som avgör lönsamheten, inte bara lönekostnaden, utan även kollektiva avgifter och lagstadgade arbetsgivaravgifter. Det förenklade begreppet löneökningar används i vissa delar i denna rapport för läsbarhetens skull.

Diagram 110 Lönsamhet och investeringar i industrin

Procent respektive miljarder kronor, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Varför nationalräkenskaperna (NR) ger en bättre bild av lönsamheten än företagsekonomiska lönsamhetsmått

1. Enbart realkapital ingår i kapitalstocken i NR, alltså inte finansiella tillgångar. Endast tillgångar vars anskaffning utgör en verklig investering är relevanta att inkludera i analysen.

2. Värdeökningar på grund av inflation i exempelvis lagertillgångar räknas inte med i förädlingsvärdet i NR. En hög inflation kan ge en missvisande bild av hög lönsamhet i företagets bokföring eftersom produkterna kan säljas till ett högre pris än de anskaffades för.

3. Kapitalförslitningskostnaderna är i NR avsedda att spegla den verkliga kostnaden, medan de i bokföringen bestäms av avskrivningsregler i lagstiftningen.

Ingående begrepp i Konjunkturinstitutets beräkning av justerad kapitalavkastning

Alla värden avser näringslivet exklusive små- och fritidshus, före bolagsskatt.

Förädlingsvärde till faktorpris (kronor) = Förädlingsvärde till baspris minus ej löneberoende övriga produktionsskatter plus övriga produktionssubventioner. Ordet faktorpris används för att visa att måttet speglar en värdering av produktionen som summan av ersättningen till produktionsfaktorerna arbete och kapital.

Arbetskostnad för anställda (kronor) = löner, kollektiva avgifter och övriga löneberoende skatter.

Imputerade arbetskostnader för egenföretagare (kronor) = Arbetade timmar för egenföretagare · arbetskostnad per timme för anställda.

Driftsöverskott brutto (kronor) = Förädlingsvärde till faktorpris – arbetskostnad för anställda och imputerad arbetskostnad för företagare.

Driftsöverskott netto (kronor) = Driftsöverskott brutto – kapitalförslitning.

Kapitalavkastning (%) = $100 \cdot \text{driftsöverskott netto} / \text{kapitalstock, löpande priser, årets ingående värde}$.

Alla beräkningar baseras på data från nationalräkenskaperna, se www.konj.se.

kas inte lika mycket som mineralutvinningsindustrin av tvära kast i världsmarknadspriserna på deras produkter.

Lönsamhetsmått som är relevanta för investeringsbesluten

KAPITALAVKASTNINGEN ÄR ATT FÖREDRA UR ETT TEORETISKT PERSPEKTIV

Kapitalavkastningen är ett relevant mått på lönsamhet när företagen fattar beslut om investeringar. Kapitalavkastningen kan mätas som driftsöverskottet efter avdrag för kapitalförslitningskostnader dividerat med realkapitalstocken i löpande priser.¹⁴⁴

Det är lönsamheten i företagets svenska verksamhet som är av betydelse för investeringarna i Sverige, snarare än lönsamheten hos svenska företag inklusive verksamheten utomlands. Om lönsamheten är bättre i utlandet än i Sverige kommer företagen, allt annat lika, att välja att investera utomlands i stället för i Sverige.

Olika datakällor kan användas för att beräkna och analysera lönsamheten. Nationalräkenskaperna källa av flera skäl. Produktionsenheter är begränsade till Sverige och det finns sammanhängande uppgifter om både produktion, arbetskostnader och realkapitalstock. Den enligt nationalräkenskaperna beräknade kapitalavkastningen skiljer sig på flera viktiga punkter från den bokföringsmässiga avkastningen som företagen redovisar (se den övre förklaringsrutan i marginalen).

Men det finns också ett antal problem med att använda nationalräkenskaperna som underlag för beräkningarna. Branschen benämnd små- och fritidshus ingår i nationalräkenskapernas definition av näringslivet. Branschen bör exkluderas från beräkningen av lönsamheten i näringslivet eftersom den inte påverkar företagets investeringsbeslut.¹⁴⁵ Dessutom bör en justering göras för den del av arbetskraften som utgörs av egenföretagare, eftersom ersättningen för deras arbetsinsats inte syns i form av arbetskostnader i statistiken. Konjunkturinstitutet beräknar därför en justerad kapitalavkastning exklusive små- och fritidshus, (se den nedre förklaringsrutan i marginalen på föregående sida). Alla beräkningar är gjorda före avdrag för bolagsskatt.

¹⁴⁴ Både kapitalavkastning och vinstandelar kan beräknas före och efter avdrag för kapitalförslitningskostnader (brutto och netto). Nettoavkastningen eller nettovinstandelen är mer rättvisande lönsamhetsbegrepp, men har nackdelen att kapitalförslitningskostnaden är svår att beräkna.

¹⁴⁵ Den påverkar snarare hushållens investeringsbeslut, eftersom det nästan uteslutande är hushåll, och inte företag, som utnyttjar fastigheterna.

I beräkningen används nationalräkenskapernas uppgifter om antalet arbetade timmar för företagare respektive anställda.¹⁴⁶ Eftersom det inte finns någon uppenbar anledning till att egenföretagare skulle ha en högre eller lägre ersättning för sitt arbete jämfört med anställda så antas egenföretagarna ha samma timarbetskostnad som de anställda. Andelen egenföretagare är avsevärt mindre i industrin än i andra branscher. Det innebär att de ojusterade vinstandelarna är i stort sett rättvisande för industrin. För enkelhetens skull görs därför ingen justering för egenföretagare i lönsamhetsberäkningarna för industrin.

Data över kapitalstockens värde är osäkra, och de publiceras med viss eftersläpning och saknas före 1993. Därför är det lämpligt att komplettera kapitalavkastningen med andra lönsamhetsmått, i synnerhet vid en analys av enskilda branschers utveckling över tid. Vinstandelen är ett lämpligt alternativt mått eftersom data över kapitalstockar inte behövs i beräkningen. Vinstandelen ger dessutom en bild av hur produktionsvärdet fördelas mellan anställda och kapitalägare.

KAPITALAVAKASTNINGEN KAN STÄLLAS I RELATION TILL AVKASTNINGSKRAVET

Det finns flera sätt att värdera nivån på lönsamheten. Om utgångspunkten är frågan om lönsamhetsnivån är tillräckligt hög för att motivera företagen till att investera, bör kapitalavkastningen ställas i relation till avkastningskravet. Om den förväntade kapitalavkastningen för en nyinvestering i Sverige är lägre än för motsvarande investering i ett annat land, med hänsyn tagen till risken, kommer företagen att investera i utlandet i stället för i Sverige. Eftersom villkoret gäller för alla öppna ekonomier kan man tala om ett internationellt avkastningskrav. Det internationella avkastningskravet går inte att observera direkt med tillgänglig statistik, men vissa företag kommunicerar målsättningar för avkastningen, som rimligvis ingår i investeringskalkylerna.

Utifrån ekonomisk teori ska avkastningen på en real investering ge samma avkastning som den riskfria räntan plus en riskpremie.¹⁴⁷ I beräkningen av kapitalavkastningen måste hänsyn tas till trendmässiga skillnader i prisutvecklingen för kapitalet och de produkter kapitalet genererar jämfört med den allmänna prisutvecklingen (se förklaringsrutan i marginalen ovan).¹⁴⁸ Eftersom

Avkastning och inflation

Avkastningen på reall kapital skiljer sig från avkastningen på exempelvis banktillgodohavanden eller utlåning, vars reala värde urholkas av inflation. Anledningen är att priset på kapitalet både kan stiga och sjunka över tid. Om priserna på kapitalet trendmässigt utvecklas olika jämfört med övriga priser i ekonomin bör hänsyn tas till det i beräkningen av avkastningskravet. I de fall det inte finns några trendmässiga skillnader mellan prisutvecklingen på kapitalet och den allmänna prisutvecklingen så ger reala tillgångar ett inflations-skydd. Då är det lämpligt att jämföra nettokapitalavkastningen med den reala räntan i stället för den nominella räntan.

¹⁴⁶ Uppgifter om antalet arbetade timmar fördelat på anställda och egenföretagare i Sverige finns tillgängliga hos Eurostat.

¹⁴⁷ Den riskfria räntan kan approximeras med räntan på statsobligationer utgivna av länder med god betalningsförmåga.

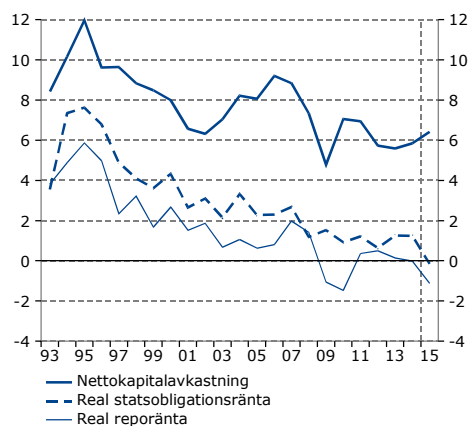
¹⁴⁸ Se även Hill (1979) för en utförlig redogörelse för inflationens betydelse för lönsamhetsberäkningar.

räntorna har fallit världen över, är det rimligt att avkastningskraven också har gjort det, givet att riskpremien inte har ökat i motsvarande utsträckning.

En annan informationskälla är företagens egna bedömningar av lönsamhetsläget i Konjunkturbarometern. Det finns dessutom mer indirekta sätt att värdera lönsamhetsläget. Om lönsamheten är låg borde exempelvis investeringsnivån och investeringsplanerna också vara låga. Företagen borde också uppleva en besvärlig konkurrenssituation vid en låg lönsamhetsnivå. Eftersom alla statistikällor har olika svagheter kan olika källor ge en bättre sammantagen bild av utvecklingen än vad en enskild datakälla kan göra. En redovisning av vad de olika indikatorerna säger om lönsamhetsläget 2015 följer nedan.

Diagram 111 Justerad kapitalavkastning och realränta

Procent, nettodriftsöverskott som andel av realkapitalstocken samt 10-årig statsobligation respektive reporäntan minus samtida KPIF-inflation

Källor: SCB, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 112 Justerad vinstandel i näringslivet

Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Lönsamhetens utveckling i Sverige

KAPITALAVKASTNINGEN I NÄRINGSLIVET HAR SJUNKIT

Den justerade avkastningen på realkapital för näringslivet exklusive små- och fritidshus redovisas i diagram 111. Avkastningen var hög efter devalveringen i samband med 1990-talskrisen, och under högkonjunkturen 2006–2007. Sedan 2012 har avkastningen varit ganska oförändrad kring ungefär 6 procent. Samtidigt har den riskfria realräntan sjunkit kraftigt och är nu negativ. Avkastningskravet utgörs av summan av den riskfria räntan och en riskpremie. Det är därför naturligt att kapitalavkastningen fallit tillbaka givet utvecklingen av den riskfria räntan. Att räntorna sjunkit innebär att företagens finansieringskostnader blivit lägre. För en oförändrad belåningsgrad och en given kapitalavkastning i bolagen så innebär detta att avkastningen på det egna kapitalet ökar.

INGEN TYDLIG TREND I VINSTANDELEN

Vinstandelen i näringslivet exklusive små- och fritidshus har sjunkit sedan 1990-talet (se diagram 112). Vinstandelen är högre 2015 än den var i början av 1980-talet. Att vinstandelen sjunkit sedan början av 1990-talet är naturligt eftersom realräntorna och därmed avkastningskraven under 90-talskrisen var mycket höga och devalveringen av kronan under hösten 1992 gav stora vinstökningar för exportföretagen. År 1993 och åren direkt efter är därför ingen lämplig jämförelsepunkt för att utvärdera lönsamhetens utveckling. Även början av 1980-talet är en dålig jämförelsetidpunkt eftersom det var en period med exceptionellt låg lönsamhet.

LÄGRE KAPITALAVKASTNING I INDUSTRI

Kapitalavkastningen i tillverkningsindustrin har sjunkit sedan mitten av 1990-talet (se diagram 113). För vinstandelen i tillverkningsindustrin syns däremot ingen tydlig trend sedan 1990-talet, och jämfört med 1980-talet har lönsamheten mätt med bruttovinstandelen förbättrats påtagligt (se diagram 114 och rutan i marginalen om hur uppgifter för år 2015 beräknats). Att kapitalavkastningen sjunkit men vinstandelen legat still sedan 1995 beror på att svensk industri blivit mer kapitalintensiv. För hela industrin, det vill säga tillverkningsindustrin och mineralutvinningsindustrin, har utvecklingen varit likartad. En större andel kapital i produktionen som har fått en lägre avkastning har inneburit att vinstandelen bara förändrats marginellt (se diagram 115 och diagram 114).

Det finns inget tydligt mönster i vinstandelens utveckling i olika branscher inom tillverkningsindustrin. Som tabell 12 visar har vinstandelarna utvecklats tämligen olika. Vinstandelen inom vissa branscher har ökat jämfört med perioden 1993–2006, såsom övriga maskiner och elektronik, medan vinstandelen har minskat för motorfordon, stål och metallvaror och skogsindustrin.

Tabell 12 Vinstandelar i tillverkningsindustrin

Genomsnitt och förändring av bruttovinstandel i procent

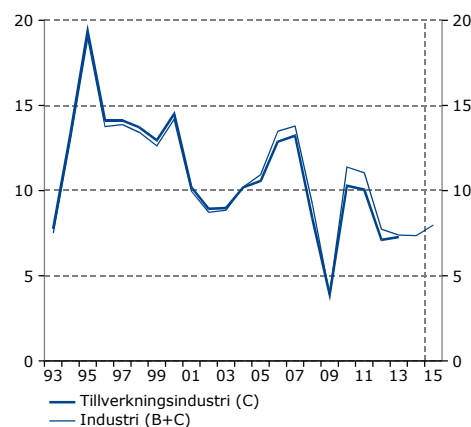
Bransch enligt SNI 2007	1993–2006	2007–2013	Förändring
Totalt, 10–33	43,7	44,2	0,5
Livsmedel, tobak, 10–12	35,8	36,7	0,9
Textil och läder, 13–15	25,4	25,2	-0,2
Skogsindustri med mera, 16–18	42,1	33,9	-8,2
Kemi med mera, 19–21	68,4	72,4	4,0
Gummi, plast med mera, 22–23	27,2	30,2	3,0
Stål och metallvaror, 24–25	35,6	30,3	-5,3
Elektronik med mera, 26	55,9	63,9	8,0
Elapparatur, 27	35,3	31,3	-3,9
Övriga maskiner, 28	34,7	37,9	3,3
Motorfordon, 29	41,0	32,1	-8,9
Andra transportmedel, 30	46,7	50,0	3,2
Möbler med mera, 31–33	31,9	29,9	-2,0

Anm. Här redovisas av datatillgänglighetsskäl endast data till och med 2013.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 113 Nettokapitalavkastning i industrin

Nettodriftsöverskott som procentandel av realkapitalstocken

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

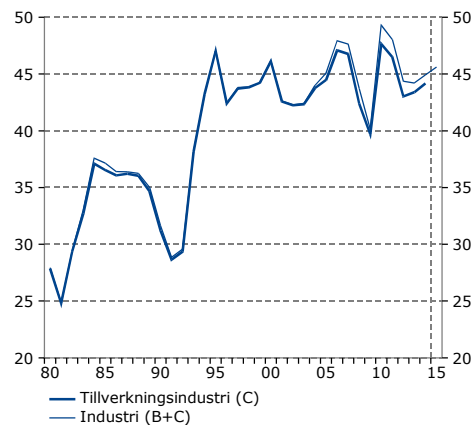
Utfallsdata och prognoser

Definitiva nationalräkenskaper finns för åren 1993 till 2013. Data för år 2014 är baserade på preliminära kvartalsutfall och en framskrivning av vissa skatter och subventioner för vilka utfall saknas. Alla uppgifter för år 2015 är baserade på prognoser för andra halvåret och preliminära kvartalsutfall för första halvåret. Prognoser för tillverkningsindustrin saknas för år 2015 eftersom Konjunkturinstitutet enbart gör prognoser för industrin totalt inklusive mineralutvinning.

För perioden 1980–1992 har SCB beräknat utfall för flertalet variabler i nationalräkenskaperna, dock inte kapitalstockar och kapitalförslitning. Uppgifterna före år 1993 är behäftade med större osäkerhet.

Diagram 114 Bruttovinstandel i industrin

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 115 Kapitalandel i industrin

Kapitalstocken som andel av förädlingsvärdet till baspris, löpande priser, procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Förklaringar till lönsamhetsutvecklingen i Sverige sedan 1990-talet

Det finns flera tänkbara förklaringar till den sjunkande kapitalavkastningen och vinstandelen i Sverige sedan mitten av 1990-talet. Företagens lönsamhet beror i hög grad på konkurrensintensiteten.¹⁴⁹ Det finns mycket som talar för att konkurrensen mellan företag har ökat under de senaste 20 åren. Anledningen är den ökade utrikeshandeln och internet, som gjort det enklare för kunder att göra prisjämförelser.

Konkurrenssituationen påverkas också av patentskydd och innovationer som ger enskilda företag konkurrensfördelar, som utvecklingen i Finland tydligt visar (se nedan). Men att detta haft lika stor betydelse för vinstandelens utveckling för svensk industri de senaste åren är osannolikt eftersom vinstandelen i branscher där innovationsgraden varit hög, exempelvis elektronikbranschen och läkemedelsbranschen, har förändrats ganska lite i Sverige (se tabell 12). En annan förklaring till nedgången sedan 1990-talet är förändringar i näringslivets sammansättning.

SAMMANSÄTTNINGSEFFEKTER PÅVERKAR VINSTANDELENS UTVECKLING

Om branscher med en hög vinstandel växer på bekostnad av branscher med en lägre vinstandel så kan vinstandelen i näringslivet som helhet förändras utan att utvecklingen inom varje enskild bransch gjort det. Sett till hela näringslivet exklusive små- och fritidshus så kan hela den minskade vinstandelen från 1993 till 2000 förklaras av sammansättningsförändringar, det vill säga att branscher med låg vinstandel, exempelvis vård och utbildning, vuxit snabbare än branscher med en högre vinstandel, som exempelvis skogsbruksbranschen (se tabell 13).¹⁵⁰ Inom branscherna förbättrades lönsamheten överlag. Även för den senare perioden, från 2000 till 2013 beror den lägre lönsamheten i viss utsträckning på sammansättningsförändringar, men lönsamheten sjönk i genomsnitt inom branscherna.

¹⁴⁹ Se Erixon (1987).

¹⁵⁰ Beräkningen följer ekvation 1 på sidan 118 i OECD (2012).

Tabell 13 Branschsammanställningseffekter på vinstandelens utveckling

Förändring i procentenheter under hela perioden

	Total förändring	Varav inom-branscher	Varav sammansättnings-effekt
1993–2000	-2,3	0,7	-3,1
2000–2013	-2,7	-1,9	-0,8

Anm. 12 branscher ingår i beräkningen, som summerar till näringslivet exklusive små- och fritidshus totalt. I denna beräkning har vinstandelen inte justerats för egenföretagares inkomster.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

BLANDAD LÖNSAMHETSUTVECKLING I VÅRA GRANNLÄNDER

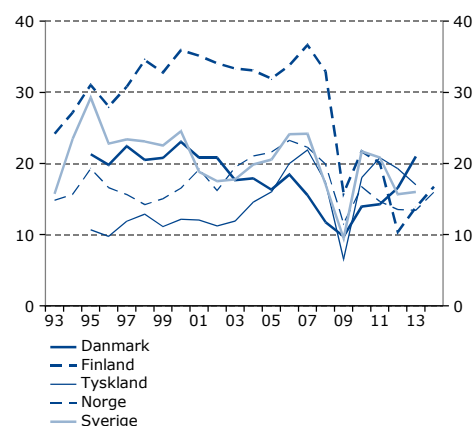
Vid en jämförelse med några grannländer framkommer att utvecklingen har varit tämligen olikartad. I diagram 116 visas nettovinstandelar för tillverkningsindustrin enligt nationalräkenskaperna insamlade via Eurostat.¹⁵¹

Vinstandelen i Finland hölls länge uppe av telekombolaget Nokia, men vinstandelen föll kraftigt då Nokias lönsamhet försämrades.¹⁵² Tyskland har haft en motsatt utveckling med en uppgång i vinstandelen efter att ha haft en låg vinstandel under 1990-talet och början av 2000-talet. Även vinstandelen i Danmarks tillverkningsindustri har stigit på senare år efter flera år med en nedåtgående trend under 2000-talet. I Norge har vinstandelen sedan millennieskiftet liknat Sveriges, även om svängningarna mellan enskilda år varit lite mer dämpad.¹⁵³

Om Sverige hade haft en påtagligt sämre utveckling av vinstandelen jämfört med våra grannländer skulle det vara skäl till oro, eftersom det skulle kunna indikera att det är mer attraktivt för företagen att förlägga en större del av produktionen utanför Sverige. En sådan oro tycks vara obefogad, eftersom utvecklingen i Sverige inte avviker på något avgörande sätt.

Diagram 116 Nettovinstandelar i tillverkningsindustrin

Nettoöverskott i procent av förädlingsvärdet till baspris

Källa: Eurostat.

¹⁵¹ Nettovinstandelar används eftersom de ger en bättre indikation på lönsamheten jämfört med bruttovinstandelar. Definitionen skiljer sig något i denna jämförelse jämfört med övriga delar i denna fördjupning, men är likvärdig mellan länder. Antalet länder har begränsats till våra grannländer dels på grund av datatillgänglighet, dels eftersom våra grannländer är naturliga alternativa platser för företagens investeringar.

¹⁵² Nokias rörelseresultat (operating profit) blev knappt 8 miljarder euro 2007, och drygt en halv miljard euro 2013 enligt bolagets årsredovisningar. Driftsöverskottet (netto) i Finland var för hela tillverkningsindustrin totalt 12,7 miljarder euro 2007 och 3,5 miljarder euro 2013.

¹⁵³ Eftersom data enbart är för tillverkningsindustrin (SNI-kod C) så ingår inte vinster inom oljeutvinning, som räknas som mineralutvinning (SNI-kod B). Raffineringsverksamhet ingår dock.

Bedömning av lönsamhetsläget 2015

En lägre kapitalavkastning i Sverige är inget hinder för fortsatta investeringar om företagen har sänkt sina avkastningskrav. Med ett lägre avkastningskrav kommer företagen att genomföra investeringar som tidigare bedömdes vara olönsamma. En kort genomgång av några större företags kommunicerade avkastningsmål visar att avkastningskraven sänkts något (se tabell 14).

Tabell 14 Avkastningsmål på sysselsatt kapital

För några stora företag med verksamhet i Sverige, procent

Företag	Mål nu	Tidigare mål
ABB	"mid-teens"	>20
Alfa-Laval	20	25
Sandvik	25	25
Skanska	10–15	15–18
SKF	20	24
Vattenfall	9	11

Anm. Tidpunkten för kommunikationen av de tidigare målen varierar från 2007 till 2010, och den exakta formuleringen varierar mellan bolagen. Enbart bolag som kommunicerat mål för avkastningen på totalt/sysselsatt kapital ingår i tabellen. Flertalet bolag som har avkastningsmål på eget kapital, eller andra mål som rörelsemarginal, tillväxt, har inte inkluderats. Ericsson, Volvo, eller SAAB, Peab, PostNord och Samhall ingår i denna skara.

Källor: Företagens webbplatser, årsredovisningar och presentationsmaterial.

Ett annat sätt att utvärdera avkastningskravet över tiden är att utgå från ekonomisk teori som säger att avkastningskravet för riskfyllda investeringar ska vara summan av den riskfria räntan som investeraren kan erhålla plus en riskpremie. Den riskfria räntan kan approximeras med statslåneräntan i länder med god betalningsförmåga. I flertalet länder har räntan sjunkit markant under senare år, däribland Sverige (se diagram 111). Riskpremien som investerarna kräver är inte direkt observerbar, men man kan få en indikation om dess utveckling i enkäter, aktievärderingar i förhållande till de förväntade utdelningarna och priser på optioner och företagsobligationer. Frågan om riskpremiernas utveckling i USA analyseras utförligt i Damodaran (2015) men det dras inte några generella slutsatser om utvecklingen över tid. Olika ansatser ger olika svar på riskpremiens storlek. För en given riskpremie innebär de lägre räntorna lägre avkastningskrav, men osäkerheten i mätningen av riskpremiens utveckling gör det svårt att avgöra frågan.

HUR HAR INVESTERINGAR OCH KAPITALSTOCK UTVECKLATS?

Ett sätt att utvärdera om lönsamheten är och har varit ett hinder för investeringar är att undersöka den faktiska utvecklingen av investeringsvolymen de senaste åren och företagens planer för framtiden. Investeringsvolymen bör relateras till arbetskraftens utveckling, eftersom en ökande arbetskraft kräver en högre kapitalstock för att behålla mängden kapital per arbetare och därmed en hög produktivitetsnivå.¹⁵⁴ Företagens investeringar har i förhållande till det ökade arbetskraftsutbudet haft en svag utveckling sedan 2007 (se diagram 117). Mängden kapital per person i arbetskraften ökar fortfarande, men i en långsammare takt jämfört med den stora uppgången till och med år 2008 (se diagram 118).

Företagens planer inför framtiden säger mer om det förväntade lönsamhetsläget än vad den senaste tidens faktiska investeringar gör. Industriföretagens planer mäts i SCB:s investeringsenkät enligt vilken industriföretagen förväntas öka sina investeringar med ungefär 2 procent 2015. Den låga siffran beror till viss del på lägre investeringsplaner för gruvindustrin. Flertalet branscher inom tillverkningsindustrin planerar för större investeringssökningar 2015.¹⁵⁵ Det talar för att lönsamheten inte är ett hinder för fortsatta investeringar, åtminstone i tillverkningsindustrin.

Ännu en indikation på företagens lönsamhet är konkurrenssituationen, eftersom ett mindre ansträngt konkurrensläge sannolikt medför en bättre lönsamhet. Företagens upplevda konkurrenssituation gentemot utlandet enligt Konjunkturbarometern visas i diagram 119.¹⁵⁶ En förbättring kan noteras sedan 2012, som troligtvis bland annat beror på den försvagade växelkursen. Företagens svar på denna fråga stödjer alltså bilden av att lönsamheten är på en hållbar nivå.

ÄR LÖNSAMHETEN PÅ EN NORMAL NIVÅ 2015?

För att bedöma om lönsamheten är normal behövs en tydlig definition av vad som är normalt. Begreppet normalt syftar ofta på det som är vanligt förekommande med hänsyn taget till rå-

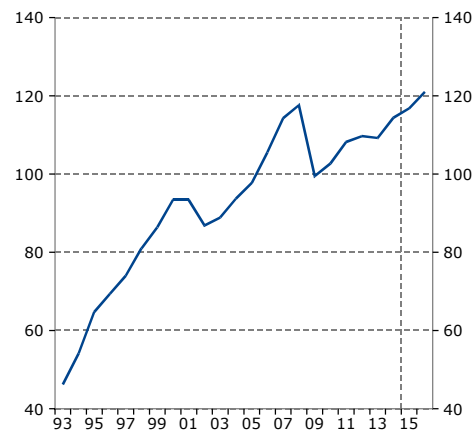
¹⁵⁴ Kapitalbehovet varierar naturligtvis mellan olika branscher. Tekniska eller juridiska konsulter behöver exempelvis inte lika mycket kapital som flygbolag eller pappersproducenter. En förskjutning av efterfrågan mot tjänster med lägre kapitalbehov kan ge en lägre investeringstakt som är oproblematisk i ett välfärds perspektiv.

¹⁵⁵ Se SCB (2015). Siffran 2 procent är SCB:s bedömning av den investeringsvolym företagens investeringsplaner kommer att resultera i, eftersom det finns systematiska skillnader mellan företagens planer och slutliga investeringar.

¹⁵⁶ Frågan till företagen lyder: "Hur har företagets konkurrenssituation förändrats de senaste 3 månaderna".

Diagram 117 Näringslivets investeringar exklusive bostäder i förhållande till arbetskraften

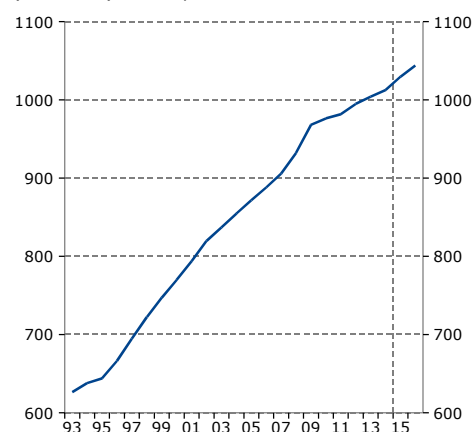
Tusental kronor per person i arbetskraften (15–74 år), fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 118 Kapitalstock i näringslivet exklusive bostäder i förhållande till arbetskraften

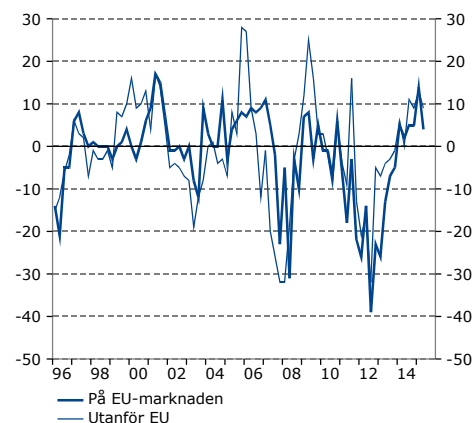
Tusental kronor per person i arbetskraften (15–74 år), fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 119 Företagens konkurrenssituation, tillverkningsindustrin

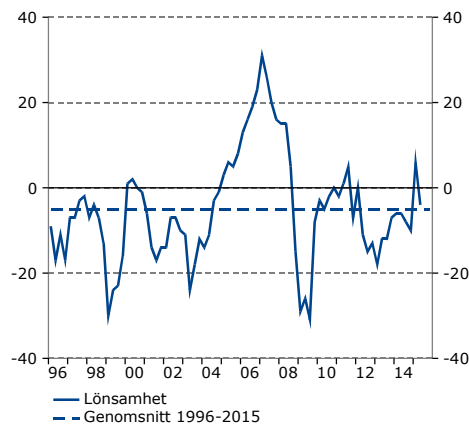
Nettotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 120 Lönsamhet i tillverkningsindustrin

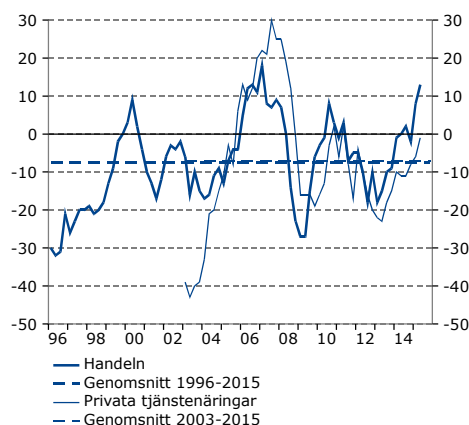
Netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 121 Lönsamheten i handeln och privata tjänstenärings

Netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

dande omständigheter. Eftersom kapitalavkastningen för företag i Sverige har sjunkit påtagligt sedan 1993 skulle man kunna säga att lönsamheten år 2015 är lägre än normalt. Men med hänsyn taget till de låga realräntorna verkar inte lönsamheten mätt som kapitalavkastning på eget kapital vara onormalt låg. Tvärtom så har den riskfria räntan fallit mer än kapitalavkastningen sedan 1990-talet. Tar man ett längre tidsperspektiv, från 1980 och framåt, kan man också konstatera att lönsamheten beräknad som vinstandel är nära den genomsnittliga nivån i näringslivet i stort.

Företagen själva bekräftar den bilden. Enligt Konjunkturbarometern är industriföretagens lönsamhetsbedömning nära det historiska genomsnittet (se diagram 120). Lönsamheten är särskilt god inom handeln (se diagram 121). Det bör dock påpekas att två branscher som enligt bolagsrapporterna haft svag lönsamhetsutveckling det senaste året, mineralutvinning och elproduktion, inte ingår i undersökningen. Den svaga lönsamheten inom gruvindustri och elproduktion i nuläget beror dock inte i någon högre grad på löneutvecklingen, utan på låga priser på världsmarknaden.

SLUTSATS

Sammantaget bedömer Konjunkturinstitutet att det inte finns någon uppenbar obalans beträffande lönsamheten i vare sig industrin eller näringslivet som helhet. Med balans avses här vilken nivå på lönsamheten som är tillräcklig för att motivera företagen till investeringar inom landet. Kapitalavkastningen och vinstandelen har visserligen sjunkit sedan 1990-talet, men realräntan har sjunkit ännu mer, och avkastningskraven verkar ha sänkts hos åtminstone en del bolag. Att vinstandelen sjunkit sedan 1990-talet beror till viss del på sammansättningsförändringar mellan branscher, och på att åren kring 1995 var en exceptionell period med höga realräntor. Utvecklingen sedan 1980 visar att vinstandelen är på en historiskt ganska genomsnittlig nivå. För tillverkningsindustrin har vinstandelen ökat sedan 1980.

Slutsatsen att lönsamheten är balanserad stöds också av företagens egna bedömningar om lönsamheten och om konkurrens-situationen gentemot utlandet, som är ganska positiva.

Referenser

- Damodaran, A. (2015), "Equity risk premiums (ERP): Determinants, estimation and implications – The 2015 Edition", manuskript, ssrn.com.
- Erixon, L. (1987), *Profitability in Swedish manufacturing: trends and explanations*, avhandling, SOFI, Stockholms universitet.
- Hill, T. P. (1979), *Profits and rates of return*, OECD.
- OECD (2012), "Labour losing to capital: What explains the declining labour share", kapitel 3 i *OECD Employment Outlook*, 2012.
- SCB (2015), "Investeringsenkäten, maj 2015", statistiknyhet, 22 maj 2015.

FÖRDJUPNING

Lönebildningen för lärare

Lärarna har gått från en centraliserad till en individualiserad lönesättningsprocess de senaste 20 åren. Under denna period har förskollärares löner ökat mer än genomsnittet på arbetsmarknaden medan grundskol- och gymnasielärares löner har ökat långsammare. Lönespridningen bland lärarna har inte ökat totalt sett under perioden 1996–2013, även om spridningen har ökat bland förskol- och grundskollärare på senare år. Löneskillnaderna mellan manliga och kvinnliga lärare har minskat över tid. Kvinnor är fortfarande klart överrepresenterade inom förskolan, där löneläget är lägre. Justerat för olikheter i bakomliggande faktorer finns dock inga löneskillnader för lärare anställda i kommunal sektor.

LÄRARNAS LÖNEBILDNING HAR FÖRÄNDRATS ÖVER ÅREN

Sedan början av 1990-talet har den svenska skolan genomgått stora förändringar. Först decentraliserades skolan 1991 när huvudmannaskapet gick från staten till kommunerna. Kommunaliseringen följdes åt av konkurrensutsättning genom friskolereformen 1992, som kraftigt förbättrade möjligheterna för andra än kommuner att driva skolor. Samtidigt infördes det fria skolvälet, som gav eleverna rätt att välja skola. På senare år har professionsaspekten stärkts genom hårdare krav på legitimation.¹⁵⁷ Staten står även bakom reformer som ska göra läraryrket mer attraktivt genom att underlätta lönekarriär. Detta genom Förstelärarreformen och Lärarlönelyftet.¹⁵⁸

Fram till 1996 sattes lönen efter fasta löneskalor i centrala avtal. Lönen ökade främst med erfarenhet. Efter 1996 ersattes det relativt rigida lönesättande systemet med lokal lönebildning utan individuella garantier (individuell lönesättning). I regel har dock det centrala avtalet ett angivet löneutrymme som träder i kraft om de lokala parterna inte kan komma överens.¹⁵⁹ Lokal lönebildning kan ge större möjligheter till lönedifferentiering som i

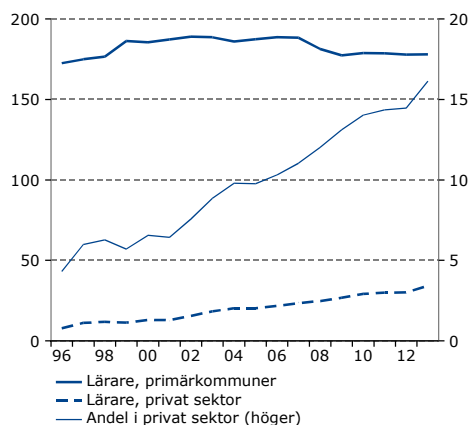
¹⁵⁷ Se 1 kap. 1 §, 2 kap. 13, 16–20 §§, 3 kap. 16 § och 24 kap. 1 § skollagen (2010:800).

¹⁵⁸ Förstelärarreformen innebär att skolor kan ansöka om bidrag till karriärtjänster för lärare. Personer som kan bli förstelärare är legitimerade lärare, har visat en särskilt god förmåga att förbättra elevernas studieresultat och har ett starkt intresse för att utveckla undervisningen. Enligt skolverket var 3 040 personer, eller ca 1,4 procent av lärarna, antagna som förstelärare i oktober 2013, se Skolverket (2014). Lärarlönelyftet införs 2016 och innebär statligt stöd till löneökningar, utöver de centralt avtalade löneökningarna, som ska riktas till särskilt skickliga lärare och ska fördelas så att det premierar skicklighet och utveckling i yrket. Se Regeringskansliet (2015).

¹⁵⁹ Medlingsinstitutet definierar sju avtalskonstruktioner varav denna konstruktion kallas "Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek", se avsnitt 7.2 i Medlingsinstitutet (2015).

Diagram 122 Lärare i primärkommuner respektive privat sektor

Tusental respektive procent

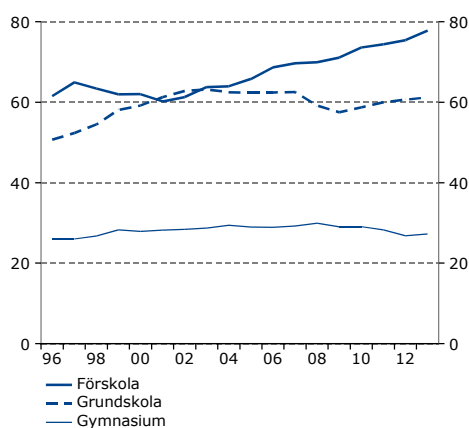

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 123 Antal kvinnliga lärare

Tusental

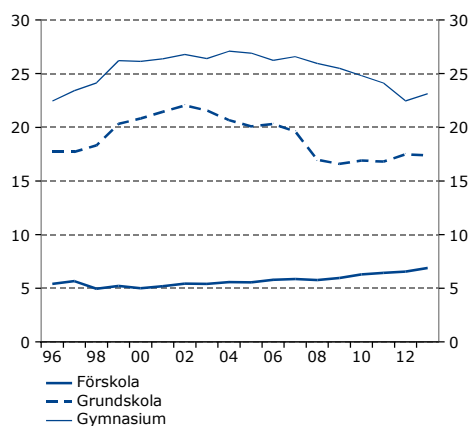

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 124 Antal manliga lärare

Tusental

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

högre grad premierar individuella insatser. I privat sektor är det svårare att beskriva lärarnas avtalsförutsättningar.¹⁶⁰

Denna fördjupning beskriver utvecklingen för lärarnas lönebildning sedan 1990-talets mitt. Med lärare avses här lärare på förskole-, grundskole- och gymnasienivå inom alla sektorer. Syftet är att beskriva hur lönernas nivå och spridning utvecklats. Inledningsvis beskrivs lärarnas sammansättning och hur lönen hänger samman med faktorer som undervisningsnivå, ålder och kön. Därefter studeras hur lärarnas lönenivå utvecklats, med särskilt fokus på en jämförelse med anställda som har motsvarande utbildningsnivå. Avslutningsvis studeras hur lärarnas lönespridning förändrats 1996–2013. Denna fördjupning är ett exempel på hur en övergång till lokal lönebildning påverkar lönestrukturen.

LÄRARNÄR EN HÖGUTBILDAD YRKESKÅR

Under 2013 uppgick antalet anställda lärare (förskol-, grundskol- och gymnasielärare) i primärkommunerna till ca 180 000 personer enligt lönestrukturstatistiken. Därutöver fanns det ca 30 000 anställda lärare i den privata sektorn. Tillsammans utgjorde de därmed ca 5,6 procent av alla anställda i hela ekonomin.¹⁶¹ Andelen lärare i privat sektor har ökat kontinuerligt sedan 1996 (se diagram 122). Kvinnor utgjorde 78 procent av samtliga lärare 2013. Kvinnor utgjorde en kraftig majoritet bland förskollärare och var i klar majoritet bland grundskollärare medan könsfördelningen bland gymnasielärarna var mer jämn (se diagram 123 och diagram 124).

De tre olika lärarkategorierna har alla eftergymnasiala utbildningskrav och det avspeglas också i den uppmätta utbildningsnivån bland lärare. Nio av tio lärare hade eftergymnasial utbildning 2013 medan detta gällde för fyra av tio övriga anställda på arbetsmarknaden (se tabell 17). Statistiken visar inte om lärarna har exakt den utbildning som krävs för att kunna undervisa på respektive skolenivå, det vill säga att en del av dem kan vara så kallat obehöriga.

¹⁶⁰ I privat sektor representeras lärarna i löneförhandlingarna av något av de två stora lärarfacken, men till skillnad mot i offentlig sektor existerar många möjliga arbetsgivarorganisationer som arbetsgivaren (eventuellt) kan ansluta sig till, se Lärarnas riksförbund (2015). På senare år har det funnits avtal i den privata sektorn både med och utan centralt angivna löneökningar. Källa: Annelie Söderberg, förhandlingschef, Lärarnas Riksförbund, maj 2015.

¹⁶¹ Enligt lönestrukturstatistiken.

GYMNASIELÄRARE TJÄNAR MER

Lönefördelningen för lärare skiljer sig åt mellan män och kvinnor (se diagram 125).¹⁶² Som framgår av diagrammet utgjorde kvinnor en stor majoritet av lärarna 2013. Kvinnor har i genomsnitt lägre löner än män. Det beror främst på att förskollärare till mycket stor del är kvinnor. Tabell 15 visar genomsnittslöner för lärare uppdelat på skolform. Lönerna är högre ju äldre eleverna är, det vill säga förskollärare har de lägsta lönerna och gymnasielärare har de högsta.

Tabell 15 Genomsnittslöner för anställda med eftergymnasial utbildning efter yrke

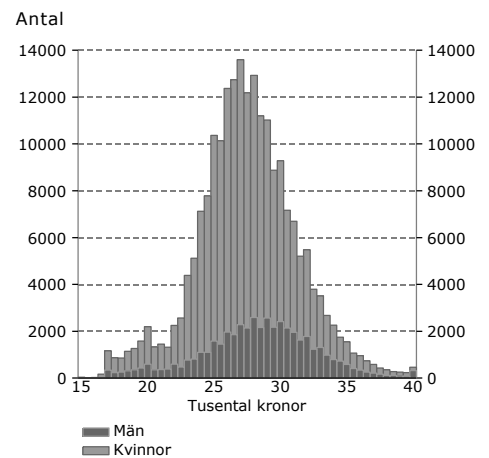
Kronor

År	Kön	Förskol-lärare	Grundskol-lärare	Gymnasie-lärare	Alla exkl. lärare
1996	Båda könen	14 200	17 100	18 300	16 100
	Män	14 200	17 400	18 700	17 500
	Kvinnor	14 200	17 100	18 000	14 600
2013	Båda könen	25 900	27 900	29 900	29 400
	Män	24 900	27 500	30 200	31 500
	Kvinnor	26 000	28 000	29 600	27 200

Anm. Avrundat till närmaste 100-tal. Avser heltidsekvivalent grundlön, det vill säga månadslön utan rörliga tillägg och där deltidsanställdas lön räknats upp till heltid.

Källa: SCB.

Diagram 125 Lönefördelning för lärare 2013

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

JUSTERAT FÖR YRKE HAR KVINNLIGA OCH MANLIGA LÄRARE NUMERA LIKA LÖN

Kvinnliga för- och grundskollärare hade högre löner än sina manliga motsvarigheter 2013 (se tabell 15). Men bland lärare totalt sett hade kvinnor i genomsnitt lägre lön än män, ca 4 procent (se tabell 16). Löneskillnaderna mellan kvinnor och män var större i privat än i offentlig sektor. Kvinnor undervisade i högre utsträckning på förskolenivå, där lönerna är lägre, och när hänsyn tagits till skillnader i utbildning, ålder och yrkesinriktning fanns i stort sett ingen löneskillnad kvar mellan kvinnliga och manliga lärare i offentlig sektor (se tabell 16). Könslönesgapet har därmed minskat markant mellan 1996 och 2013.

En högre grad av individuell lönebildning verkar därmed ha gynnat lönerna för kvinnliga lärare i förhållande till manliga lärare. I företrädesvis primärkommunerna är lönerna jämställda med hänsyn tagen till bakomliggande faktorer. Däremot består

¹⁶² Diagram 125 visar lönenivåer som inte är korrigerade för utbildning, lärarinriktning eller ålder.

den ojämna antalsfördelningen på förskolenivå, där kvinnor utgör den absoluta majoriteten och där lönenivåerna är lägre.

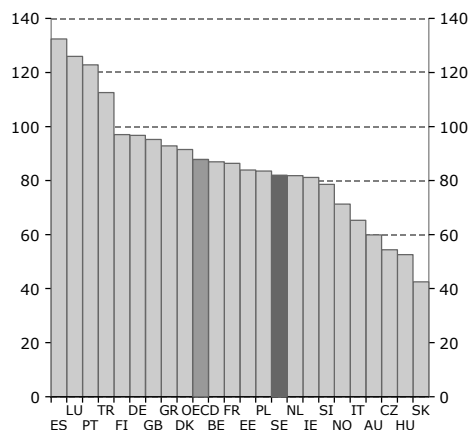
Tabell 16 Löneskillnad mellan kvinnliga och manliga lärare

Procent

	1996	2013
Löneskillnad		
Hela ekonomin	-9,4	-4,0
Primärkommuner	-9,3	-3,5
Privat sektor	-12,3	-6,1
Löneskillnad justerad för samman- sättningseffekter		
Hela ekonomin	-2,2	-0,2
Primärkommuner	-2,0	-0,1
Privat sektor	-5,5	-2,0

Diagram 126 Relativlöner för offentligt anställda mellanstadielärare i OECD-länder, 2012

Lärarlöner i procent av medelvärdet för alla på arbetsmarknaden med eftergymnasial utbildning

Anm. Avser offentligt anställda mellanstadielärare i åldern 25–64 år. BE avser här den flamländska delen av Belgien.

Källa: OECD (2014).

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare. Den beroende variabeln är heltidsekvivalent grundlön, som med hjälp av regressionsanalys förklaras med ålder, utbildningsnivå (högst gymnasial nivå, 2 års eftergymnasiala studier samt minst 3 års eftergymnasiala studier) samt yrke (förskol-, grundskol- eller gymnasielärare). Både den ojusterade och den justerade löneskillnaden avser skillnader i aritmetiska medelvärden, något som möjliggörs då löneekvationerna baserats på en exponentiell specifikation, se fördjupningen "Dekomponering av löneskillnader" i Konjunkturinstitutet (2013).

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

SVENSKA LÄRARES RELATIVLÖNER NÅGOT UNDER DET INTERNATIONELLA GENOMSNITTET

I ett internationellt perspektiv är relativlönerna, det vill säga gruppens lön i förhållande till andra gruppers lön, för svenska lärare med eftergymnasial utbildning något lägre än genomsnittet i OECD. Diagram 126 visar relativlönerna för mellanstadielärare i ett antal OECD-länder där genomsnittet är 88 procent.¹⁶³ I en majoritet av länderna i jämförelsen är relativlönen för lärare mellan 80 och 100 procent av genomsnittslönen. I länder där lärare har höga relativlöner i denna jämförelse tjänar lärare omkring 120 procent av genomsnittslönen, och i vissa länder under 50 procent. I Sverige tjänar en mellanstadielärare i genomsnitt 82 procent av den genomsnittliga lönen för personer med mot-

¹⁶³ AU (Österrike), BE (Belgien), CZ (Tjeckien), DE (Tyskland), DK (Danmark), EE (Estland), ES (Spanien), FI (Finland), FR (Frankrike), GB (Storbritannien), GR (Grekland), HU (Ungern), IE (Irland), IT (Italien), LU (Luxemburg), NL (Nederländerna), NO (Norge), PL (Polen), PT (Portugal), SE (Sverige), SI (Slovenien), SK (Slovakien). Alla länder som ingår i OECD-snittet i diagrammet redovisas inte i diagrammet. Se tabell D3.1. i OECD (2014).

Förutom lönen så finns det i vissa länder olika former av bonusar för lärare som kan påverka beslutet att studera till lärare och även beslutet att fortsätta som lärare efter avslutad examen (dessa bonusar är inkluderade i diagram 126). Utbetalningar utöver lönen kan i dessa länder utgå, förutom för att belöna ytterligare ansvar eller prestationer, till personer som undervisar i skolor som ligger i segregerade områden eller där det finns en hög proportion elever som inte har ursprungsspråket som modersmål. I Sverige finns det inte sådana bonusar som premierar det senare.

svarande utbildningslängder, det vill säga något under den genomsnittliga relativlönen.

I de flesta länder tjänar mellanstadie lärare mindre än den genomsnittliga personen med motsvarande utbildningslängd. I Finland, som ofta framhålls i debatten om lärarlöner och om hur attraktivt läraryrket är, är lönen för denna typ av lärare nästan lika hög som för andra grupper. Finland hamnar därför högt i jämförelsen.

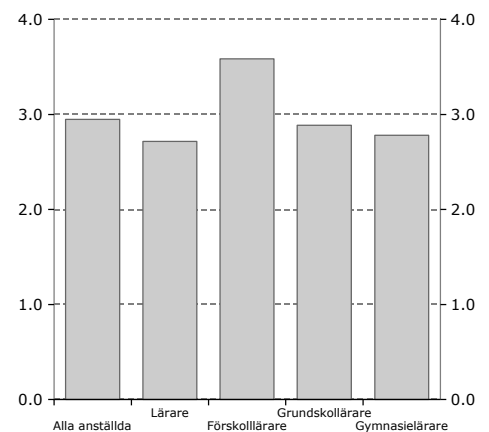
Löneutveckling

SNABBARE LÖNEUTVECKLING PÅ FÖRSKOLE- ÄN GRUNDSKOLE- OCH GYMNASIENIVÅ DE SENASTE ÅREN

I den följande analysen används lönestrukturstatistiken för att studera lärares löneutveckling.¹⁶⁴ På grund av ändrad yrkeskodning 2014 går det inte att följa utvecklingen för lärare uppdelat på gymnasie- respektive grundskolenivå mellan 2013 och 2014.¹⁶⁵

Löneutvecklingen sedan 1996 skiljer sig åt mellan de olika lärargrupperna. Grundskol- och gymnasie lärare har i genomsnitt haft något lägre löneökningar än övriga på arbetsmarknaden med samma utbildningsnivå, medan förskollärare i genomsnitt haft högre löneökningar (se diagram 127). Utbildningsnivån bland förskollärare har höjts mer än för övriga på arbetsmarknaden och det har också medfört högre lön, men även med hänsyn tagen till utbildningsnivå har förskollärarna haft jämförelsevis stark löneutveckling. En större andel förskollärare hade 2013 löner som låg nära eller över grund- och gymnasie lärarnas månadslöner jämfört med 1996 (se tabell 15). Genomsnittslönen för en grundskollärare var 2 900 kronor högre än för en förskollärare 1996. Skillnaden hade minskat till 2 000 kronor 2013 (se tabell 15). Den långvariga bristen på förskollärare kan ha bidragit till utvecklingen.

Diagram 127 Genomsnittlig årlig löneutveckling 1997–2013, minst tre års eftergymnasial utbildning
Procent

Anm. En ökande andel förskollärare, som har lägre lönenivåer än övriga lärare, bidrar till att den sammanlagda löneökningstakten för lärare blir lägre än alla tre delgrupper var för sig.

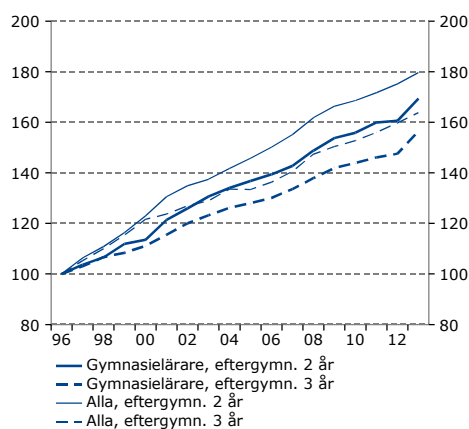
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁶⁴ Statistiken samlas in årligen på individnivå och publiceras med två års eftersläpning. Statistiken anger inte vilket centralt kollektivavtal som en anställd är direkt påverkad av. Lärare i kommunal sektor berörs dock sannolikt av de avtal som tecknats mellan Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och de två stora fackförbunden för lärare, Lärarförbundet (LF) och Lärarnas Riksförbund (LR). Statistiken bygger på en totalundersökning i kommunal sektor och ett urval för privat sektor.

¹⁶⁵ I statistiken klassificeras yrkesgrupper enligt Standard för svensk yrkesklassificering (SSYK). Innan 2014 används SSYK96, där lärare inom estetiska och praktiska ämnen har egen kod men inte delas upp efter grundskole- och gymnasienivå. Från och med 2014 används SSYK2012, där lärare inom estetiska och praktiska ämnen delas upp efter utbildningsnivå men inte har en egen kod som gör att de kan särskiljas från lärare inom andra ämnen. Jämförbara grupper för gymnasie- respektive grundskole lärare (inklusive alternativt exklusive lärare inom estetiska och praktiska ämnen) går därför inte att följa mellan 2013 och 2014.

Diagram 128 Medellön efter yrke och utbildning

Index 1996=100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet

Totalt bland lärare med minst tre års högskoleutbildning utgör förskollärare en minoritet, vilket gör att den genomsnittliga löneutvecklingen för lärare sammantaget främst påverkas av de andra lärarkategoriernas långsammare löneutveckling (se diagram 127). Förskollärare, som har lägre lönenivåer än de andra lärargrupperna, har över tid ökat sin andel av lärarkåren (se diagram 123, diagram 124 och tabell 15). Lärarnas sammanlagda löneökningstakt blir därför lägre än i alla tre ingående delgrupper.

UTBILDNINGSNIVÅN HAR ÖKAT MER BLAND ÖVRIGA YRKESGRUPPER ÄN BLAND LÄRARE

Gymnasielärare hade högre löner än gruppen anställda utöver lärare 1996, men har sedan dess haft en långsammare löneutveckling än andra yrkesgrupper, även jämfört med de med eftergymnasial utbildning kortare än tre år (se diagram 128).

När löneutvecklingen för hela arbetsmarknaden jämförs med lärarnas bör det noteras att bland anställda (exklusive lärare) har andelen med en högskoleutbildning om minst tre år mer än fördubblats mellan 1996 och 2013 (se tabell 17). Andelen lärare totalt med minst tre års eftergymnasial utbildning har samtidigt ökat med en tredjedel. Det beror främst på att andelen förskollärare med minst tre års utbildning ökat från 6 till 45 procent under perioden.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Förskolläraryrket har förändrats och förlängts i flera steg. År 1993 förlängdes den från drygt två till tre år. År 2001 förlängdes förskolläraryrket från 3 till 3,5 år. Hösten 2011 startade en ny lärarutbildning som leder till fyra olika lärarexamina, däribland en särskild lärarexamen för förskollärare, se sammanställning i Förskolan (2012).

Tabell 17 Anställda efter utbildning enligt lönestrukturstatistiken

Procent respektive procentenheter

Utbildning	1996	2013	Förändring
Lärare			
Högst gymnasieutbildning	6,4	8,2 ¹⁶⁷	1,7
Eftergymnasial utbildning	93,6	91,8	-1,7
Kortare än 3 år	42,9	24,2	-18,7
Minst 3 år	50,6	67,6	17,0
Alla anställda exkl. lärare			
Högst gymnasieutbildning	74,4	60,9	-13,5
Eftergymnasial utbildning	25,6	39,1	13,5
Kortare än 3 år	14,0	14,8	0,8
Minst 3 år	11,6	24,3	12,7

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Lönespridning

LÖNESPRIDNINGEN BLAND LÄRARE HAR ÖKAT FÖRST PÅ SENARE ÅR

Som nämnts tidigare bestämdes lärarnas löner fram till 1996 i hög grad av centrala avtal, vilket ledde till att lönerna i hög grad koncentrerades kring vissa nivåer. Av grundskollärarna hade 6,5 respektive 10 procent 23 000 respektive 25 000 i månadslön, avrundat till 500-tal kronor (se diagram 129).¹⁶⁸ Motsvarande koncentration kring vissa lönenivåer sågs även bland gymnasielärarna samma år. Det var också relativt stora löneskillnader mellan förskollärare och de två andra lärarkategorierna. År 2013 var lönerna jämnare fördelade mellan de olika undervisningskategorierna och utmärks i lägre grad än tidigare av koncentrationer kring vissa lönenivåer (se diagram 130). Det kan tyda på att lokal lönebildning har fått avsedd effekt i meningen att lönen ska vara mer individuellt anpassad när det inte finns en centralt avtalad löneökning beroende på yrkesroll och erfarenhet.

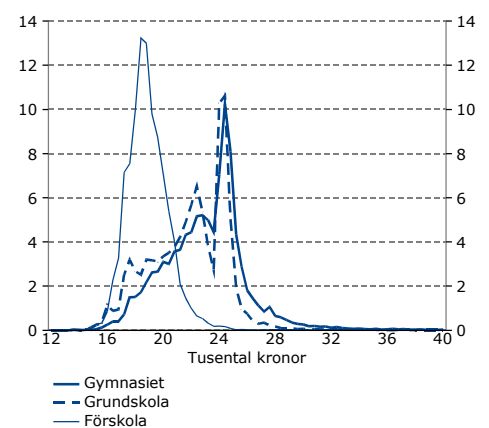
Den ökade graden av individuellt förhandlad lön har dock inte gett stora avtryck i relationen mellan höga och låga lönenivåer inom avtalsområdet. Denna relation mäts normalt som en kvot mellan den undre gränsen för den högsta

¹⁶⁷ På förskole-, grundskole- respektive gymnasienivå hade 10, 6 respektive 8 procent av lärarna högst gymnasial utbildning 2013.

¹⁶⁸ Uttryckt i 2013 års priser.

Diagram 129 Lärares lönefördelning 1996, efter undervisningsnivå

Andel inom respektive 500-kronorsklass, procent

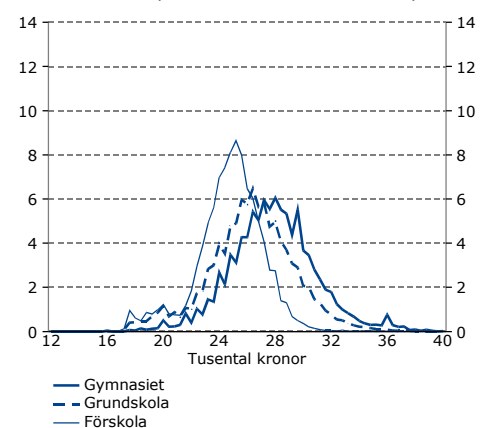

Anm. 2013 års priser.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 130 Lärares lönefördelning 2013, efter undervisningsnivå

Andel inom respektive 500-kronorsklass, procent

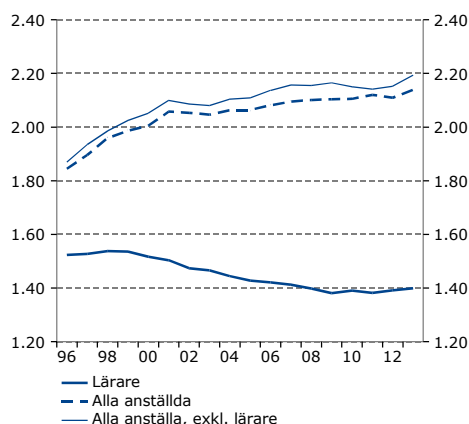

Anm. 2013 års priser.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 131 Lönespridning P90/P10

Percentilkvoter

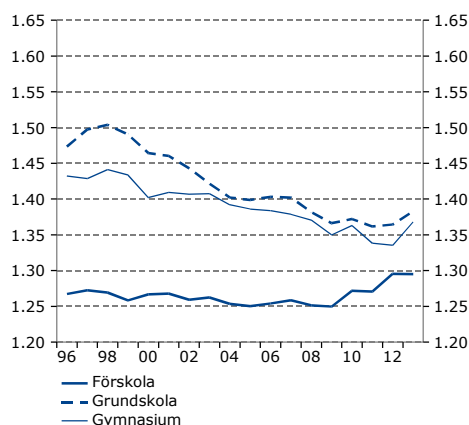

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet

Diagram 132 Lönespridning P90/P10 kvinnliga lärare

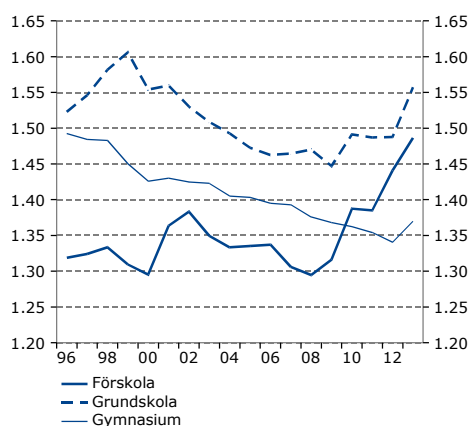
Percentilkvoter

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 133 Lönespridning P90/P10 manliga lärare

Percentilkvoter

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

lönegruppen och den övre gränsen för de lägsta lönerna. En högre kvot betyder större spridning och en lägre betyder att den totala lönefördelningen är mer sammanpressad.

I lönefördelningen för alla anställda oavsett yrke hade en högaavlönad, definierad som att 90 procent har lägre lön (P90),¹⁶⁹ en lön som var 2,2 gånger så hög som en lågaavlönad, definierad som att 10 procent har lägre lön (P10). Motsvarande lönespridning samma år uppgick till 1,4 för lärare (se diagram 131). Lönestrukturen är av förklarliga skäl betydligt mer sammanpressad för yrkesgruppen lärare än för alla anställda sammantaget. Detta eftersom det är en högre homogenitet av arbetsuppgifter och kompetens bland lärare jämfört med de mer heterogena arbetsuppgifterna och kompetenserna som finns fördelade bland alla anställda på arbetsmarknaden.

Under perioden 1999 till 2009 minskade lönespridningen för lärare totalt sett, och den har sedan dess varit relativt oförändrad. Lönespridningen minskade fram till 2009 för både grundskol- och gymnasielärare. Lönespridningen var däremot ungefär densamma under perioden för kvinnliga förskollärare, som uppvisar den lägsta lönespridningen (se diagram 132 och diagram 133). Lönespridningen för kvinnliga förskollärare har ökat 2010–2013 samtidigt som denna grupp har ökat i antal (se diagram 123). Eftersom lönespridningen för kvinnliga förskollärare är lägre jämfört med de andra delgrupperna betyder en ökad andel kvinnliga förskollärare att lönespridningen för lärare totalt sett blir mindre.

Diskussion

LÖNEUTVECKLINGEN FÖR LÄRARE SAMMANTAGET I LINJE MED ÖVRIGA ANSTÄLLDA

För lärarna sett som en grupp och har löneutvecklingen sedan 1996 följt löneutvecklingen på hela arbetsmarknaden. Det är i linje med en analys av Medlingsinstitutet som noterar att alla centrala löneavtal, även de som innefattar helt lokal lönebildning, innehåller skrivningar om att den internationellt konkurrensutsatta industrins avtalade löneökningar ska beaktas.¹⁷⁰ Inom avtalsområdet har dock löneutvecklingen sett olika ut beroende på vilken undervisningsnivå som studeras.

Bristen på förskollärare har varit hög länge, medan läget varit mer balanserat för de två övriga lärarkategorierna. Inom ramen

¹⁶⁹ Se förklaring i marginalen på sidan 59 i kapitel 4.

¹⁷⁰ Se kapitel 10 i Medlingsinstitutet (2015).

för denna fördjupning går det inte att skatta vad som därutöver förklarar den relativt långsamma löneökningstakten för grundskol- och gymnasielärare.

SVÅRTOLKAD LÖNEUTVECKLING MED SIFFERLÖSA AVTAL

I diagram 134 visas årliga löneökningstakter sedan 1996 för lärare uppdelat på privat sektor respektive primärkommuner.¹⁷¹ De år som avtalsmässigt står ut i primärkommuner är treårsperioden 2002–2004 respektive år 2007 då det inte fanns något garanterat avtalat löneutrymme för lärare under respektive period, så kallade sifferlösa avtal. De kommunala lärarnas löner ökade i genomsnitt snabbare 2002–2004 än lönerna för andra på arbetsmarknaden, men långsammare 2007.

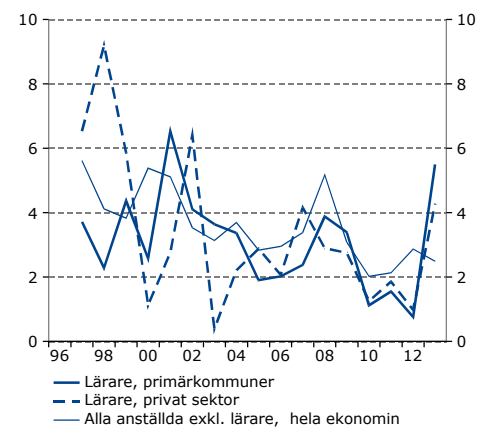
INDIVIDUELLA FAKTORER SPELAR STÖRRE ROLL FÖR LÖNEUTVECKLINGEN

Med individuell lönesättning kan faktorer som erfarenhet, utbildningsnivå och undervisningstyp bidra mindre till lönesättningen och ge utrymme för en mer prestations- eller marknadsmässigt relaterad lön. Övergången från kollektivt till individuellt präglad lönebildning kan analyseras genom att mäta i vilken grad mätbara faktorer påverkar lönen.¹⁷² Regressionsanalys har använts för att skatta lärarlönernas samband med kön, erfarenhet¹⁷³, utbildningsnivå, undervisningstyp samt sektor. I diagram 135 redovisas den skattade förklaringsgraden för varje år. De bakomliggande faktorerna förklarar successivt allt mindre av lönevariationen mellan åren 1996 och 2007. Därefter har den negativa trenden avtagit även om det finns variationer mellan åren. Det indikerar att andra faktorer än de direkt mätbara över tid har fått större betydelse i lärarnas lönesättning. Sådana faktorer mäts inte i statistiken men kan exempelvis vara lärarskicklighet, förmåga att ta nya initiativ, hantera elever med problem och utökat ansvar.

Ett viktigt bidrag till att mätbara faktorer minskat i betydelse efter övergången till individuell lönesättningen är att den tidigare höga korrelationen mellan ålder och lön sjunkit. Den relativa skillnaden mellan en 50-årig och en 26-årig lärarens lön har mins-

Diagram 134 Löneökningar efter sektor och yrke

Procent

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 135 Förklaringsgrad, lärarlöner, hela ekonomin

Anm. Löner för lärare där förskol-, grundskol- och gymnasielärare avses.

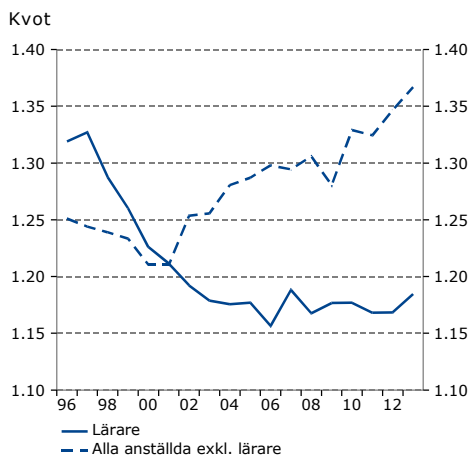
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet

¹⁷¹ År 2013 ökade lönerna för lärare kraftigt, med flera procentenheter mer än övriga arbetsmarknaden. Förstelärarreformen bidrog förmodat positivt till det, men det höga utfallet beror främst på att de lönerevisioner som följde på 2012 års löneavtal i hög grad påverkade först 2013 års statistikutfall. Den uppmätta löneökningstakten 2012 är även därför svag för lärare.

¹⁷² Liknande analys görs även i kapitel 5 i Granqvist (2013). Se även le Grand m.fl. (2001).

¹⁷³ Det finns inte generell och tillförlitlig information om arbetslivserfarenhet i datamaterialet. Därför används ålder som en proxy.

Diagram 136 Lön för 50-åriga anställda i förhållande till 26-åriga anställda, hela ekonomin

Anm. Lärare avser förskol-, grundskol- och gymnasielärare.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

kat påtagligt sedan 1996 (se diagram 136).¹⁷⁴ När centralt avtalade lönenivåer för viss erfarenhet försvann ur lönebildningen minskade alltså löneskillnaderna mellan yngre och äldre lärare. Detta indikerar att de lärare som i lägre grad påverkats av en mer centraliserad lönebildning löner under sin karriär har gynnats lönemässigt. Ett annat viktigt bidrag till att mätbara faktorer minskat i betydelse är att könsskillnaderna minskat (se tabell 16).

ÖKAD BRIST PÅ LÄRARE SAMMANFALLER MED ÖKAD LÖNESPRIDNING

Efterfrågan på framför allt förskollärare är och har varit hög i förhållande till utbudet under en längre tid.¹⁷⁵ Den höga efterfrågan under senare år beror till stor del på den demografiska utvecklingen med allt större barnkullar i förskoleåldern. Sedan några år tillbaka medför den demografiska utvecklingen även kraftigt stigande kullar inom grundskolan. Däremot dröjer det ytterligare några år innan kullarna på gymnasiet ökar påtagligt. Skollagens krav på legitimation påverkar arbetsmarknaden för de flesta kategorier av lärare och genomgående gäller att bristen väntas bli stor.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Se också Söderström (2006).

¹⁷⁵ SCB (2015).

¹⁷⁶ Arbetsförmedlingen (2015).

Referenser

- Arbetsförmedlingen (2015), *Var finns jobben?*, URA 2015:1, januari 2015, Arbetsförmedlingen.
- Förskolan (2012), "Barntädgården har vuxit upp", 20 februari 2012.
- le Grand C., R. Szulkin och M. Thålin (2001), "Lönestrukturens förändring i Sverige", i Fritzell, J., M. Gähler, och O. Lundberg, (red.), *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde – antologi från Kommittén Välfärdsboksut*, SOU 2001:53.
- Granqvist, L. (red.) (2013), *Lönespridning*, SNS Förlag, 2013.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.
- Lärarnas riksförbund (2015), "Avtal inom privat sektor.", Löner, lagar & avtal/Avtal, 24 augusti 2015, www.lr.se.
- Medlingsinstitutet (2014), *Avtalsrörelsen och lönebildningen 2013*, Medlingsinstitutets årsrapport.
- Medlingsinstitutet (2015), *Avtalsrörelsen och lönebildningen 2014*, Medlingsinstitutets årsrapport.
- OECD (2014), *Education at a glance 2014*, oktober 2014, OECD.
- Regeringskansliet (2015), "Investeringar i skolan för mer kunskap", promemoria 2015-09-01, www.regeringen.se.
- SCB (2015), *Arbetskraftsbarometern 2014*, rapport 2014:2, SCB.
- Skolverket (2014), *Vem är försteläraren?*, rapport, februari 2014, Skolverket.
- Söderström, M. (2006), "Evaluating institutional changes in education and wage policy", *Ekonomiska studier* 2006:3, Uppsala universitet.

Konjunkturinstitutet, Kungsgatan 12-14, Box 3116, 103 62 Stockholm
Tel: 08-453 59 00, Fax: 08-453 59 80, info@konj.se, www.konj.se

ISSN 1353-3550, ISBN 978-91-86315-65-8